

Abramowitzsch
Letzte Schriften

4715
272

רעצמיע שריפמען

- יין -

מענדעלי מוכר ספרים

וש. י. אבראמאווין.

דרוק אונד פערלאג פון

דיא היברו פאבלישינג קאמפאני,

83-85-87 קאנאל סטריט, ניו יארק.

HEBREW PUBLISHING CO.,

83-85-87 Canal Street, New York.

296.025
ab 8L

אברהם-פערצייכונים.

8	איבער א שטאט אין מזרח
21	דיא ענטדעקונג פון וואהלן
29	א גרויע האאר
50	ספר הגנולים
62	ספר הבהמות
116	שם און יפת אין א וואנען
143	אין וענער צייט
169	אויף אסיפות
176	א פריה-מארנען אין גלופסק
184	איידעל
203	ישראל'יק

איבער א שטאט אין מזרח.

א מעשה נדרא, וואס איז זיך פארלויפן אין קאבצאנסק.

קאבצאנסק, איינע פון יענע געוויסע מקומות, וואו די יודען הוהען, איז
המיד פאררעכענט געווען אין דער וועלט פאר א שטעטל א רוהיגס, א
שמילס, ווען עהרליכע, צעבראכענע, אלטפעטערישע, זענען זיך דארט
געזעסען, אויסגעטהון פון דער וועלט, גענאנגען זייער וועג, געארבייט אין
דעם יודישקייט: זיך געוידעלט, געקוידעלט און מיט אלע פירושים טאקי
אָבעריכט גלות. זיי איז, ווי מען זאגט, חוץ נאָט און ציצית נישט אָנגענאָט
גען די אלע היינטיגע חכמות, א פפרה פון זייערשווערן אלע נייע-מאָדנע
פארלאמענטען-סמארלאמענטען מיט די פאליטיקעס, דרשות, האמפערזיען דארט
פאר זייער קלויז, פאר זייער אונטער-אויבען, און זייער באָד להבריל. א יוד
אין גלות, איז דער שטייגער זייערער געווען צו זאָנען, בעדארף מוחל זיין
אויף כבוד, נישט פאררייסען די נאָז, נישט קוקען אַרױף; א יודען אין גלות
בעדארף זיין דער, קאָפּ אין דער ערד, ער איז מחויב איבערצוטראָגען אלס
דינג, הערען, זעהן און שוויגען... אָט אזוי האָט קאבצאנסק, זינט זי איז
קאבצאנסק, געלעבט שעהן-פֿיין, שא-שמיל. וואָס נאָט האָט געגעבען, גומס,
שלעכטס, האָט זי מקבל-באהבה געווען, א פאטש אפילו, א שפּיי אין פנים
אויך אָנגענומען פאר ליעב, ביי איהר איז עס געבליבען — שא! און פלוצ-
לונג איז קאבצאנסק אַרויס פון די פלים, איבערגעביטען איז זי געוואָרען. ווי
שמיל דארט אין אמאָל געווען, אזוי רעש'ט זיך, קאכט זיך אין איהר היינט,
עפעס נאָר א פייער-שפּייענדיגער בארג, בעדיט זאָל מען ווערען — פייערט,
שיסט, ניסט פּעך און שוועבעל, און דאָס געפילדער איהרס ציטראָנג זיך
העט ווייט. גיכער וואָלט מען זיך געריכט אויף איהר א מוידט, א מיתה
משונה די שונאים, איידער הערען פון איהר אזוינע געוואָלדען, נאָר א שרעק.
און פון וואָס, וועט מען זיכער פרענען, האָט אָט דאָס גאנצע איבער-
קעהרעניש זיך גענומען? — איז, א געלעכטער צו זאָנען, א געלעכטער מיט

296.025
ab 8L

21Fe 14 BINDING 8.67

גרינע ווערעם! גענומען האט זיך עס נאך אין אנהויב פון עפעס א קלייניג-קייט, דערנאך האט זיך עס געקיימלט איין מעשה אין דער אנדערער, ביז ס'איז געווארען א גאנצער בארג, פון וואנען ס'איז ארויס דער גאנצער גיהנום: לאנגע צונגען פלאם-פלייערדיגע — קראך-מראך-מאראראך, קולות בוי אין דעם זיבעטען הימעל! נישטעהר, וואס איז דא זיך צו וואונדערען, אז אינגאנצען היינט דער יוד אויף א האר, שמעהט אויף משקלות, א מינדסט קלייניקייט ווירקט אויף דעם גאנצען גאנג פון יודישען לעבען. דאס יודיש מול איז שוין אזוי, משטיינס-געזאגט. איבער א האהן מיט א הוהן איז צעשמערט גע-ווארען א שמאדס סור-מלכא, און איבער א דעמבענע אקס איז געווארען תל ביתר. אזוי איז די יודענס אלע געשיכטע און אזוי אויך די געשיכטע ווערען די נייע, פון א גארנישט ווערט א מוסקאט-קול, פון שו-שו-שו יענעס אין די אויערען הונדערט-בליצט, און עס גיסט זיך אויס אויף זי די תחכה.

אוי, איבער א שמאם אין מורח-וואנד איז אין קאנצאנסק היינט א ביזע מחומס!

* *

*

נאך העט-העם פון גאנץ לאנג, וינט עס האט זיך אויסגעווערט די קאנצאנסקער גרויסע קלויז בוי אין די שפעטערדיגע צייטען, האבען פארגר-מען דאָרט א שמאם אין מורח-וואנד די ליבעליך. אזוי האט די גרעסטע, געוויבענסטע משפחה אין קאנצאנסק געהייסען אויף דעם נאמען פונם על-סער-וידען — רב ליבעלי, זכרונ לברכה, דער נגיד, דער פרנס-חידש, דער פיינע-בריה אין דער גאנצער קהלה, מיט וועלכען קאנצאנסק האט זיך שטארק מיחס געווען. די דאָווע שמאם איז איבערגעגאנגען בירושה פון טאטעס צו קינדער בוי אויף לעצט צו רב אליקים געצילין, עליו השלום, אייך א גרוי-סער פארנעהם, א תקף, א כל-ולך אין הויף ביים דוקעס — דער פריץ פון קאנצאנסקער שליסל און נאך אנדערע גרויסע מאַגנאטקעס. רב אליקים גע-ציל האט געהאלטען קאנצאנסק פונם דוקעס בארענדע, און איז נתערש גע-ווארען. מען האט איהם געשאצט אדאמי אין א דריי-פיער זעקלד, חוץ ווין נחלה — א שארפע פריצעשע איינפארהויז מיט בעל-הבתישקיים און א בוי-דעם מיט היי, וואס אינאיינעם האט עס בסך הכל געמעגט בעטרעפען אויף טרופות שיינע-גראַבע עטליכע הונדערט קערבליך. יא, יא ס'איז א סברא, אז נאך אפשר מיט א שטיצעל אריבער! ווין רייכקייט, ווין גרויסקייט איז געווען נאך שלא בדרך הטבע, חיינו, וואס הייסט גרויסקייט? — גרויסקייט הייסט

נישט דאס אליין נאָר, וואס יודישע קינדער אין שמעטלי האבען פאר איהם געהאט דאס ניין-יעהריגע קדחת, דרך-ארץ הייסט עס, נאך געקוואלען אַנקר-קענדיג ווין ליכטיג פנים, משונה הנאה געהאט פון ווין ווילד ברייטקייט, ווי ער ויצט זיך א שטיינער אויף ווין שטאָט ברייטליך, די גרוי-גרויע באָרד, צעפלאַסען, דער מלית מיט איין עטרה פון פליטערליך איבערן קאפ און שאַקעלט זיך א געוואלד; ניין דאס איז נאך גארנישט, פון יודענס דרך-ארץ האבען איז אמאָל גארנישט געדוונגען, אלא וואס דען, אפילו גוים, להבדיל, זענען פאר איהם די כפרה געווען, נישט אנדערש איהם גערופען ווי „נאש אלאקום“ (געציל איז זי שווער געווען אויסצורירען). דער עקאָנאָס פונם הויף און אמאָל טאקי אויך דעם דוקעס קאמערדיגער אין עפעס א מין מילויק מיט טרעסטען און מעשענע קנעפליך, פלעגען קומען שבת, יום-טוב עסען ביי איהם פיש. פאר פסח פלעגט ער פונם הויף בעקומען ווייץ אויף מצה און א פאָר אינדיקעס, אזוי איז שוין עס געשטעלט געווען. ביים אויס-געבען די מייניקע ווינע, איז זי, די כלה הייסט עס, אויף מאַרגען נאך דער חופה, געגאנגען מיט די מחותנים און מיט די כלי-זמר צום דוקעס אין הויף. זי אליין מיט איהרע כשר'ע הענד האט צוגעטראָגען דעם דוקעס א טאץ מיט לעקיד און איינגעמאכטס, מיט סטודעל און מלכות-ברויטליך. דער דוקעס האט עס מיט א משונה-זיס שטייכעלע צוגענומען, אנדערנעלעגט אויפן טאץ א רויט-גילדענעם רענדיל, דרשה-געשאַנק הייסט עס, עפעס געבעבעט, אָנגעבעבעט א פולע קאָפּ, אויסגעמישט קאשע מיט מאָהן, אַלץ: חתע, חתע, פאה'קעלע, ציצעלע, חוסיד, תלמוד, לאפסערדאָקלע, דער רוח ווייסט, וואס ער האט געמיינט, אזא מין מול-טוב ביי זי איז עס אפנים. דערנאָך האט ער אָנגעהמענדיג זי, די כלה הייסט עס, ביים בעקעלע, א גלעט געטאָהן, איין מאָל און געוואָגט: פיענקא דיווששאַט! נאך אמאָל א גלעט, א קניפ אין בעקעלע, און צו רב אליקים-געצילין שוין שטייבעלדיג געוואָגט: האַרנאָ או טעבי, לאקום, צורקא! — אָט וואס הייסט כבוד, אָט וואס הייסט גרויט-קייט!...

נאך נעה טהו עפעס דעם רבונ-של-עולם, אז ער ווייזט אויבען און דרעהט דאס רעדעל, טאקי ווי אין דעם „ונתנה תוקף“ דאָרט: מי ירום ומי ישפל — ווער ארויף און ווער אַראָב. בעדאָף זיך אין א צייט אַרום איבער-דרעהען דאס רעדיל, און רב אליקים געציל פאלט אַראָב, בלייבט א קבצן הייסט עס. יא, א קבצן וואלט נאך געווען נישקשה, נימער ערגער, וקבצנו ביחר, גלייך מיט אלע קאנצאנסקער יודען, מיר נישט, דיר נישט, ווי זאָגט מען עפעס — עס, פונדעסטוועגען לעבט מען דאך, ברוך השם, אביסעל נישט דערעסען, נישט דערטרונקען, מילא וואס? בע!... נישט פערזינדיגען.

מען שמערקט אָב דאָס לעבען און מען שטאַלפֿט גלייך מיט ליטען. נון, נישט אַ קבצן בפשטות איז ער געבליבען, נאָר אַ קבצן מיט מכות, מיט חובות. אייגענטליך איז ער נישט געבליבען, וואָרום ער איז נאָר לכתחילה נישט געווען קיין עושר, ווי מען האָט געמיינט. גלאַט, קאָנצאָנסק האָט איהם איינגעווינט פאַר אַ גוים, געהייבען אויף דרוקס, האָט ער, ווי דער שטייגער איז, זיך געמוזט האַלטען. קאָנצאָנסק האָט געלוינט מאַכען איהם ביי זיך פאַר אַ גוים פֿרי צו געהען ביי איהם גרויז, און ער געבוי, און אַך און וועה צו איהם, האָט געמוזט געבען. עס טרעפט זיך אמאָל צווישען יודען אַזוינע זאכען. דער סוף איז געווען ווי געוועהנטליך — יבש! במזמנים נישטאָ קיין גראַשען, איינגעטונקט אין חובות, פאַר דער אַרענדע אַ צייט-לאַנג ניט געדאַהלט קיין ראַטע, פאַר בראַנפֿען דעם פֿריז קומט אויך. הכלל, עס קומט, קומט, מען מאַהנט, מען פֿאַדערט, און דער ענטפֿער זינער איז, ווי עס הייסט געוועהנליך ביי סוחרים — קוממיות! רב אַליקום געציל מיט זיין גוט האַרץ האָט עס נישט געקענט איבערטראַגען, זיך פֿאַרעסען און געשטאַרבען. דער פֿריז האָט פאַר די חובות צוגענומען זיין הויז, געליינט אין אַרעסט אויף די חפצים, אויך אויף דער שטאָט זינער אין מורח-וואַנד. דאָס הויזגעזינד רב אַליקום-געצילים האָט זיך צושלעפֿט, דער אַהין, דער אַהער — אויס ליי- בעליך!

די שטאָט שמעהט לידיג, נישט בעזעצט, זעהט אויס ווי אַ וויסטע אלמנה, ליב איז זי איטליכען טאָק, ליב און טהייער, צום האַרצען; נאָר וואָס טהוט מען אָבער מיט דעם פֿריז? ער איז, ווי איטליכער מאַגנאָט, אַ שטיקעל קאַפֿרין, ווי איטליכער שררה אַביסעל משוגע — עס ווילט זיך איהם זיין אַ בעל-הבית פון אַ שטאָט אין אַ יודישען מקום-קדוש! — אוי, ווי שטאַרק וועה עס טהוט דאָס יודישע האַרץ זעהענדיג, אַז יענעם אָרט, וואו עס זינען געזעסען פֿריהער אַזוינע לייבעליך, אַזא רב אַליקום געציל, וואָס ממש די שכינה האָט אויף איהם גערוהט, געהער אַצינד דעם פֿריז! אַז אַ פֿריז מיט זיך אמאָל אַרין, ווען עס קומט איהם אָן דער שנען, אין אַתה-הראַתה, אין הקפות און ביים אויסוועהלען גבאים. אַ וועהמיג איז דאָס אַוראי אַ גרויסער, נאָר בעפֿרייען זיך פון אַזא גלות, אויסלייזען פון פרעמדע הענד די שטאָט צו גלייך מיט דעם מקום קדוש, דערצו האָט זיך געפֿיהלט דער קאָנצאָנסקער עולם צו שוואַך, צו אַרעם און פֿאַרלירען כמעט די האַפֿנונג.

צוויי פֿאַרשוינען נאָר, ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזען, האָבען געדאַמט אין אויג אויף דער שטאָט, קומען צו איהר, איטליכער אויף זיין דרך — איינער איז רב שמעלקי, דער אַנדערער — חזקיהל חיים — צוויי נישט קיין

גלייכע מענשען, איינער מיט דעם אַנדערען קידער-וויידער ווי צוויי קעמץ אין איין זאַק.

רב שמעלקי געהער צו דעם סאָרט נפשות, אויף וועלכע עס שיקט זיך צו זאָגען, אַז זיי זענען צווישען אונז מענשען דאָס אייגענע, וואָס אונזערקעס אַ שטייגער צווישען דעם גאָרמענוואַרג. עס טהוט זיך אַ ווייז פֿריהמאָרגענס אין גאָרמען דאָרט, וואו געכמען האָט מען גאָרנישט בעמערקט, אַ גרויסע גרינע אונזערקע, עפעס פֿלוצליים, נאָר אימגעריכט. אונזערקעס, אַזוי הייסט עס, וואָס עס ביי נאָכט, אַז עס זעהט נישט קיין אייג — און אַזוי אויך די פינע בריות, איינער עפעס אַ יודעל, אַ שמעלקי פֿונ'ם געמיינעס קאָב-צאָנסקען עולם, ווער האָט איהם געהערט, ווער האָט איהם געוואַסט, איז פֿלוצליים פון דער ערד אַרויסגעקערטאָכען — און מול טוב דיר, קאָנצאָנסק, מיט דין אונזערקע, מיט אַ ניי-אויסגעוואַקסענעם רב שמעלקי! מאַך שהחיינו.

רב שמעלקי — ער האַלט עס היינט די קאָנצאָנסקער אַרענדע, איז אַ פֿאַקטאָר אין הויף, אַ מאַכער אין שטאָרט און שטאַרק געהייבען.

דאָס חשיבות פון רב שמעלקי איז, וואָס ווי שטומפֿיקליך ער איז אויף דער עכרי, נישט אַזא געלערענטער, אַזוי אַ שאַרפֿער אַ גרויסער פרומאָק איז ער. אַזא מאַסין ווי ער איז נישטאָ אין דער גאַנצער וועלט זיין גלייכען. ער גלויבט אין אלסדינג, וואָס נישט פֿאַר זיין שכל. — גלויבט אין גאָט און אויך אין רוחות, גלויבט אין חלומות, אין ניסים, אין כּשוף און אָב-שפּערעכענישען. אויך די מעלה מוז מען איהם נאָכזאָגען, אַז ווי גרויס ער האַלט זיך פֿאַר קליינע, אַזוי קליין האַלט ער זיך פֿאַר גרויסע; ווי שטאַרק ער שמעהט פֿאַר אַ פֿיטצעל כּבוד דאָ אין שמעדריל, אַזוי איז ער מוחל אויף זיין כּבוד דאָרט אין הויף, אַ שטייגער, לאַז מען זיך שפּעמען פון איהם ווי פיעל דאָס האַרץ גלומט, מאַכט איהם נישט אויס, און ווי אַ בריה ער איז צווישען דאָס ווייניגע מיט דער צונג, אַזוי נעהמט איהם דאָס לשון, ציטערט פֿאַר דעם פֿריז'ס אַ בליק.

רב שמעלקי, אַ שטייגער, האָט, זינט ער איז אַ רב שמעלקי, שטאַרק חשק צו די לייבעליכעם שטאָט, ווייסענדיג ביי זיך זעהר גוט, אַז דורך דעם וועט ער ווערען געהויבט. ווי באַלד ער בעזיצט די שטאָט אין מורח, האַרט געדען אַרונ-קודש קרוינט ער זיך שוין מיט אַ פֿיינוולבערנער עטרה אויפֿן מלית, בעקומט ער שוין מיט רעכט, לכל-הדעות, די בעסעטע עליה, ששי, און צו גלייך דערמיט דעם מיטעל מורנו — אַזעלכע זאכען, וואָס קיין בעסערס, קיין העכערעס דערפֿון איז ביי יודען מעהר נישטאָ. נאָר בעטראַכטענדיג זיך, אַז דער בעל-הבית פון דער שטאָט איז דער פֿריז, איז איהם באַלד מאַקי פֿאַר-

גאנגען דער חשק און האָט אַראָפּגעלאָזט די נאָן. אין דעם עולם'ס אַ שמועס
אַמאָל: געוואָלט, רב שמעלקי! ווען וועט שוין אינער מקום קרום אַרויס
פון טייערע הענט? פלעגט רב שמעלקי מיט אַ פרום-ויפּזעלע ענטפּערען:
וואָס קענען מיר מאַהן? וואָרט, ברירערליך. ביז השם-יתברך וועט רחמנות
האַבען, טהאָן אַנס, חאַפּט זיך נאָך נישט פאַר דער צייט...

יא, רב שמעלקי איז אַיין אונערקע, אַזעלכע, וואָס וואָקסן אויס סוף וי-
מער, בשעת אויף גאָטס וועלטליך רוקט זיך אָן דער
גלות פונעם ווינטער, זי איז געל, קרום, געפויגען נישט ווי אַיין
אונערקע בעדאַרף זיין, האָרט, ביטער אויסגעטריקענע אָהן אַ קאַפּעלע
זאַפּט!...

אַקענען אַזאַ געלער, פּוילער אונערקע, ווי רב שמעלקי, איז אַ שעה-
פּריש קאַפּירער אַתרוגל חיקל-חיים פון דער נייער שטאָדט — אַזוי היסט
יענער קליינער טהייל קאַפּצאַנסק, וואָס אויף יענער זייט בריקעל, וואו די
לופט איז אַביסעל פּרייער, די אַינזאָהנער דאָרט אַביסעל נישט אַזוי... ביז
זי, היסט עס, איז אויך רעכט אַביסעל על עולם הזה. אַלט-
קאַפּצאַנסק קוקט אויף זי פאַרדרעהענדיג אַביסעל די נאָן, עפעס דאכט זיך
איהר, ס'איז אַביסעל גראַבליך... דאכט זיך דאָס... יודישליך און פאָרט
עפעס נישט דאָס... דאָס שיינדיג פון דער נייער שטאָדט, אָדער ווי זי
היסט ניי-קאַפּצאַנסק, איז געווען חיקל-חיים. דאָרט איז ער געבירען געוואָר-
רען ביז זיין טאַטען, עלוי השלום, וואָס איז געווען אַ יוסטער בעל-הבית, אַ
קרוב מיט די ליבעליך. דאָרט איז ער אויסגעוואָקסען, חתונה געהאַט און גע-
וואוינט ביז דער איצטיגער צייט. ער בעדאַרף אַלט זיין היינט אַקענען אַ
פּערציג יאָהר. אַ מושלם איז חיקל-חיים, מאַקי ווי מען זאָגט מיט אַלע מעלות.
וואָס ווילט איהר קען ער ניט? ווילט איהר לערנען, איז ער געלערענט;
ווילט איהר לשון, איז לשון, אָבער אַזוי מליצה'דיג, טיף, ווי היסט עס עפעס
היינט, פּסיכעלאָגיע; טיף מיט אַלע קונצען אין דער נשמה אַרײַן. ווילט איהר
פאָליטיקע, איז פאָליטיקע, און ווילט איהר אפשר חקירה, איז אויך חקירה.
הביל, ער איז אַ בעל-מוח, אַ מושלם! פונדעסטוועגן האָט אַלט-קאַפּצאַנסק
איהם דאָס מוחל געווען און שטאַרק געהאַלטען פון איהם פאַר
זיין גוט האַרץ, פאַר זיין שעהנער בענעהמונג און צוגעלאָמקעט צום קלענס-
טען אפילו. בעזאָנדערס האָט איהם אַלט-קאַפּצאַנסק ליעב געקריגען זינט ער
האָט זיך צו איהר איבערגעקליבען, פונעם נייעם בית-מדרש דאָרט זיך איבער-
געטראָגען צו איהר אין דעם אַלטען. פאַר וואָס ער האָט זיך איבערגעקליבען?
דערויף איז דאָ אַ סך ממרות, נאָך וואָס מאכט עס אויס, צום עסק געהער זיך

עס בלל נישט אָן, ער האָט ליב אַלט-קאַפּצאַנסק, אַלט-קאַפּצאַנסק האָט ליב
איהם — און, ווי אַ ליטוואַק זאָגט, פּסור!

די קלויז האָט אויפגענומען חיקל-חיים'ן ביז זיך אונטער-אויבען. די אַלע
אַנדערע געהיבענע שטעט דאָרט זענען נישט געשטאַנען ליידיג, נאָר דער
אונטער-אויבען איז אויך נישקשה. ער האָט זיך עפעס זיין בעזונדער מין חן.
ציהעט צו זיך-צו נאָר מאַקי ווי אַ מאַגענעם. דאָרט איז געוועהנטליך אַ מקום-
מנוחה פאַר אידעלע מענשען פונעם בעל-הבתי'שען שטאָדט, וואָס האָבען ליב
זיך צו וואָרמען, אַריינקוקען אין אַ ספּר, ניט אין דער גמרא דאָרט, וואו מען
בעדאַרף צולייגען מוח, נאָר אין אַגדות, אין מדרש, וואו עס ווערט דערצעהלט
וואונדערליכע זאַכען, חידושים ונפלאות. פון וועלכע עס ווערט עפעס וואָרעם,
גרינג אויף דער נשמה. דאָרט אונטער-אויבען היסט עס, רעדט זיך עפעס
געשטאַק, מיט אַפּעטיט; עס פיהלט זיך אין איטליכען שמועס, אין יענעם
אַ וואָרט עפעס נאָר אַ בעזונדער מין טעם. חיקל-חיים מיט זיין געשליפּען
צינגעל, מיט זיין בריה'שקייט איז פאַר זי געווען סחירה, ווי געווינשען. פון
איהם פלענען זי הערען אַמאָל אַ פּריש וואָרט, אַזוינס פון וואָס פריהער האָט
זיך זי אפילו נישט געחלומט. ער האָט מיט זיינע מעשיות זיי אַיינגעגעבען
שכל, צוגעגעבען מוטה, אַריינגעזעצט אין זיי פשוט אַ נייע נשמה. די רעדליך
מענשען אַרום איהם האָבען פון מאָג צו מאָג געוואָקסען, מען האָט זיך מחיה
געווען הערענדיג עפעס אַ גוט וואָרט. נישט אוממיט האָט ער געהייסען
מכלכל חיים, ער האָט אַריינגעטראָגען אין דעם אַלט-קאַפּצאַנסקער עולם אַ
נייע וועלט מיט אַ ניי לעבען. בידנע, דערשלאָגענע קאַפּצאַנסקער ברירערליך,
זיי האָבען געבויך ערשט דערפיהלט, אַז זיי זענען אויך מענשען, אַז זייער
נשמה איז אויך נישט פון קליאַטשע!

און מיט אַזעלכע מענשליכע געפיהלען ווי שטאַרק ביטער זיי האָט גע-
מוזט זיין, אפשר הונדערט מאל נאָך ערגער ווי פריהער, צוועהענדיג, אַז
דאָס שטיקעל מקום קרוש, דער אַיינציגער מרייסט זייערער אין לעבען, דאָס
אַיינציגע אָרט, זייער היים, זייער אַלץ-מיט-אַנאָדער, וואו אויסצוויינען זיך
אַמאָל, וואו אויסצוגיסען זייער האַרץ פאַר דעם פאָטער אין היסעל — אַז
דאָס דאָזיגע מקום קרוש, דאָס חיות זייערע, איז אַצינד אין די הענט ביים
פּריץ, וואָס מאכט זיך דאָרויף אַ שפּיל, אַ געשפּעט, מוהט דאָרט וואָס ער
וויל, ווי עס קומט איהם אָהן דער שגעון, ער איז דאָרט, אַז אָך און וועה,
דער בעל-הבית, און זי עפעס מאַקי נאָך ווי אַיינגעבעמענע געסם — אַ גלות,
וואָס איז שווער צו דערלידען!

ביי אַנדערע וועט די גאַנצע דאָזיגע זאַך, זיין אפשר אַ געלעכטער, נאָר

רעשקייטען, פון וואס משמיינט געוואלט, מען האט דא צו רידען! נאך לאזען יענע איבערקומען אויפן קאבצאנסקער עולם'ס שטאנד, וויסען וואס הייסט אזוינס עלענד, נויט, אָבְהיינגען אינגאנצען פון א פריץ, א קאפרין; וויסען וואס פאר אועלכע נעביך הייסט אזוינס א מקום-קדוש, — אי, וואלטען זיי דענסט-מאל געפיהלט, גערעדט, נישקש, אנדערע ווערטער!

חייקיל-חיים האט גוט געפיהלט די מיאוסע קאבצאנסקער לאגע, ער אליין איז דאך, אין גרונד גענומען, אויך א קאבצאנסקער, און ליגט מיט זי אינאיינעם, ווי מען זאגט, אין קיואס. ס'איז איהם געווען א בושא, א חרפה, א וועהטיג, זיין אזוי מיאוס דערנידעריגט, לאזען זיך טרעטען ווי א וואָרעם אונטער די פיס, קריכען, זינגען דעם פריץ, "מה-יפית" — נין, אזוינס איז נישט פאר איהם! ער האט זיך אריינגענומען אין קאפ, נישט אנדערש טאקי ווי בעפרייען דאס מקום-קדוש. לאז מען האטש האָבען דא ביי זיך א שטיקעל מנוחה, נישט צו זיין צו שאַנד און שפּאַט.

אינמאל, חנוכה, ווען יודישע קינדער מענש לען זיך, נעהמען זיך איבער מיט די גבורות און מלחמות פון זייערע גבורים פארצייטענס, זאָגען בעהארצט על-הנסים, שפילען אין דריידל, אין דער האַפּנונג, אז זיי וועלען נאָך, נישקש, מיט דעם איבערשטענס ניסים דרעהן וועל-מען — דענסטמאל, אז חייקיל-חיים האט, אריינגעלאזען זיך אין א ברייטלי-כען שמועס איבער חנוכה, געגעבען דעם עולם צו פארשטעהען, אז ניסים זענען זיך ניסים, פונדעסטוועגען טהאָן בעדארף א מענש טהאָן טאקי זינס, און ווען די חשמונאים זאָלען נישט געווען אָנהייבען די מלחמה מיט דעם שינא, וואָלט דער נס פון חנוכה נישט געקענט זיין, איז ער אָם פּוּנ'ס דאָזיגען שמועס אַרױף אויף דעם קאבצאנסקען מקום-קדוש, וואָס איז אין פרעמדע הענד, און בעוועגט דעם עולם, פרייווען זיך טהאָן וואָס נאָך מעגליך, אז זיי זאָלען זיין די בעלי-בתיים דאָרט. — איך פון מין זייט, האָט ער גע-זאָגט, בין גרייט צו טהאָן אלסדינג, נישט שפּאַרען קיין מיה, קיין צייט, אבי ווילט איהר נאָך, עס זאָל קיין מניעה נישט זיין פון געלד. די האָנג-זיסע ווערטער זיינע האָבען זיך איהם געאַסען פּוּנ'ס מיל גלייך די קאבצאנסקער אין האַרץ אַרױן. די זאך איז אַרױן אין מעם, וואָס ווייטער ווייטער זיך פאַר-ברייט, ביז לסוף האָט געקלונגען מיט איהר גאנץ קאבצאנסק.

רב שמעלקען איז די דאָזיגע זאך געווען ווי א מעסער אין האַרץ, עס האָט איהם געשטאַכען ביז אין דער זיבענטער ריפּ. פאַר וואָס? ערשטענס, דערפאַר וואָס אימליכער גראָבער יונג, דערצו נאָך א פרומאק, האָט אמת פיינט א מענשען אַיין איידעלען, א געלערענטען. דער גאנצער טהוער דרינגען

איז דאָך חייקיל-חיים, וועלכען ער קען נישט אַנקוקען. צווייטענס, דערפאַר וואָס חייקיל-חיים קען מיט דער צייט זיך דערשלאָגען צו די לייבעליכעם שטאַט, און דעם כבוד האָבען ווילט זיך דאָך איהם אליין. דריטענס, דערפאַר וואָס איז א מורא איינצורייסען מיט דעם פריץ, ער קען ברוגז ווערען און דורכדעם זאָל עס איהם חלילה שאַדען צום עסק, צו דער אַרענדע. און פער-טענס איז נאָך פשוט, דערפאַר וואָס א רב שמעלקי מוז זיין תמיד דאָוידער, וויל יענער אזוי, וויל ער דוקא פאַרקעהרט; זאָגט יענער, "יעהופעץ" זאָגט ער אויף-צו להכעיס, "בויבעריק"... פונדעסטוועגען האָט רב שמעלקי זיך דאָ-רויס פלוטרשט גאָרנישט געמאַכט, אַלץ געזאָגט ווערטליך, געפרעגט קשיות מיט א שטעכעדיג שטייכעלע, א שטייגער אָם אזוי:

— ווילט איהר, הייסט עס אַפּנים, ווי פריהער פילינגעווען אין מקום-קדוש, פאַרגעסט-זשע נישט, מיינע ליעבע יודען, אז די שטאַט דאָרט נעהערט דאָך פאַרט דעם פריץ.

— מילא, וואָס זשע איז? — ענטפערט מען איהם פּוּנ'ס עולם — דער פריץ האָט דאָך זי אין האַנד פאַר חובות, נו וועט מען זי אויסלייזען. — און געלד, מיינע ליבע יודען? ווער וועט עס געבען געלד, אפשר אַייער מכלכל חיים?

— נישקש, רב שמעלקי! געלד וועט זיין, לאז נאָך קאבצאנסק וועלען. — קאבצאנסק! א געלעכטער חלעבען, זעהט איהר — אויף צו נעהמען,

אָך, איז דאָ אין קאבצאנסק, אָהן עין-הרע, זעהר פיעל בעלנים! נאָך לאז זיין אפילו אזוי — אויסלייזען. געלד איז דאָ, וועט דען, פרעג איך אַיך, קאב-צאנסק א סך דערפון אַרױסקומען? גאנץ קאבצאנסק אין מורח-וואַנד וועט דאָך נישט אַרױפקריכען, היינט צו וואָס, נאָך אַמאָל פרעג איך אַיך, זאָל...

— שא, לאָזט זיך דינען, רב שמעלקי! פאַלט איהם אַרױן אין די רייד איינער פּוּנ'ס עולם; דאָ געהט נישט מעהר, פאַרשטעהט איהר, ווי אין דעם פינטעלע, אין דעם יודישען פּינטעלע, יודישט מען די שטאַט, דאָס הייסט ויצט וידער אויף איהר א יוד, געווינט דורך דעם גאנץ קאב-צאנסק זעהר פיעל. זי ווייס דענסטמאל, אז זי האָט א מקום-קדוש, און דאָס אליין וועט איהר צוגעבען א שטיק געזונד, פרישע קרעפטען און שטאַרקען דעם גייסט. זי וועט הייסען געלעבט!

— פששש! מאַכט רב שמעלקי, פאַרקרימענדיג זיך מיט א זייערע מינע, איך, וועט זיין זי געלעבט, איך, וועט מען וויסען וואָס הייסט אזוינס דער-גונזען א פריץ!

מעהר האָם רב שמעלקי נישט געוואָגן; ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויי-
זען שפעטער, האָט ער מעהר טאָק געטהאָן ווי גערערט.

אי, האָט זיך עס פון יענער צייט אָנגעהויבען טהאָן! מהאָן!...

זומער איינמאָל אין דער פריה, אז דער קאָנצאָנסקער עולם איז מיט
די טלית-און-תפילין-זעק געגאנגען פריי צושפילעם, די הערצער אָפּען אַקעגען
דער זון, משונה הנאָה האָבענדיג, ווי זי באַקט, וואַרעמט גאָר מחיה; געזע-
הען פאַר זיך גאָסס שעהן וועלמיל: בוימער, גרינס, געוועקס, אַבשאַצנדיג
ביי זיך אין געלד די סחורה, דאָס גערעטעניש, הייסט עס, אין גאָרענוואַרנ:
ציעלעס, רעטיך, קאַרמאַפּעל, וואָס וועט, געלויבט דער איבערשטער, זיין
היינטיגס יאָהר, — מיט אַ-מאָל הייבען זיך אויף פון עק גאָס זיילען שטויב,
עס לאָזט זיך הערען אַרעש, אַ געפילדער: מע, מו, מע-ע! ערשט וואָס? דאָס
מעקעט-מוקעט, לויפט הונגעריג, פערשמאַכט די משערדע בהמות צוריק פונ'ם
פּעלד, גאָר פּלוצלים, נישט אין דער געוועהנליכער צייט. עס ווערט אַ ליאָ-
רעם, אַ געשרי, אַ בייז וואונדער: הא, וואָס איז? און דער עולם בעקומט
באַלד טאָק די פינסטערע בשורה: אַי וועה! דער פרייז וויל מעהר נישט
לאָזען פיטערען זיך ביי איהם אויפ'ן פּעלד די יודישע בהמות ווי פריהער.

שלעכט, גאָר נים קיין נומער משא-ומתן!... לויפט מען דאָך מסתמא
אין הויף צום אָדון הגדול, וויינען, בעסען, איז אָבער צום פרייז נישט צו צו-
טרעסען, מען לאָזט נישט אויף דער שוועל. פאלט מען אַריין מיט אַ געד-
בעט צום עקאָנאָם: טאַמעניו, האַרצדיגער, העלף! זאָגט ער: יודעליך-יוד-
לאַקעסליך. ניין! — שרייט מען: אוי, נשמה'ניו, לויבעניו, פאַר וואָס? —
ענטפערט ער: דער פרייז איז בייז. איהר יודעליך-חאַלאַמיעליך, האָט ער
געהערט, ווילט איהם פאַרטרייבען פון דער שטאָט. — איז מען, ווי דער
שטייגער איז, איהם ממא, אַריינשמעקענדיג איהם אין דער האַנד אַ
ממבע. — נא, טאַמעניו, נשמה'ניו, נעהם! ער זאָל חאַמט בגנבה לאָזען
יודישע בהמות זיך פיטערען ערגעץ-וואו און אוועקקוקען, צומאכען די אויגען.
די ממבע נעהמט ער — ער איז ממבע נישט קיין שלעכטער מענטש — און
באַלד טאָק בעט ער ווייטער. — הכלל, ס'איז געמאַכט, עס קומט אָן,
שונא ציין, מיט ווערעם.

און געשמעקט אין דערמיטען, ווי מען איז זיך דערנאָנגען, האָט רב
שמעלקי, דאָס איז געווען זיין מלאכה.

אַט דענסטמאָל, איז אַרויס דאָס פייער — אַ בעס, אַ צאָרען, אַ מחלוקת,
און קאָנצאָנסק ווערט צושחילט אין צוויי סחנות, אויף מעסער-שמעך אייגע-
מיט די אַנדערע.

די פון חייקיל-חיים'ס חברה-לייט, אָדער ווי זיי הייסען דאָרט מכלכל-
חיים'ניקעס, שוויינען נישט אין זייער זאָך: — זיי פייערען, יענע, פון רב
שמעלקעס לייט, שמעלקעניקעס, הייסט עס, בעלי-בהים פראַקטישע, וואָס די
פרנסה זייערע איז פון דער אַרענדע, שוויינען אויך נישט, — פייערען.

און צווישען די צוויי פייערען זענען צו ערשט געשטאַנען די קאָנצאָנס-
קער בהמות, און דערנאָך, — אַ ביסער רחמנות געבן — די קאָנצאָנסקער
כלי-קודש.

מילא, בהמות זענען בהמות, קיה הייסט עס שטילע ברואים מיט דרך-
אָרץ, פון ווי, אז ווי האָבען אַמאָל געהונגערט, געהינגעט אין דער היים, איז
איז נאָך געווען צו דערלידען. ציגען אָבער, שקצים, ווייסע-חברה'ניקעס, אז
זי געהען נישט אין חדר, אין פּעלד הייסט עס, קעהרען זי אַ וועלט און זע-
נען פול אין אַלע ווינקעלעך, מען בעדאַרף וויסען, אז אין קאָנצאָנסק איז דאָ
אַ גרויסע עדה ציגען, ווי באַלד זי איז נישט דערנאָנגען אַמאָל אין דער
קישקע, האָבען זיי אָנגעטהאָן מעשים — געשפרונגען אין די גערמנער, געד-
קראָכען וואו מען בעדאַרף נישט, געהאַפּט אין מאַרק פון די מולטערס און אויפ'-
געווינעלט אַ קענען זיך אַ שטאָרט מיט מענשען און מיט הינט, להכריל, וואו
ערנעץ אַ הונד האָט געעפענט אַ מיל, געבילט, געהאָוקעט, זיך געלאָזט הער-
רען ווייט איבער די גאַסען. די שטאָרט איז געווען אויף, פשוט נישט אויסצו-
האַלען. מען געהט אַרום דול אָהן קעפּ און מען איז גערען ווי מעגליך
פון דער צרה פסור צו ווערען. — אָט דאָ הויבט זיך אַן אַ מעשה מיט
געלד, די אַלטע מעשה מיט צונויפנעהמען ביים עולם געלד! און מיט צונויפ-
געהערט האָט מען ברוך השם, קיין דאנה נים, הלואי אזוי פיעל געלד
וויפיעל צונויפנעהמער עס זענען דאָ. די געהמען צונויף געלד פאַר דעם
עקאָנאָם מיט די בעדינטע אין הויף, לאָז מען חאַמט האָבען אַ חיי שעה, אַ
רוהיגע מינוט פון די הונגעריגע בהמות; יענע געהמען צונויף אויסקויף-
געלד פאַר דעם פרייז, און נאָך אַנדערע געהמען צונויף גלאַס אזוי געלד,
אויף חוצאות, הייסט עס, יודען, זאָגט מען, נים געלד! פון אימליכס בהמה
אזוי פיעל און אזוי פיעל...

ערנער נאָך פון די בהמות איז געווען געבעך די כלי-קודש: רבנים,
חזנים, שמשים, שוחטים אַ שטייגער, זי איז געווען ביטער און פינסטער פון
אַלע ווימען. ס'ווייט, וואוהין זי זאָלען זיך נישט קעהרען, ווענדען, וועט
ברענען אויף זי אַ פייער פון דעם אָדער פון יענעם צד. ביידע צדדים זענען
צו'להכעיס'ניקעס, מהוען אין דער גאל אַריין איינער דעם אַנדערען, פאַר גרויס
פאָרכט און איבערמאכטעניש האָבען זיי, די כלי-קודש הייסט עס, ווי די

צורולטע זיך געהאפט, אליין נישט רעכט צו וויסען אויף וואס פיר א וועלט זיי זענען, און מקיים געווען אלסדינג: א שמעק דא, א שמעק דארט, א שאר קעל מיט'ן קאפ דעם, א שאקעל מיט'ן קאפ יענעם, א שפרונג אהין, א שפרונג אהער, און א שפרונג-אָב צוריק — נישט אהין און נישט אהער. אלסדינג האָבען זיי געטהאָן, זיך געשמרעקט, ווי מען וואָגט, אין אלע עקען — און זענען געבען אומגעקומען, געוואָרען קרושים, א שיינע ריינע כפרה פאר יודי-שע קינדער! עס רעשט זיך קאבצאנסק, און דאָס מחלוקת דאָרט וואַקסט, וואַקסט!

דען כפי ס'איז בעקאנט, מאַכט זיך נישט אין דער וועלט קיין זאך, וואָס זאָל נישט מיטבריינגען מיט זיך צוגלייך איהרע געוויסע בעשעפנישען און דינען זיי פאר א מיטעל צום לעבען. אין א בלאַטע, א שטייגער, האַלטען זיך טיפּעל; אין א קאלזשע — זשאַבעס; וואו אומרייניקייט-שוויבלען-גריבלען אַלערליי מיני שרצים, און וואו קריגע, מחלוקת — שפּראַצען, קומען אויף מענשליך אַזוינע, דער שוואַרץ יאָהר ווייסט ווער זיי זענען, וואָס ציהען דער-פון די פרנסה בכבוד, זענען שטארק אין דער מאָדע און גילטען ביי אלע נאָראַנים.

אַט אַזוינע מענשעליך, אַוועלכע מאָדנע נפשות עפעס נאָר נייע מיני-בל-קורש, זענען אַרױפגעשוואַמען אויך דאָ, אין קאבצאנסק, בשעת דער מהומה, געוואָרען רעדעל-פיהרער און זיי האָט געטויגט צום עסק אונטערצובלאָזען דעם פּײַער, די שנאָה זאָל וואַקסען, זייענדיג לפנים היסטע חסידים חייקיל-חיים'ס, האָבען זיי געמיינט ביי זיך, איהם צו פיהרען ביי דער נאָז, ער זאָל ביי זיי זיין ווי דער בער ביים ציגייגער, וואָס פיהרט זיך מיט איהם אַרום פון שטאָרט צו שטאָרט, שפּילען די קאָמעדיע, זינגען, טאַנצען — און מאַכען די קאָפּיקע.

— קומט, חברה — האָבען די מענשעליך געוואָגט — קומט, לאָמיר נעהמען קאבצאנסק אין אינזערע הענד אַרױן!

קאבצאנסק האָט עס דערהערט, איז זי פארצאפּעלט געוואָרען! עס האָט אין איהר געקאָכט און גערוישט ווי אין ים בשעת א שטורמוינר, פון ביידע מחנות זענען אַרויס גבורים אויף א מלחמה איינע א קענען די אנדערע — און די ערשטע היסטע פּײַערדיגע פעטש זינגען געפּלוינגען אין קלויז איבער גבאות... פון דאָרט זענען זיי געפּלוינגען ווייטער ווייטער, א שרעק! א קאָ-טאָוועס עפעס אַז יודישע קינדער צושפּילען זיך די געבליטען, דענסטמאַל הערט מען נישט א וועלט, ליגט מען נישט קיין בכור יונגע אויף אלטע,

קינדער אויף מאַמעס, אַיין עס-האַרץ שעמט זיך נישט צו זאָגען א דעה אין לערנען!...

פעטש זענען געפּלוינגען און פליהען נאָך ער היום, — און די קאָב-צאנסקער יודען, אַז אַך און וועה צו זיי, האָבען מאַקי געבויך א פנים ווי די אויסגעפאַטשטע!

די זאך גופא, פון וועלכער די אלע קריגע האָבען זיך גענומען, האָט שוין נישט אַזוי אויסגעמאַכט, גלאַט דאָס קריגענען זיך אליין איז געווען א געשעפט, ביי א מהיל געהט עס אינגאנצען נישט מעהר ווי אין נצחנות, עס מעג זיך ווין וואָס עס וויל, אבי וויזען יענע ווער עלטער ער איז, פון גער-רעכט נישט גערעכט, פון יודישקייט נישט יודישקייט, קער-נען נישט קענען — איז דאָ נים די רידע, דער עיקר איז אויס-פיהרען, און ווידער ביי א מהיל, ביי יענע מענשליך, א שטייגער, געהט עס נישט מעהר ווי אין דער פרנסה, דערווייל איז עס דאָך אַיין עסק — הויז-א-לויפּעניש, א פליהעניש אהין אהער, א שרייבעניש, א שושקעניש, און דער-לינגען צום פאָלק ישראל נישקשה דערלייגט מען נישט, אַך, מען מעג איהם, אורא, ליב האָבען...

די אלטע בלי-קורש זאָלען זיך מיהען, האָבען דאָך אויך ליב געהאט דאָס פאָלק ישראל, געקרעכצט אויף גלות השכינה. נאָר די היינטיגע קאָב-צאנסקער נייע בלי-קורש האָבען איהם ליב און קרעכצען אויף גלות השכינה מע-מע-מע, נאָר אויף דער נייער מעטאָדע... היינטיגע זענען נישט קיין פארווייניגע נשמות ווי די אלטע. היינטיגע זענען גרויסע בעלי-בטחונים. אין האַרצען מענען זיי זיך וויסען, אַז ס'איז פּע, דאָך מאַכען זיי א פרעהליכע מינע, זענען חסיד אויפגערוימט מיט שיינענדיגע פנים'לעך, פארויבערען, אַז וויער צד איז געוויבען, עס וועט, אס-ירצה-השם, ווין רעכט — לאָזען, הייסט עס, די שמעלקעניקעס צופוקעט ווערען!

ס'איז א פוקעניש, א צעזעצעניש, ביידע צדדים זענען אָנגעצונדען, לע-גען צו קניטליך איינער דער אנדערען, און קאבצאנסק קאָכט.

אינמיטענדיגען, ווי דאָ טהוט זיך אַזוינס, העכערט דער פריץ דעם ציגן פון די קאבצאנסקער הייזער, א צעהן מאָל מעהר ווי פריהער, און לאָזט מדיע ווין די בעלי-הבתים מיט דעם האַרבען וואָרט, אַז ער וועט אַינגעבען פאָרמאַלנע וואו מען בעדאָרף, אַז מען זאָל יענע, וואָס ווילען נים צאָהלען וויפּעל ער האָט געשטעלט, אַרױסטרױבען פון זייערע הייזער, וואָס שמעהען אויף ווין גרונט. עס ווערט א גערודער, א קאָבעניש אין דער גאַנצער שטייט: גוואָלד רבונ' של עולם, ס'איז דאָך נישט אויסצוהאַלטען, ס'איז שוין

איבער די כחות! לויפט מען דאך. ווי דער שטיינער איז, אין הויף, צום פריץ. אדוני פריץ! שרייט מען, פאלענדיג איהם צו די פיס: א, וואל ברומען דיין רחמנות אויף אונז! — דער פריץ אבער ענטפערט נישט קיין ווארט. ברומען ברומט אפילו — נאך דאס ברומען הינט, דער פריץ האט אָנגערייזט אויף ווי וויינע הינט. האפט מען די פיס אויף די פליצעס און מען אנט- לויפט... אז בקשות העלפען נישט, מאכט מען ויך הארץ שטעלען ויך דעם פריץ אקענען. וואס הייסט מענה'ט מען, צינו איז צינו, איין מקח אויף תמיד. די הייזער זענען אונזערע, פון אבות אבותינו. וויל ער נישט מיט נר מען, מוז מען ויך מיט איהם לאָרען. אדרבה, מאקי איינגעבען. נישקשה, ס'איז דאך דא עפעס יושר, מענשליכקייט אויף דער וועלט!

האט קאבצאנסק, ברוך-השם, א נייעם עסק! בעדארף מען דאך שתדלנים. אָר, דארף ווענען דאך עפעס דא מענשליך, יענע בריהם-מענשליך! עס פער- שטעהט ויך מען קלייבט ווי אויס צו שיקען אהינצו, אין דער גובערניע. בעד- דארף מען דאך אויף הוצאות. א פאָהר אהין א פאָהר צוריק, איין עס, א טרונק קאסט דאך געלד, און וואו זענען ווייבער? די ווייבער אין דער הויז איבער- לאָזען בעדארף מען דאך עפעס אויך. — טרעסעלט מען אויס אלע פושקעס. פון יענעם געלד, וואס פון די בהמות, פארנעהט מען אויך. קאבצאנסק בריינגט ויך אויס. קאבצאנסק טהום ויך אריין אינגאנצען אין. זאקאנעס, קינד-אונ-קיים שארפען דעם מוח, טהוען-אויף סכרות, ווי די געלערענטע אר- האַקאמען. ס'איז דא צווישען ווי אויך, אָהן עין-הרע, פיעל גרויסע און קליינע יאבערניקעס. קאבצאנסק ליגט אין קאפ נישט מעהר ווי איהר משפּט, עס קריכט איהר ארויס די איינען ווארמענדיג דעם סוף, ברוך-השם, ויך דערלעבט. עס הויבט ויך אן דאס לאָרעניש — און מען פארשפּיעלט! — באשר וואס איז לערענט מען דאָרט דעם פשם, צינו, אמת מאקי, מאָר א פריץ נישט, על פי דין, העכערען. נאך אזוי ווי פאר עסליכע יאָהר צוריק האט דער קאבצאנסקער דוקעס מוסיף געווען פאר איטליכען בעל-הבית אין קאבצאנסק עטליכע קאָפּיקעס אויף דעם צינו, און קיינער האט ויך נישט געמאכט דאָרט און בשעת צאָהלען נאך צושריבען ויך ביי איהם אויף פאפיר, הייסט דאך עס שוין וינט דענסטמאָל, אז ווי, די קאבצאנסקער בעל-הבתים, וויסען אויף דעם דוקעס ער נישט ביהרת צינו ווי פריהער, נאך ביהרת ארענדע, און די ארענדע האט דער דוקעס רעכט, על-פי-דין, צו העכערען ווען ער וויל און וויפיעל ער וויל. לא די וואס פארשפּיעלט, בעדארף נאך קאבצאנסק צאָהלען די הוצאות פונעם משפּט, עפעס נאך א גרידע געלד!

אָט ווי קאבצאנסק איז פארקראַכען פון איין צרה אין דער אנדערער.

און האט ויך שטארק פערפלאַנטעט! נאך ווי אָבער פלאַנטעט מען ויך דא ארויס? אין איין אנדער צייט, אז קאבצאנסק וואל געווען ווין אין דער קלעם, וואלט זי געבן טאקי קיין עצה ויך נישט געקענט געבען. משפּיט-געוואנט ווערז היינט אָבער איז נישט דאס קאבצאנסק וואס פריהער. היינט איז דער עולם איהרער נאך עפעס אנדערש. די שטענדיגע מהומות, וואס אין דער לעצ- טער צייט, האָבען איהם צוקאכט דאס בלוט, צורייזט, אויפגעוועקט אין איהם דעם עוזה-פנים. א קאבצאנסקער יוד היינט איז פלאם-פריער, שטארק אָנגעלאָ- דען, נאך עפעס א וואָרט נישט אזוי ווי ער וויל, שיסט ער אויס מיט שארפע, שטענדיגע ווערטער, וואס פליהען מיט איספעט איהם פונעם מיל אויף שריו- פען. די שטענדיגע עסקים, וואס אין דער לעצטער צייט, האָבען געמאכט פון די קאבצאנסקער ווילדע חכמים, עזות-געבער, דעות-וואַגער אין האַנדעל, אין לאָרעניש, אין באַנקירסקע און אלע אנדערע מיני געשעפטען, וואס אין דער וועלט, דיפלאַמאטיע, פאליטיקע, א שטייגער, פראָמאָקאָלען, אפּעליאַציעס, זכרונות — דאס זענען אַזעלכע זאכען, וואס יונגליך, קלויזניקעס, האַלטען עס שטענדיג אין מיל און זענען ויך דרינגען מפּלפל. מיט עזות האט קאבצאנסק, ברוך-השם, שוין נישט געהאט וואס צו וואַרען. דאס אומגליק אָבער איז, וואס צופיעל, א מהייל האָבען געוואָנט מען וואל אונטערשיקען צום פריץ איי- נעם פון וויינע מקורבים, בעטען רחמים, שטיצענדיג ויך אויף דעם עולם א ווערמיל: אז מען קען נישט אריבער, מוז מען ארומטער, ווידער א מהייל האָ- בען געוואָנט: יא און ניין! אונטערשיקען יא, מאקי אונטערשיקען, נאך בע- טען רחמים גלאט פראָסט, ניין! עס בעדארף ווין מיט פאליטיקע — א שטיי- גער געבען איהם אין שמועס אָנצוהערעניש מיט אַרענע: וואס פיר א ווערטא קען האָבען ווין קאבצאנסק אָהן קאבצאנסקער למשל? ... און נאך א מהייל האָבען געשריגען: עס! אויף רחמנות, אויף יושר איז לאנג צו וואַרען, אָנצוהערעניש איז נאך נישט. דאס בעסטע מיטעל איז איין אפּעליאַציע אהין, אין די הויכע פענסטער. נישקשה, איין עדה מענטשען, אזוי ווי וויל נאך, וועט איינפיהרען... הכלל, די אזוי, יענע אזוי, נישט קיין גלייכע דעות, און ווי- פיעל דעות אויפיעל צוריים. קאבצאנסק פערקריכט ווייטער און פארפלאַנט- טעט ויך נאך מעהר!

גוט יום-טוב! — ס'איז פסח. נאך אויפיעל קאָדארעניש, אויפיעל בויכ- וועהטיג אריינגעבראכט, געלויבט איז נאָט, דעם טהיערען נאָסט, דעם פסח! דער פסח לאָזט ויך פיהלען אויבערמיר: איין שוהל, אין דער הויז, אין דער לופט שטעקט מיט פסח — מיט וויינע קנידלעך, וויינע חרעמוליך און וויינע אלע גוטע זאכען. ער קריכט אויך אריין איטליכען, גרויס און קליין, אָרעם און רייך, מיט איינזעניג אין דער נשמה. עס ווערט עפעס ליכטיג, פּרעהליך

אויף דער נשמה, קאבצאנסק שיינט! אָרעם נעבד, נישט אזוי נעקלידט, ריך מיט דער מאָדע, אַ ווייס העמד צום ליב מיט אַ אלטער שבת־דיגער קאפּאַטע די גאַנצע הלבשה — און שיינט! עסט נישט קיין אינדיקעס, קיין קאמפּאַטען, טרינקט נישט טהייערע וויינען; עסט, פון יוצא־ווענען, אַ שטיקעל פלייש מיט פּריש אָנגערעכענעם חרין, אַ פאַסערנאַק־צימעס; טרינקט לאַק־ריצע, ראָזנקעס וויין אַ גלעזעל — און בעלעקט זיך, האָט הנאָה! קוויקט זיך מיט „אַתָּה בַּחֲרַתְנוּ“, מיט די גוטע שטיקליך פּויט, מיט דעם גאַנצען יום־טוב־דיגען דאָוונען — און מען זעהט ווי זי שעפט הענוג, עס קומט איהר צו אַ שטיק געזונד, עס רוהט עפעס אויף איהר די שכינה.

בידנע קאבצאנסק, פאַרוואַגעלטע קאבצאנסק, נאָך אַזויפּעל צרות אַ גאַנץ יאָהר האָב חאָטש יום־טוב אַ רוהיגע מינוט!

שבעי של פסח, אַ פרעהליכער מאָג, ווען די יידען זענען איבערגעגאַנגען דעם ים, און די מצרים די נאָכיאָגער זייערע, זענען דערטרונקען געוואָרען דער דאָרט; ווען קאבצאנסק איז געווען יום־טוב־דיג, פול מיט האָפּנונג צו השם־יתברך, דעם בעשימצער פון ווין געליבט פאַלק ישראל אין אלע צייטען, פלוצים ווערט אַ רעש, אַ געוואלד: מען געהט! — הע־הע, דעם פּריץ־לייט, גאַנצע חאָפּטעס, געהען מיט אַ פּיפּעריי, שווישטשעריי, שלאָגען־אויס פענסטער, ברעכען אויבענס, רייסען בעטגעוואַנד! וואס איז? דער פּריץ הייסט טרייבען יודען גנבים, שווינדלער, בלוט־זויגער, וואָס האָבען זיך פאַרקליבען צו איהם אין שכנות, אין זיינע הייזער, און ווילען נישט צאָהלען קיין אַרענדע געלד. אַצונד לעהרנען עס זיינע לייט מיט קאבצאנסק בלק!

ביו נאכט האָבען די דאָוונע רבי'ס מיט דער היינט־מאָדעשער מעטאָדע געענדיגט פון בלק איין פרשה, איין גאס הייסט עס, די טונעיאָדעוויקער גאס, לעת־עתה, וואו עס וועט זיך עכטע בלוט־זויגער, די אמת'ע קאבצאנסקער קבצנים, און די איבעריגע אָבערלייגט אויף שפעטער אַביסעל. יודישע קינדער, גוט אָנגעלערענטע, וואַלגענען זיך נאָקעטע, הונגעריגע אין נעטץ, אין קעלט, אויף די גאסען, אונטער דעם פרייעם הימעל.

אוי־וועה, שרייט קאבצאנסק, אַ דונער האָט מיך געטראָפּען!

וואָס־זשע נעבד טהוען יודישע קינדער? וואַלגענען זיך דאָ אויף דער גאס איז קיין תכלית נישט, שרייען איז אויך נישט קיין גוטער משא־ומתן, נעה־מען יודעליך און ריהרען זיך פון אָרט: אַ מהייל שלעפען זיך אַוועק ווייט אין עק וועלט און אַ מהייל שטופּען זיך אַריין דערווייל אין ניי־קאבצאנסק.

מאכען דאָרט אַן אַניענגשאפט און שמעהען די ניי־קאבצאנסקער אין דער גהנרת, און דאָס פערשטעהט דאָך אפילו אַ קינד אויך, אַז עס שטעלט זיך נישט־דאָ־נעראַכט, אַ ביין אין האַלו הוסט מען, קיינט מען מיט אלע פּוּחות, כּוּנים ביין וו־ס'איז פּטור צו ווערען, דעריבער האָבען די ניי־קאבצאנסקער נעבד נאָר נישט ווילענדיג שטאַרק זיך צוהוסט, דאָס הייסט געאַרבייט אויף אלע פלייס, ווי ליז צו ווערען פון אַזאַ אָנשיקעניש, פון אַזוינע כּפּול־שמונה־דיגע קבצנים, און געזוכט מיטעל, ווי צו שטילען דאָס פייער אין אלט־קאַב־צאנסק, אַז זייערע ברודערליך דאָרט וואַלען מעהר נישט קומען צו אַזאַ מיאוסער לאַגע, וואַלען זייערע רוהיג ביי זיך אין דער היים און אויך זיי אויף־ווייטער לאַזען צו רוה, בייס פּריץ זענען זיי געווען שטיקליך חקיפים, קיין סכסוכים צווישען זיי מיט איהם איז קיינמאָהל נישט געווען, און אַרויסשטעל־לען זיך איהם אַקענען פאַר דעם מקום קדוש מיט דער שטאַט דאָרט, האָבן זיי אפילו אין זינען נישט געהאַט... וויסענדיג זעהר גוט זיין קאַפּריו־אַלמדינג איז ער גרייט אַמאָל נאָכצונעמען, נאָר נישט אויף קיין האָר פון זיין קאַפּריו־בן קומען זיי צו חייקל־חיים'ן מיט אַזאַ פּלאַן:

הערט אױס, רב חייקל־חיים! מיט קאבצאנסק שטעהט עס אַצונד שטאַל, אַז אַך־און־וועה צו איהר צו וואָס זי איז געקומען פאַר איהרע זינד! זי ברויכט באלד טאַקי הילף, מיט אַ פּריץ מאַכט מען נישט מיט געוואַלד. דער פּריץ איז אַ פּריץ און קאבצאנסק איז קאבצאנסק, מען בעדאַרף נאָכ־געבען זיין שנעל, מיט דער צייט קען ער ווערען ווייך ווי אַ טייג, חאָטש צו־ליינען איהם צו אַ געשוויר, נאָר אַצונד לאָזט איהם אָב, אָט דעם קאַפּריו... קורץ גערעדט, רב חייקל־חיים, מאַכט זיך נישט וויסענדיג אַצונד פון דער שטאַט אין מורח־וואַנד, איבער וועלכער עס האָט די גאַנצע קאַשע זיך פּערקאַכט, און בדי פּערבלענדען דעם דוקעס די אויגען, ער וואָל מיינען, אַז איהר האָט זי שוין מעהר אין זינען נישט, נעהמט אָן, זייט אַזויפּעל גוט, אָט די שטאַט, וועלכע מען לייגט אויך איצט פאַר, אויך טאַקי אין מורח־וואַנד, נאָר ערניץ אַנדערש, ווייטער אַביסעל. אין פּאַלעש פון דער אלטער שוהל געפינט זיך, ווייסט איהר דאָך, אַ פינסטער קעמערלי, אַ ליידיגס, וויל מען, הייסט עס, דאָס קעמערלי גוט צורעכט מאַכען מיט איין אָרן קידש, מיט אלמדינג, ווי אַ שטיבעל בעדאַרף זיין, פאַר אויך מיט אייערע לייט, וואו איהר וועט זיין דערווייל, פערשטעהט איהר? די גאַנצע בעלי־בתים. — ווי באלד איהר טהוט עס, וועט געשטילט ווערען דעם פּריץ'ס בעס און ממילא פאַרבעסערט ווערען די יודישע לאַגע... שונאים, ווי אַ רב שמעלק, אַ שטייגער, וועלען אויך פאַרשטומט ווערען, בלייבענדיג דאָ אליין די איינ־ציגע פיינע ברויט, און אומגעשטערט פאַרנעהמען צו זיך די אלע

די ענטדעקונג פון וואהלין.

גענומען פון די חראניקעס.

אין א יאהר ארום נאך דער בעוואוסטער שרפה האט זיך אָנגעהויבען אין דער לימא, לויט ווי עס שמעהט אין די חראניקעס, דער גרויסער הונגער, נישט היינט געדאכט.

ער היום ליגט יענע שווערע ביטערע צייט יודישע קינדער אין טעם. אלטע לייט אז זיי דערצעהלען היינט די שמאָרקע נויט, וועלכע מענשען גע- ביד זענען דענסטמאל בשעת דעם הונגער אויסגעשטאנען, שמעלט זיך פשוט די האָר קאפּיר הערענדיג. הונגעריגע, אָרעמענקע מענשען, אויסגעדראָטע- אויסגעדיווערטע, הויט און ביין מיט סמאָהע אויף די ליפּען, איינגעפאלענע באַקען און משונה אויסגעשמעלטע גלעזערנע אויגען, האָבען ווי די פארסאָסטע מיין אומעטום זיך אַרומגעבלאָנקעט, קוים פלאַנשענדיג מיט די פיס, געזוכט, געניסערס וואָס-ס'איז עפעס עסענוואָרג, גאָר נישט איבער צוקלייבען, גראָז איז אויך סחורה, זיך נישט גע'מייאוס'ט אפילו דערמיט, וואָס ליגט, פוילט אין דעם מיסט. הונגער דאָס איז איינס פון די ערנסטע אָנשיקענישען, דאָס איז אַ מין ליידען, ווי ברענגען פאַמעליכען אָהן אַיין אויפהער אויפ'ן שטיל פידעריל. מען קען זיך שוין פאַרשמעלען ווי גרויס דאָס עלענד איז געווען אין דעם ליטווישען שטעדטל דלפּוניוקע, וואָס איז אָנגעזעצט געדיכט מיט יודען. אָהן עין-הרע, מיינסטענס, ווי דער שטייגער איז, קבצנים געבד. גאָר אין די גוטע יאהרען אפילו האָבען דלפּוניוקער יודען זיך אויך נישט קיין מאל נאָם אָנגעגעסען. אַ הערינג מיט אַביסעל ליאָק דערצו, איינצומינקען דערינען אַ שטיקעל ברויט — דאָס זענען צוויי שפּיזען אַוויגע, מיט וועלכע מען האָט געוועהנטליך זעהר שעהן יוצא געווען דעם מיטאָג, אַ קרופּניק — געמליך: אַ מין געקעכט פון וואַסער מיט אַביסעל גרויפּען, פאַרוויסט לפנים מיט אַ קאפּעלע מילך, אָדער עטליכע געקאָכטע קארטאָפּעל, אַווינס האָט שוין געהייסען עפעס גאָר עולח הוה, אַ סעודה ווי ביי שלמה

כבודים, גבאות, עליות וכדומה — לאָזען זיי זיך דערמיט וואַרנען! פון חייקל-חיים'ס וועגען און אַ טהייל פון זיינע לייט וואָלט די נאָך גאָר נישט קרום געווען. האַ, אפשר איז באַמט מאַקי דער ווייל אַ סברא! פאַר וואָס נישט? גאָר פאַר געוויסע מענשליך, בלי-קודש, איז דער דאָזיגער פלאַן געווען אַ סם, ספּייטש, אַז אויס מחלוקת, אויס פייער ווי-זשע וועלען זיי ברענגען אַ וועלט? לא! האָבען זיי געשריען, אויס דער הויט געשפרונגען, און אויפגעריהרט גאָנץ קאבצאנסק.

און ווי האָלט עס אין קאבצאנסק אַזנוד?

אוי, שלעכט, ס'איז אַ מהומה, יודען שלעפּען זיך אוועק מיט די מאָר- בעם אין דער ווייטער וועלט — און ס'איז אַ מעשה אָהן אַיין עק!...

המלך אין ויין צייט! אצונד איז זעהר גרינג ויך צו מאכען א געדראנג: ווען אין די נומע יאָהרען אזוי, וואָס-וועט האָט שוין געקענט ויין פאר אַ מין עסען בשעת הונגער-צייט? יא, דער דלפוניווקער אָרעמער עולם איז מאַקי באמת, נישט נאָר ווי עס רעדט זיך, געשוואָלען געוואָרען פאר הונגער, געשוואָלען וואָס געשוואָלען הייסט. אַי, וואָס, ווי געשיקט ויך עס אזוי צו לעבען? נאָר רעשקיעמען! אַ שאלה אַביסעל אויף יודען? בי יודען איז מעגליך אלסדינג, אזא מין לעבען אויך. יודען האָבען אַ גאָט!...

צו דעם הונגער האָט ויך נאָך צוגעוואָרפען אַ מנפה, עפעס אַ מין אונד-מערנאָנג, אַ הימציגע קראַנקייט אזוינע, מענטשען זענען געפאלען ווי די פלי-נען און קליינע קינדער זענען אוועק פון סקארלאטינע, נישט-דאָ-געדראַכט. אין דעם עולם איז געוואָרען אַ ליצער, אַ געשרי: חמאים! אנדערש האָט ויך עס נישט געקענט ליגען מאַקי אויף דעם מוח, וואָרום פונדאָרען האָט ויך עס פלוצים גענומען אזא קרייזק אויף אַ בלל ישראל? ס'איז שוין צו זאָגען אַ קרייזק דעם, יענעם, אָבער אימליכען, ווי געשיקט ויך עס? זאָגען ווידער, אז געקומען איז עס דאָריבער, וואָס אין דער שטאָדט איז נישטאָ קיין דאָקטאָר דאָס איז אַדאָי קרום. וואָרום פאר וואָס איז עס געקומען גראָד דענסט-מאָל — בשעת דעם הונגער און נישט פריהער? נישט אנדערש מאַקי מוז מען זאָגען — חמאים!... מען איז גאָר תענית, מען פאסט קליין און גרויס, מעגערט'ע אפילו אויך. פון תהלים איז קיין רידע נישט, מען זאָגט תהלים פון פריה ביז פארנאכט, מען מאכט אסיפות, מען קלייבט אויס אַ קאָמיסיע פון פריה צומאָן אַקעגען די חמאים, און צוליב די הוצאות דאָרויף הע-יודען עפעס צומאָן אַקעגען די חמאים, און צוליב די הוצאות דאָרויף הע-כערט מען אַ קאָפיקע מאַקסע אויף דעם פונט פלייש. די קאָמיסיע געהט פון הייז צו הייז איבערצוקוקען די מוזות, מאַכיר עפעס נאָר נישט אזוי מאַכט מען פסיל; צו בעטראַכטען ווי שטעהען פון פאָרפאלקען, פון שכנים אין איין צימער די בעמען, נישט צונאָהענט אפשר איינע צו די אנדערע חס-ושלום... הכלל די קאָמיסיע איז נישט פויל, מען קוקט, מען ריקט-איבער בעמען אַהין, בעמען אַהער אומיוסט אָבער די מיה — מען שטאַרבט! שוויינט מען דאָך מסתמא נישט און מען געברויכט נאָך מימעל: ווייבער מעסטען פעלד, רייסען קברים, פאלען אַרין אין אַרין-קודש מיט אַ געשרי, אַ געוויין, מגידים דרשה'נען, שטראָפען דעם עולם: געוואַלד יודען שלאָגט ויך אַשמונו, מהומ תשובה, ידישע קינדער! עס העלפט נישט — מען שטאַרבט!...

ווי באלד אזוי, מוז מען דאָך שוין מאַקי איינווענדען אלע כחות, פריווען מאָהן דאָס לעצטע וואָס מען קען. העכערט מען נאָך אַ קאָפיקע אויף דעם

פונט פלייש און מען אַכטעט אַפּ אַהער אין שמערמיל דעם בעריהממען האַנד-דריקעווער רב. צו איהם זעצט מען צו דעם דלפוניווקער רב מיט די ריינים און נאָך עמליכע שעהנע-בשר'ע יודען, מען לאָזט אויסרופען אין אלע שוהלען בחרם יהושע בן-נח, אז ווער עס ווייסט עפעס אַ חסא, ווי הייסט מען עס... אויף וועמען ס'איז, זאָל קומען מוידע ויין דעם בית-דין צדק, וואָס זיצט אלע מאָג מכח די חמאים אין דעם קהל-שטיבעל. בית-דין שיקט רופען די שוקע-רען, פארהערט זי אין ווייבערשע זאכען, אין רינים פון מקוה און געגעל-שניידען. מען ציהט בי דער צונג גענימע... אלטע נכא'ימעס, צי ווייסען זי נישט אפשר עפעס אויף דער, אויף יענער וואָס צו זאָגען. די שטאָדט וויינט זיך, אַ קאָכעניש, אַ שושקעניש צווישען דעם עולם, עס מאַגט זיך אַרום עפעס אַ קלאַנג, אַ מוסלען, מען מומעלט אויף איינעם עפעס איין אלמן און אויף איינער, אַ חצופה, איין אשת-איש. עס קומט אָן ביז דער קאָמיסיע פון די רבנים, גרויסע ליט, בערען! זי לאָזט רופען צו זיך יענעם, זאָגט איהם מיט דעם האַרבען וואָרט: הילמי, זי זיך מודה!... זי איז איהם מתרה: מען וועט דיר, פושע-ישראל, מאָהן דאָס און דאָס. אז עס העלפט נישט מיט ביזען פרייווט מען זיך מיט גוטען, מען בעט זיך ווי פאר אַ גולד-געוואַלד, האָב רחמנות אויפ'ן פאָלק ישראל, אויף איין עדה יודען! געוואַלד, וואָס האָסט-דו צו קליינע אומשולדיגע קינדער געב'ן? נאָר ריד צו דער וואַגד — דער פושע ישראל איז ויך נישט מודה. מהומ מען זיך אַ געהט צו דער חצופה — הולטייקע, זי זיך מודה! זי וויינט, חלשט, פארשטעהט בלוט-שט נישט וואָס מען וויל פון איהר האָבען. ס'איז נאָר אַרויסגעוואָרפען ריד, זי, די קליפה, איז ויך אויך נישט מודה. און דערווייל איז שלעכט — מען שטאַרבט! דער צאָרען איז אזוי ווייט גענאָגען ביז צום עק, עס האָט שוין אָנגעריהרט העם-העם סאמע אין דעם שפיטץ. ס'איז פארשלאָפּט געוואָר-רען און געשטאַרבען איינער פון די לומדים אין קליוו. אַ יוד אַ זקן, אַ פרוי מער, וואָס האָט געפאסט הפסקות, געדינט דעם בורא, אזעקלייגענדיג פאר איהם ממש דאָס גאנצע געזונד... אַי-איי! האָט מען געשריגען, אז אזעלכער שטאַרבט איז שוין מאַקי אויס וועלט, איז שוין קינדער נים זיכער מיט דעם לעבען. אַם ליתן בחכה הועלה, ווען אזא שטאַרקער ליתן איז אויף דער ווענטקע געחאָפּט געוואָרען, מה יעשו דגי הרקק, וואָס-וועט זאָלען שוין מאָהן מיר שלאפענקע פישעליך אין דער בלאַטע? אזוי האָט איהם מספיד געווען דער שטאַרט-מגיד אויפ'ן שוהל-הויף צו דער ליה און דער עולם איז צונאָך מען געוואָרען פון מרערען. דערנאָך האָט מען דעם מת אין קיסעל אריינגע-שטעקט אַ קוויטעל — דאָס איז געווען אַ פראַשעניע? צו גאָט, זעהר וואויל אָנגעשריבען בישיבה של משה, אין דער קאָמיסיע פונג'ם בית-דין, על דעת

חקהל! אין דעם נאָמען פונעם גאנצען שטעדטל. געה — האָט מען דעם
 מיט געזאָגט — געה, זי אונזער שליח. ווי באַלד דו וועסט קומען אַ היין
 זאָלסט-דו עס איבערגעבען אונזער פאָטער אין הימעל, זיך מיהען דאָרט פאר
 דעם כסא הכבוד, ווין אַ נומער מליץ, ער זאָל זיך דערבארטען אויף אונז,
 יודישע קינדער, נישט ווין אזוי שטארק אין כעס, ברונג אויף אונז אַ שרעק,
 אין זאָל זאָגען דעם מלאך-המות: גענוג, לייג דעם חלף צוריק אין שידעל
 אריין! ער זאָל אויך אָנשרייען אויף דעם שטן דאָרט און אויף די אלע
 משטנים דאָ, אז עס זאָל זי פארשטאָפּט ווערען דאָס מויל, עס זאָל זי...
 א. ו. א. ו. ו.

פאר יודען אזוינע, וואָס גלייבען יענעם אויפ'ן וואָרט, נישט אַריינלאָוען
 זיך חלילה אין ווייטע חקירות, מאָמיר איז-עס אזוי, מאָמיר אזוי, און מאָמיר
 איז גאָר די גאנצע זאך אַ ליגען — זי וועט, גאנץ געוויס גענוג ווין דאָס-
 ביסעל, וואָס איז געזאָגט געוואָרען דאָ פון יענעם קוויטעל. יענע אָבער, וואָס
 האָבען אַ נאָטור נישט צו גלייבען דעם עהרליכסטען יודען אפילו, ביז זי ווע-
 הען נישט אַליין מיט זייערע אויגען, שוואַרץ אויף ווייס, פאר זי איז דאָ אין
 ענטפער: געהט, וויס מוחל, און לייענט אַליין מיט איער כבוד אין דלפוניור
 קער פנקס, וואו די גאנצע מעשה געפינט זיך כתוב וחתום מיט עדות כשר'ע,
 פיינע-בריות, גרויסע לייט, און וואָס פון דאָרטען איז עס דערנאָך איבערגע-
 שריבען געוואָרען אין די חראַנקעס מיט אַ גאנצער ממרא פונעם שרייבער
 דאָרט, אויסלאָוענדיג זיך לסוף אזוי: „היינט פרעג איך אַיך, רבותי, מה
 נשתנה, מיט וואָס אַ שטייגער זאָל אַ דעפוטאציע צום רבונ' של עולם דורך
 אַ מת אויף יענער וועלט ווין מעהר משונה ווי דעפוטאציעס צו גרויסע
 פריצים דורך לעבעדיגע מתים דאָ אויף דער וועלט? נאָר ווי די מעשה איז,
 יענע האָט בעשינפערליך געהאָלפּען: אין אַ צייט אַרום נאָך דעם קוויטעל
 איז די מנפה מאַקי געשטילט געוואָרען — און ליהודים אין שטעדטל, אַ
 שמחה אַ פרייד אויף יודישע קינדער!“

מאקי גאנץ אמת. דאָס יאָהר האָבען יודישע קינדער, לויט אַלטע לייט
 דערצעהלען, געמאכט סוכות גאָר אַנטיק, אין פאָרוי האָט מען קיין בעסערע
 נישט געקענט האָבען. ס'איז געווען גענוג מאַטעריאַל פון דער שרפה די סוכות
 צובויען, פארשפאָרט בענוטצען דערצו, ווי געוועהנטליך, לאַקשענברעמליך,
 משאָלענברעמליך, נאָך און נאָך אזוינע מיני ברעמליך. פלאַמץ פאר די
 סוכות איז אויך געווען גענוג, נישט פאָרריקט, ווי אלע יאָהר, ערגיץ אין אַ
 לאַך, לעבין שטאַל און אומריינע ערמער, מחילה. היינט האָט מען מקיים
 געווען זימען און שלאָפען אין סוכה ווי אין שמוב אויף רעכטען אמת מאַקי,

נישט גלאַט אזוי ויך. יודען האָבען פארבראכט דעם יום-טוב פרעהליך, נישט
 געוואָרנט, געלויבט גאָס און געהאָפּט צו ווין ליבען נאָמען מיט במחין.

און גאָס ברוך-הוא האָט זיינע דלפוניווקער בעלי-במחין'ס נישקשה ניט
 פערלאָוען. פון די אומגליקען האָט זיך פאר זי אויסגעלאָזט גאָר אַ גליק, און
 דורך די נויטען, שווערע ביטערע צרות האָט זיך זי געעפענט אַ וועג אין אַ
 נייע לאַנד — אין וואָהלין, הייסט עס, אַ געבענשט אָרט מיט אל-דאָס נומס,
 וואָס זייער פוס איז דאָרט קינמאָל נישט געווען.

ענטדעקט וואָהלין האָבען די משולחים, וועלכע דלפוניווקע האָט גאָר
 דער שרפה אַרויסגעשיקט אויף דער וועלט קלייבען געלד. לאַז מען נאָר קיין
 מעות נישט האָבען אַ אַרויסגעשיקט מיינט מען מיט געוואָלד, דאָס הייסט,
 מען האָט זי גענויט פון קהל, אלע אין איין קול: טהוט אונז די טובה און
 פאָהרט מאַכען געלד! חלילה, ביז יודען זאָל זיך אזוינס טרעפען. וואָס דען?
 גלאַט אזוי זיך, דריי פיינע מענטשען, נויטבעדערפטיגע, בעפאלען מיט ווייב
 און קינדער, אָהן אַ שום פרנסה נעביך, ווי דער שטייגער איז, האָבען מיט
 דעם נומען ווילען גענומען פאר שטאָרט יודען נעביך און זיך געלאָזט אין דער וועלט
 משולחים לטובה פאר אַ שטאָרט יודען נעביך און זיך געלאָזט אין דער וועלט
 אַריין. מען האָט זי פארזאָגט מיט כתבים, אונטערגעשריבען פונעם גאנצען
 בלי-קורש, פאָרנעהמסטע לייט, אין וועלכע מען האָט מיט הויכע מליצות גע-
 שילדערט דאָס אָנשיקעניש, וואָס אויף דער קהילה זייערער איז אָנגעשיקט
 געוואָרען, און געבעטען מיט אלע מיני געבעט די קינדער ישראל, רחמנות
 צו האָבען אויף די נשרפים נעביך און געבען די משולחים נדבות, אימליכער
 כפי ווין פארמעגליכקייט. עס פארשטעהט זיך אז חוץ די כתבים האָט מען
 ביים אַרויספאָהר געמוזט געבען די משולחים געלט אויך, אויף די נויטהיגע
 הוצאות פאר זיך אַליין און אויף איבערצולאָוען צום לעבען זייערע ווייבער
 און קינדער. עס האָט געקאָסט אמת מאַקי נישט מהייער — איין קאָפעקע
 גאָר האָט מען געהעכערט אויף דעם פונט פלייש!

אַ לאַנגע צייט איז גון די משולחים נישט געווען קיין שום ידיעה, גלייך
 ווי אין וואַסער אַריינגעפאלען. ס'איז אימליכען אין שטעדטל געווען אַ גרויס
 וואונדער, גאָר ניט צו פארשטעהן, וואָס זאָל עס אזוינס בעמיטען! מען האָט
 זיך געוואונדערט, געוואונדערט ביז מען האָט זיך אויפגעהרט צו וואונדערען.
 מען וואָלט זיך אין די משולחים שוין געווען גאָר פאָרגעסען. מחל געווען
 אַלץ מיט-איינאָנדער, ווען נישט די ווייבער זייערע וואָס האָבען געפאָר-
 דערט ביים שטעדטל מונות, געשריגען, געפילדערט: געוואָלד! פאר וואָס
 זאָלען מיר ווין ענוות, פאָרוויסטען אַנווערע יאָהרען, ליידען פאר אַנדערע?

דאס שמערמיל האָט געמוזט אויסשטעהן זייערע מענות און געשפּיזט די לע-
בעריגע אלמנות. מילא, וואָס זאָל מען מאַהן? איז נאָך אַ קאָפּעקע אויפ'ן
פונט פלייש!

פלוצלינג, נאָר אומגעריכט, קומט אָן צום רב פון די משולחים אַ בריף
פול מיט התנצלות, אַ פאַרענטפערען זיך אויף דעם לאַנגען שטיל-שוויגען,
און מיט אַ קלאַנגען זיך אויף דעם פינסטערען מול, אַז נשרפים איז נאָר נים
אזא געהויבענע סחורה, ווי מען האָט געמיינט. גענוג נשרפים אזוינע און
אזוינע שלעפּען זיך אין דער וועלט אַרום. ס'איז געוואָרען עפעס ווי אַ גאַנג-
ווענעלע, אַ חוק, אַז ווי באלד עס הויבט זיך אָן דער זוכער הויבען אָן יוד-
שע שמערמיליך צו ברענגען. עס פאַהרען אויך אַרום משולחים פון ישיבות,
משולחים פון מיד-בעל-הנס, משולחים'ס משולחים, ירושלים, ענגונות, איד-
ניקלעך און יודען מיט כתבים פון אלערליי סאָרמען, וועלכע מען וויל. בכּן
איז שאַפּעל... דאָס ביסעל געלד וואָס זיי האָבען געמאַכט האָט געקלעקט
קוים אויף הוצאות. עס קומט זיי נאָך אַרויס, נאָר זיי זענען מוחל, נאָם זאָל
זיי בעצאָהלען פאַר זייער מיה. די ווייבער איז אויך אָנגעקומען בריף, נאָך
מיט אַביסעל געלד דערצו, פון די מאַנען זייערע, וואָס בעטען זיי שטאַרק
מחילה פאַר דעם שווייגען ביז אַהער, מסתמא איז רעכט, מסתמא אַז זיי האָ-
בען געשווייגען האָבען זיי געוואוסט פאַר וואָס... געפינען, געפינען זיי זיך
אין וואָהלין, זעהר אַ פעט ווינקעל, וואו זיי וועלען פאַרבליבען אויף תמיד
און אס-ירצה-השם מיט דער צייט מאַכען עפעס אַ שטיקעל עסק, לעת-עתה
קנעלען זיי אונטער. וואָרום אזוי פאַסט עס זיי צום עסק מכמה וכמה
טעמים... אין אַ קורצער צייט אַרום — אזוי שרייבען זיי — וועלען מיר
אויך אלע אַרויסנעהמען צו זיך, וועט אויך מיט דעם אויבערשטענס הילף
פאַרענטפערט ווערען אלע קשיות. דערווייל לאָז זיין אלסדינג בסוד. למען-
השם שווייגט, זאָגט נישט קינעם וואו מיר זענען, וואָרום דאָס מיינט נישט
מחמת פיעל טעמים... וריל.

נאָר ווייבער זאָלען האַלטען אַ סוד, און נאָך דריי ווייבער מיט-א-מאָל,
אזונס האָט זיך נאָך נישט געמראָפּען זינט די וועלט שמעהט. עס פער-
שמעהט זיך, אַז פאַר גרויס פרייר האָט זיך זיי געשאַמען ניין מאָס רייד
פונ'ם מויל ווי פון אַ לעכערדיגען זאָק. זיי האָבען דערצעהלט איטליכען. די
גרויסע גליקען זייערע, אָפגעלויבט אין מאָג אַריין וואָהלין מיט געמאַקטע
ליגען, אַז דאָרט איז דאָ פון פויגעלמילך, געלד וואַלגערט זיך אין די גאַסען,
און מלמדים גילם מען דאָרט אָפ, זיי געהען אין גאָלד. הערענדיג אזוינס
מאָכען יודען נישט לאַנג שידות, נעהמען די פיס אויף די פלייצעס און לאָזען

זיך אוועק קיין וואָהלין. אויף דלפוניווקע קוקענדיג האָבען פון אנדערע ליט-
ווישע שמערט יודען זיך אָנגעהויבען אוועקצולאָזען אַהין. מען בעדאָרף ווי-
סען, אַז אונטער דעם נאָמען וואָהלין האָט געהייסען און הייסט נאָך היינט
ביי יודען נישט נאָר וואָהלינער גופערניע אליין, אלא וואָס דען אויך פאַדאָ-
ליע און בעסאַראַביע, דער גאַנצער געגענד וואָס ביי אונז צו דרום-זייט. אזוי
ווי ביי וואַרשויער יודען, אַ שטייגער, הייסען אלע, נישט קיין פּוילישע, אי
ליטווישע אי וואָהלינער יודען — ליטוואַקעס.

דאָס-אייגענע, וואָס אַמעריקא איז פאַר אונז יודען היינטיגע צייטען, איז
וואָהלין פאַר זיי געווען דענסטמאָל אין יענער צייט. דער אונטערשייד איז
נאָר אַס וואָס: אין אַמעריקא פאַהרם מען מיט דעם ים, אין אַ דאָמפּשיף,
אַקענען אַ פאַר וואָכען, און אין וואָהלין האָט מען זיך געשלעפּט מיט דער
יבשה צו פוס גומע עטליכע וואָכען, און אַמאָל אויך נאָך מעהר, אָפּשטע-
לענדיג זיך ביים וועג — געהענדיג אין שמערמיליך, צווישען יודען רחמנים
בני רחמנים... אין אַמעריקא זענען יודען, ביים אָנקומען, געוועהנליך מאַג-
דעסניקעס, אַרומגעהערס מיט פּעקליך סחורה — שמאַכטעס, שניידער, אַרביי-
טער אין פאַבריקעס, און אין וואָהלין זענען די ערשטע, וואָס האָבען זיך
אוועקגעלאָזט אַהין, געווען כמעט אלע מלמדים.

דער שרייבער אין די חראַניקעס לאָזט אויס די דאָזיגע מעשה דאָרט
אויפ'ן סוף אָם מיט די ווערטער:

די יודישע היסטאָריע, אין וועלכער די השגחה פון נאָם אויף זיין גע-
ליבט פאָלק, ענטפּלעקט זיך אזוי בעשיינפערליך איטליכען, וואָס האָט נאָר
אויגען צוועהן און שכל צופאַרשטעהן — זי, די היסטאָריע הייסט עס, איז
גאַנצען איז זי אַ שמענדיגע שלעפעניש, איין אייביגע אַרומוואַנגלעניש פון
אַברהם אַבינו ביז אַצונד. עס רוהט נישט, עס ראסט נישט דאָס פאָלק
ישראל'.

אַס אזוי, כמעט אין דעם נוסח, פלעגט אָפּ דערצעהלען אונז, קינדרע,
די דאָזיגע מעשה מיין זיידע, עליו-השלום.

אַ דלפוניווקער, שלים-מולדיגער יוד איז געווען מיין זיידע! פאַר צרות
האָט ער בשעת דעם גרויסען הונגער זיך אוועק געלאָזט קיין וואָהלין, געני-
דערט קיין קישינעוו, די היפּטשטאָדט פון בעסאַראַביע — אַלאַנד, וואָס
פליסט מילך און האָגין. האָט געקעלט דאָרט אינאיינעם מיט נאָך אַ סך

דלפוניוקער זיין גלייכען און גענאסען פיעל גוטס: גענעסען מאמאלינע, פארביסען מיט קארע, געטרונקען וויין און געלעבט רוהיג, אָרענטליך פיין, ווי גאָט האָט געבאַטען, גלייך מיט אלע דאָרטיגע יודען און נישט געוואוסט פון קיין ביין.

ווער זאָל זיך עס דענסטמאָל געווען ריכטען אז מיר, ויין אייניקעל, זאָל אין אַ צייט אַרום שפּעטער בעשעהרט ויין זעהן אויף די עלטערע יאָהרען, ווי דאָס אייגענע אָרט, וואָס האָט פריהער געפליסט מילך און האָניג, פליסט אַצונד, אוי-וועה — עס איז שווער צו זאָגען... נאָר איך מענדעלי בין דערצו שוואַך, אלט. מיין איינציגער כח, אוי, איז נישט מעהר, וויינען שטילערהייט פאר זיך, וואַרגען זיך מיט טרערען, און צו די אלע פּר- הערדיגע, אלטע יודישע צרות צו-צושרייבען אין די חראָניקעס אויך די היינטיגע, נייע צרה.

א גרויע האר.

אז דער ביזער ווינטער געהט-א-הין און וועסטע ביז אונז אין לאַנד — מרט ויך אין גאָס וועלמיל אומעטום! אלע מיני באשעפעניס: פונם קליי- נעם ווערעמיל ביז דעם מענשען, דעם גרויסען פיגע-בריה, מהוען זיך א געהם צו דער אַרבייט ווער גאנץ געשמאק — רייניגען און ראמען, בויען און פערריכטען געסטען, הייזלעך און דירות אין לעכער און שפאלטען, אין וועלדער און אין פעלדער, אין שטערט און דערפער, דענסטמאָל הערשט דאָס ווייב אין שטוב, נאָר אַ שרעק, אויף איהר בעפעהל ווערען געעפענט די טאָפּעל פענסטער, אַרויסגעטראָגען, איבערגעטראָגען מיט און בינק, קאס- מענס, שאַפּעס און בעטען. זי גיט אַפּ אימליכען דערפון ויין אָרט, אויסשטע- לענדיג זי ווי זי וויל און וועה איז דעם, וואָס שטעלט זיך איהר אַקענען און בריינגט זי אין בעס אַרין, זי ווערט אָנגעצונדען און איז בערייט איהם צו פאַרברענען מיט דעם מויל. אַ קלוגער מאַן בעהאַלט זיך דעריבער דענסט- מאָל ערגעץ אין אַ ווינקעל — און שאַ!

און גבראל ברפס, אַ קלוגער מענטש, אויך אַ מאַן אַ קלוגער, וויצט אין אָבענד, וואָס פאַר ערב פסט, איינער אליין ביז זיך אין צימער, געבען שרייב-טיש, אַראָבעלאָזט די נאָז, פאַרקנימטשט דעם שטערען, וואַרפענדיג אָפּטער אַ בליק אויף אַן אלטער צעריפעטער שאַפּע, וואָס שמעהט דאָרט אין אַ ווינקעל, און מען זעהט ווי שטאַרק בעמריעכט ער איז, פאַרטיעפט אין די געדאַנקען.

גענוג וואַרפעניש, פאַרפאַלגעניש איז די דאָזיגע שאַפּע אויסגעשטאַנען וינט זי איז צו ברפסן אין הויז אַריינגעפאַלען ביז זי איז לסוף פאַרוואָרפען געוואָרען אַהער, אין דעם דאָזיגען צימער, וואו זי שמעהט שוין אַ צייט מיט יאָהרען פאַריקט, ווי אַ קבצן, אַ בעטלער, הינטער די שעהנע, פאַרפּוצטע שאַפּעס, גיט וואַרפענדיג זיך אין די אויגען, נישט אין דער מאַדאָס נישט

אין איהר מאנס אויגען, אזוי, אז מען האט זיך אין איהר נאך פארגעסען, גלייך ווי זי וואלט אויף דער וועלט נישט געווען. און היינט אז די מאדאם ברפס האט געקאמאנדעוועט אין שטוב, צוקוקענדיג זיך גוט, ווי א בעל-הבית'טע, אין אימליכס ווינקלעלע, עס זאלען שיינען, פינקלען אומעסום, איז דער צאָרען איהרער אויף דער שאַפּע צום שלים-מול געווען אזוי גרויס, אז זי האט בעפולען, די שאַפּע זאל אין שטוב זיך נישט געפינען; נישט אַר דערש, מען זאל אזא מצאצא, אזא מיאוס'קייט, אין קעלער אַראָפּוואַרפען, צו אלדע-רוחות, פילען זאל זי אינאיינעם מיט אלע אלטע, אָפּגערינגעטע שמאטעס דאָרט, אַצינד האט זיך ברפס אין דער שאַפּע דערמאָנהט און דאָס שידען זיך מיט איהר איז איהם געווען זעהר שווער. אָבער וואָס זאל ער טאָהן, אז געגען דעם ווייב'ס בעפעהל קען מען נישט געהן. איהם אליין האט זי דאָך נישקשה אויך גוט מכבד געווען היינט. ער האט געבאָך געליטען, געדאַרבעט, פערבראַכט אַ טאָג אין צרות, נישט פאַר קיין יודען געדאַכט!

וימצט זיך ברפס איינער אליין מרזעריג, פערמראכט און אַראָפּגעלאָזען דעם קאַפּ. פלוצלונג, הויבט ער זיך אויף פונ'ם אָרט און קומט צו צו דער שאַפּע, ווי איינער, וואָס קומט זיך געזעגענען מיט אַ פריינד פאַר'ן אוועק פאָהרען. ער עפענט די שאַפּע, געהט אַרויס פון צווישען פאַרשטויבטע, פאַרשימעלטע, איינגעשטעלטע ספרים דאָרט, אַ גרויסען האַלבענבויענדיגן דיגען, דיק-גראָבען ספר, מאָוולען פון ברעטלעך מיט לעדער איבערגעצויגענע, צונויפשוילענדיג זיך מיט גרויסע מעשענע העקלעך. ער בעמראכט דעם ספר, שאַקלענדיג מיט דעם קאַפּ, געהט און לייגט איהם אַנידער אויף'ן מיט. ווי כּאַלד אָבער ער האט זיך געזעצט, אויפגעפענט דעם ספר און אַריינגעקוקט דרינען, איז ער פערציטערט געוואָרען, האט זיך אַ חאַפּ געמאָהן געשווינד פונ'ם ביינקעל, גלייך ווי אַ שלאַנג וואָלט איהם אַ בייס געמאָהן, און זיך געלאָזט געהן הין און הער איבער דעם צימער שטאַרק צודולט, אזוי אז ער האט נישט בעמערקט ווער ס'איז גראָד בשעת מעשה אַריינגעקומען אַהין.

— ברפס! — מהומ אַ זאָג יענער, נאָכדעם ווי ער איז אַ וויילע גע-שטאַנען ביי דער טהיר פערוואונדערט, אָהן לשון.

ברפס דרעהט זיך אויס שטאַרק דערשראָקען מיט דעם פנים צו יענעם, וואָס רופט איהם אָן ביים נאָמען, קוקט איהם שאַרף און מהומ זיך אַ לאָז צו איהם מיט אַ געשריי:

— א-א, ורחי! ... אָם וואָס הייסט אַ גאַסם, אַ לעבער, מהייערער נאָמע!

— וואָס-ושע מאַכסט דו, ברפס מיינער, ביזט-דו, הא, רעכט געזונד? — ווען ביזט-דו געקומען און פון וואָנען געקומען? וואָס שמעסט-דו ביי דער טהיר, לעבער ורחי מיינער?

— געקומען בין איך היינט ... אַרומפאָהרענדיג וועגען מיינע געשעפ-טען בין איך אין איינזענס געקומען אַהער, אין דיין שטאַרט אַריין.

ברפס און ורחי ביידע זיינען געברומען פון איין שטאַרט, חברים, נומע ברידער פון קליינערהייט; ביידע האָבען געשעפט תורה ביי איינע מלמדים ביו זיי זענען געוואָרען בחורים; ביידע זענען צוגלייך אַרויס פונ'ם חדר און געגאַנגען אין די שקאַלעס; ביידע זענען פון די שקאַלעס אַרויס מיט דיפלאָמען, געבילדעטע, לייטישע מענשען, און ביידע האָבען פערגעסען דאָס יודישקייט האַק-און-פאַק מיט דער תורה, וואָס זיי האָבען געלערענט יונגעלווייז, און זיך אָפּגעגעבען מיט זייערע געשעפטען. אימליכער אין זיין אָרט, וואו ער האט זיך בעזעצט, האָבען גענומען ווייבער, געהאַט קינדער און געלעבט גאנץ ברייט. אַ מאַמען האט ברפס געהאַט זעהר אַ פיינעס. ער איז געווען, עליו השלום, אַ יוד מיט'ן פוללען מויל, אַ יוד אַ הייסער, אַ גור-מער, אַ פרומער און אַ וואויל לערנער. ער האט גבריאלין, דעם ווען זיינעם איבערגעלאָזט ירושה די גאַנצע כלי-בית זיינע מיט דער דאָזיגער שאַפּע ספרים, דעם אָרן-קודש — דאָס הייליגסטע, מהייערסטע אין זיין לעבען. די כלי-בית זענען געווען זעהר אָנגעלייגט, מען האט זיי געברויכט ביי גבריאלין אין הויז צו יעדער צייט, און דאָס אָרן-קודש'ל — אָם די שאַפּע מיט הייליגע ספרים, איז געווען איין איבעריגע זאך, אָהן אַ שום נומצען. מען האט זיך דערמיט געוואָרען אַהין-אַהער און פערשמופט לסוף אין אַ ווינקל, נישט האָבענדיג זי מעהר אין זינען.

לעבען האט ברפס געלעבט גאנץ פריי, די גאַנצע פיהרונג ביי איהם אין הויז מיט דער ערציהונג פון די קינדער איז געווען אויף דעם נייעם שנים, פער'גויעשט הייסט עס. פונ'ם יודישקייט איז איהם איבערגעבליבען נישט מעהר ווי אַ לאַנגע נאָז, געגרייזעלטע האָר, אַ פליהענדיגער מוה, גרינג זיך צושפילענדיגע געבליטען און צאפּלענדיגע גערווען.

אַצינד אז ברפס האט דאָ געחאַפט עפעס אַ צימער און איז געווען שטאַרק צוקאָכט, איז ביי איהם זעהר אָנגעלייגט געווען, וואָס דער חבר זיינער איז געקומען און זיך מיט איהם שטאַרק דערפרעהט.

— זעהר גלייך געמאָהן, לעבער פריינד, וואָס דו ביזט געקומען! —

וְאָנֹכּ בְּרַפִּי, אַרְוִמְנֶחֱמֶנְדִּיג דַּעַם חֶבֶר זִינְעִים — וְעַמִּי יִדְּ, אִיךְ בַּעַם דִּיךְ.
אָם אִיף דַּעַם ווִיכְנֶעֱבֶעֱמֶען שְׂמֹחַל, דִּי פִים דִּינֶע, לַעֲהֵן-אוֹנְמֶעֱרִי אִיף דַּעַם
בִּינְקֶלֶע, אָם אַזִּי, אַזִּי... אַזִּינֶר דַּעַרְצֶהֶל מִיר, וואָס מַאכְט־זיך ווי
גַּעַה עַם דִּיר?

— הָא, וואָס איז דאָס? — מַאכְט זרֵחִי פֶּעֲרוֹאוֹנְדֶּרֶם, צוֹקֶקֶנְדִּיג
וִיךְ צו דַּעַם סֶפֶר, וואָס לִיגֵם אָפֶען אִיף'ן מִיש — דַּעַם, שְׁלַחַן עֵרִיד־הַאֲלֶם
דו! דִּי דִינִים פֿון פֶּסַח לַעֲרַעֲנֶם דו?

בְּרַפִּי בְּלִיבִי צוּמִישֵׁם און ווִיטִים נִישֵׁם וואָס צו עֲנַמְפֶּרֶען.

— מִיר ווִינֶען דאָ אִינֶענֶע מַעֲנִשֶׁן — וְאָנֹכּ זרֵחִי מִיט א פֶּרִינְדֶּל־
כַּעַן שְׂמִיכֶעל — פֶּאָר מִיר, נִישְׁקֶשֶׁה, הָאָסִם דו וִיךְ נִישֵׁם צו שַׁעֲהֶמֶן, פֿון
ווען אָן, וְאָן נאָר, בִּיז־דו עַם גַּעוּוֹאָרֶען א בַּעַל-תְּשׁוּבָה?

— פֿון ווען אָן? פֶּרַעֲנֶס־דו, פֿון הִינִם, פֿון הִינִימֶען אָבַעֲנֶר! און
אָם דאָס, דאָס, וואָס מִיךְ הָאָם גַּעֲבֶרֶאכֶם דַּעֲרִצֹו! — הָאָם בְּרַפִּי וִיךְ
נַעֲמֶאכֶם הָאָרֶץ און גַּעוּוֹאָנִם, מִיט־לַעֲנֶדִיג מִיט א פִּינְנֶער אִין דַּעַם סֶפֶר —
קֹק נאָר אַהֲעֶר, וְעַה וואָס לִיגֵם אַזִּינִים דאָ?

— א צוֹרִיבֶענֶע וואָנֶךְ, — רֹפֶם וִיךְ אָן זרֵחִי — פֿונִים אַלְטֶען דוּדִים
וואָנֶענֶען, הָאָם א וואָנֶךְ דאָ די קְבוּרָה גַּעֲהֶאָם און לִיגֵם וִיךְ רוֹהֵי אַזִּי דאָ,
אִין דַּעַם קֶבֶר, שוין א צִיטִים מִיט יאָהֲרֶען.

— און דאָס, הָא, וואָס איז?

— דאָס? א הָאָר איז עַם, א גְּרוֹיַע הָאָר!

— דאָס איז מִיין פֶּאָטֶערֶם, עֲלִיז הַשְׁלוֹם, פֿון ווִין בָּאָרד א הָאָר! —
וְאָנֹכּ בְּרַפִּי שְׂמֶאָרֶךְ גַּעֲרִיֶהֶרֶם — אָם דאָס דאָזִינֶע הָאָר איז אַרְוִיטֶנֶפֶאָלֶען
אִיהֶם פֿון דַּעַר בָּאָרד בִּשְׁעַת עַר הָאָם מִיט מִיר, אִין מִיין יוגֶענֶד, גַּעֲלַעֲרַעֲנִים
הַלְכוֹת פֶּסַח' אָם איז דַּעַם סֶפֶר, און איז גַּעֲבִלִיבֶען דאָ לִיגֶען בִּיז הִינִם,
שוין א דִּרְוִיסִיג יאָהֲרִ! דאָס גְּרוֹיַע הָאָר איז מִיר צו די אִינֶען גַּעֲקוּמֶען
אַזִּינֶע, ווען דַּעַר לַעֲצִמֶער פֿונֶךְ יוֹדִישְׁקִיט מִינֶער שְׂמֶעֱהֵם אִין סִכְנָה, אִין
גאַנְצֶען אִויסֶגַעֲלֶאשֶׁען צו ווערֶען, אַז קִיין זכֶּר אַפִּילוּ וְאָל דַּעֲרֹפֿון בִּי מִיר
אִין הִזִּי נִישֵׁם בְּלִיבֶען, אִיךְ וְאָג עַם אַקֶּענֶען דִּי הִיילִיגֶע סִפְרִים, וְאָג אִיךְ
עַם, אַקֶּענֶען דַּעַם יוֹדִישֶׁן שְׂאָמֶץ אָם אִין דַּעַם אָרִין קוֹדֶשׁ, וואָס דַּעַר מַאֲמַע
הָאָם מִיר אִיבֶערגַעֲלֶאזֶם בִּירוּשָׁה. דַּעַר מַאֲמַע מִינֶער, ווי דו ווִיטִים, אִין
נִישֵׁם בַּעוּעֶמֶן קִיין גְּרוֹיַם רִיבִיכִיט, קִיין גִּיטֶער, דאָס גאַנְצֶע פֶּרַעֲמַעֲנֶען ווִינִים
אִיף דַּעַר וועלֶם איז גַּעֲשְׂמֶאנֶען אָם אִין דַּעַם שְׂאָפֶלֶע, אִין דַּעַם אָרִין, וואָס

עַם איז אִיהֶם שְׂהִיעֶרֶר פֿון בְּרִילִיאַנְטֶען, בַּעֲסֶער פֿון גִּינְגֶאָלֶד, און דאָס
הָאָם עַר אִיבֶערגַעֲלֶאזֶם ירוּשָׁה מִיר, ווִין קִינֶד, ווִין גַּעֲבִירֶמָה נאָךְ אִיהֶם!
וואָס-וּשֶׁע לֶאָזֶם וִיךְ אִוִּים אַזִּינֶד? אָם דַּעַר דאָזִינֶער אָרִין, דִּי שְׂאָפֶע הִיטִם
עַם, וואָס וְעַה אִוִּים אַלְטֶפֶט־עִרִישׁ, נִישֵׁם מִיט דַּעַם פֿוטֶץ, הִינִטֶמֶאָדִישׁ, וואָס
שְׂמֶעֱהֵם אָבַנְעוֹנְדֶּרֶם, אָהן א שוֹם גַּעֲבִרִיד אַז צִיטִים מִיט יאָהֲרֶען, און הָאָם
דַּעֲרִיבֶער בַּעֲקוּמֶען אַז גַּעֲשְׂמֶאֲלֶם, אַז פִּינִטֶמֶר פֿונִים. — אַזִּינֶד, הַעַר נאָר
א מַעֲשָׂה, אַזִּינֶד איז אִיף אִיהֶם אַרְוִים א פֶּסֶק, עַר וְאָל בַּעֲנֶרֶאָבֶען ווערֶען
אִיף אִיבִיג! דאָס ווִיב מִינִים וְאָנֹכּ: פֶּע! אַז אַז שְׂבִרִי כִּלִּי מִיט'ן בִּיסֶעל
אַרַעֲמִקִים, וואָס דִּינֶען, וְאָל פֶּעֲרַנֶעֱהֶמֶען א פֶּלֶאֲמֶץ אִין א לִיטִישֶׁר דִּירָה,
צוֹיזֶשֶׁן שַׁעֲהֶנֶם מַעֲבֶעל און אָנֶעמֶאָהֶלֶט גוֹלִמִים, ווִין אָרֶם איז א לֶאָךְ
עֲרַנֶען אִין קַעֲלֶער, און עַם הָאָם מִיר נִישֵׁם גַּעֲהֶאָלֶפֶען דִּי רִידֶר, נִישֵׁם מִיט
גוֹטֶען, נִישֵׁם מִיט בִּיזֶען אִויסֶצוּמֶאכֶען דִּי דאָזִינֶע גוֹרָה און הָאָב הִינִם דַּעַר-
פֿון גַּעֲהֶאָם גְּרוֹיַם עֲגִמַת נֶפֶשׁ דַּעַם גאַנְצֶען מַאָג, אַמַת מַאָק, שוין א פֿופ־
צַעֲהֵן און אַפֶּשֶׁר מַאָק א צוֹאָנֶעִיג יאָהֲרֶ, אַז דִּי דאָזִינֶע שְׂאָפֶע מִיט דִּי סִפְרִים
ווענֶען מִיר אַרְוִים פֿונִים וִינֶען, אָבַעֲר אַזִּינֶד אַז מַעַן ווִיל דַּעֲרֹפֿון מַאכֶּען
א תֵּל, רִיטֶם מִיר דאָס הָאָרֶץ, דַּעֲרַמֶּאָהֶנְדִּיג וִיךְ, אַז דאָס איז מִיר אִיבֶעֲר-
גַּעֲבֶענֶען גַּעוּוֹאָרֶען א ירוּשָׁה פֿון עִלְמֶערֶען, דַּעֲרַמֶּאָהֶנְדִּיג וִיךְ אִיךְ אָן מִיין
מַאֲמַע, אִין מִיין יוגֶענֶד, אִין מִיין גַּעֲבִירֶמָהֶרֶם, וואָס ווענֶען מִיר אִינֶגעֲבֶאָקֶען
מִיעֶף אִין הָאָרֶצֶען, און דַּעֲרַמֶּאָהֶנְדִּיג וִיךְ דאָס אַלְטֶדינֶג, בִּין אִיךְ גַּעֲגַנְגֶען,
כַּמַּעַם אֲלִיין נִישֵׁם צו ווִיטֶען אַז אִיךְ גַּעַה, הָאָב אַרְוִיסֶנֶעֲנֶמֶן אָם דַּעַם סֶפֶר,
וואָס לִיגֵם פֶּאָר דִּינֶע אִינֶען, און אִיפֶּעֱפֶענְדִּיג אִיהֶם מַהוּם וִיךְ מִיר א ווִיין
דַּעַם מַאֲמַעֲנִים גְּרוֹיַע הָאָר דאָרֶם, בְּלִיבִי אִיךְ צוּמִישֵׁם, מוֹיֶדֶם מִיט אַלֶּע
אַבְרִים...

יֵא, ס'איז מִיר בַּעֲפֶאָלֶען א שַׁרְעֶק, אַזִּינִים אָבַעֲר, וואָס מִיט מִיר איז
גַּעֲשֶׁהֶן דַּעֲרַנֶאָךְ, אִין א ווִיילֶע אַרְוִים, איז נאָךְ פִּיעַל שַׁרְעֶק־לִיבֶער, גאָר קִיין
פֶּעֲרַגִּילִיד. נאָר לֶאָז ווִין גַּעֲנוּג — הָאָקֶם בְּרַפִּי אִיבֶער אִין דַּעֲרִמִים ווִין
שְׂמוּעִים — ווי מִיר מוֹחֶל, אִיךְ בַּעַם דִּיךְ, בְּרוּדֶער, וואָס אִיךְ הָאָב מִיךְ דאָ
צוֹרֶעֱדֶם, אִוִּיסֶנֶעֲנְדִּיג מִיין הָאָרֶץ, עֲפֶעם גאָר מַאָק ווי א יוֹדֶענֶע, נִישֵׁם
וויסֶענְדִּיג קִיין דֶּרֶךְ-אֶרֶץ און פֶּאָרֶנֶסֶענְדִּיג וִיךְ ווי אִוִּיפֶצוּנֶעֱהֶמֶן א גַּאֲסֶם.
מִיטִישׁ, אַז שְׂהִיעֶרֶר גַּאֲסֶם, ווי דו, קוּמֶסֶם צו מִיר אִין הִזִּי, אִינֶטֶערֶסִיד
אִיךְ מִיר נִישֵׁם מִיט אִיהֶם, נאָר אִיךְ רִידֶר אַלֶּץ פֿון מִיר, אִיךְ בַּעַם דִּיךְ,
לִיעֲבֶער פֶּרִינֶד, דַּעֲרַעֲהֶל מִיר דו וואָס דו מַאכְטֶם, וואָס דו מַהוּם!

— אִיךְ וועל דִּיר דַּעֲרַעֲהֶלֶען, בְּרַפִּי מִינֶער, אַלְטֶדינֶג דַּעֲרַעֲהֶלֶען,
אָבַעֲר מִיט דַּעַם תַּנְאִי, אַז דו וואָלֶסֶם פֶּרִיֶהֶר אָבֶדֶרַעֲהֶלֶען מִיר דִּי מַעֲשָׂה

דיינע אין גאנצען, נישט צו פערפעהלען איין וואָרט, וואָרום דו קאָנסט מיר נישט מאַכען קיין גרעסערען פערגעניגען פון דעם, וואָס איך האָב פון דיין אימליכס וואָרט. דערצעהל-ווע, איך בעט דיר, און איך וועל הערען און שווייגען. דו ביזט געבליבען שמעקן דערפון: אזוינס, וואָס מיט דיר איז געשעהן אין אַ וויילע שפעטער איז נאָך פיעל שרעקליכער.

— אזוי מאַקי, אזוי — הויבט ברפס אָן ווידער צו דערצעהלען — דער שרעק מיינער איז געווען אזוי גרויס, אז מיר איז פערגליווערט געוואָרן רען דאָס בלוט און בין אַרויס פון די בליים. אַ מענטש אפילו אַוועלכער, וואָס האַלט נאָר דערפון, וואָס עס זאָגט דער שכל, וואָס ער מאַכט עס אָן און פיהלט מיט וויינע חושים, ווייטער איז נאָר נישט — מיט איהם קאָן זיך אַמאָל טרעפּען, אז אומשטענדען אזוינע זאָלען איהם אַרפּאָפּיהרען פונם זינען, ער זאָל זעהן נישט מיט די אויגען, הערען נישט מיט די אויערען און פיהלען אזוינס, וואָס לאָזט זיך נישט אָנגעהמען. אָט דאָס האָר, באַלד ווי איך האָב עס דערוועהן, האָט אָנגעהויבען פאַר מיינע אויגען אליין וואַקסען מעהר און מעהר — און אָט איז אַ באַרד, אָט איז אַ פנים, און אָט איז דער מאַטע אין גאנצען, שטעהענדיג אויף די פיס, די האַנד וויינע איז אויסגע- שטרעקט אַקעגען דער שאַפּע, די אויגען אויסגעשטעלט אויף מיר עפעס מיט אזא בליק, אין וועלכען עס ליגט אויסגעדריקט אי פאַרדראָס, אי שמראָפריי, אי אַ קלאָגען זיך אויף בעליידיגונג, אי אומעס און זאָרג; אזא בליק, וואָס דרינגען איז דאָ פאַר דיר געבראַמענע לייד, צופעניש, שטענדיג אין לייב און אין דער נשמה. אָ, רבונז של עולם, דונערען און בליטצען, שפּויען און פּוילען איידער אזא מורא'דיג שרעקליכען בליק! ... דאָס האַרץ קלאַפּט מיר, מוסר'ס מיר, און אַלע מעשים מיינע, פון דער קינדהייט ביז איצט שטע- לען זיך מיר לעבעדיג פאַר. איך זעה מיר נאָך ווי אַ יונגעל אין הויז ביי מיינע עלטערען, אין די חדרים ביי מיינע מלמדים, אין די שוהלען און בתי מדרשים, אַלע מיינע גענג, מיינע שפּיעלען און פערגעניגענס, מיינע ימים-טובים און שבתים שמעהען מיר פאַר די אויגען. איך זעה דאָס אַלסרינג און זעה מיר אליין מאַקי אויך. די אַלע יענע זאכען קומען מיר נישט פאַר איינע נאָך די אַנדערע אין פערלויף פון דער צייט, נאָר וואָס דען, אַלע קומען זיי מיט אַמאָל. נישטאָ קיין פריהער, נישטאָ קיין שפעטער, נישטאָ אויך קיין נאָהענסקייט און נישטאָ קיין ווייטקייט אין דעם פליהענדיגען כח המדמה. אויב איך זאָל וועלען דערצעהלען אַלע זאכען, וואָס מיר האָט זיך געדאַכט, וועט זיך פערציהען די מעשה אויף לאַנג און געדויערען אַ היבשע צייט זי אויסצוהערען. די אַלע זאכען, אַלע בילדער יענע זענען עפעס צום האַרצען, גוט-מחיה. עס זאָגט זיך אין זיי אַרויס ליעבע צו גאָט, כבוד און שעהקייט

צום פאָלק ישראל, הייסע געפיהלען פון עפעס אַ ביינקעניש, וואָס ציהען, ציהען ביי דער נשמה... ווי שעהן, אַ שטיינער איז דאָס בילד:

אזעק איז דער ווייטער, דער שנעע איז צוגאנגען, פסח-צייט איז געקור- מען און דאָס קול פון דעם אינדיק לאָזט זיך הערען ביי אונז אין שטערמעל. און איך מיט דיר, מיט די חברים אונזערע וימצען מיר אין חדר אַרום מיט, דער רבי אין דערמיט, מיר שאַקלען זיך און לערנען „שיר השירים“ מיט אַלע אויסרידענישען פון רש"י, זינגענדיג הויך אויף אַ קול אַלע אינאיינעם שטאַרק פאַרפלאַמט, אזוי: „שקני מנשיקות פיהו — דעם דאָזיגען שיר זאָגט די כנסת ישראל, די ווייטע אלמנה, אין גלות, וואָס מהוט מהון גלוסטען צו איהר געליעבטען, צו שלמה, דאָס מיינט מען צו גאָט, וואָס דער שלום איז זינער, איז זיך מודה אויף איהרע זינד און דערמאָהנט די גרויסע חסדים, וואָס ער האָט געטהון מיט איהר אַמאָל אין דער יונגענד, אָ, זאָגט זי, ווער וואָלט געבען ער זאָל מיר מהון ווידער קושען אַ קושעניש פון זיין מויל! ... שחורה אני, שוואַרץ מיאוס בין איך מיט מיינע יונדיגע מעשים ונאוו אָבער שעהן מיט די מעשים פון מיינע עלטערען, די הייליגע אַבות... אַל תראונו, זאָגט זי, קוקט מיר נישט אָן מיט געשפּעט שאני שחרחרת וואָס איך זעה אויס שוואַרץ, נישט אזוי בין איך געבוירען געוואָרען, ששופתני השמש, מיר האָט אָפּגעברענט די ווין; בני אמי, מיין מאַמעס קינדער, דאָס מיינט מען די ערבי רב פונים לאַנד, צווישען וועלכע איך בין אויפגעוואַקסען, נחור'בי, האָבען געצאָרענט, געפייערט אויף מיר, שמוני נטרה אַתהפּרמים מיר געמאַכט פאַר אַ היטערין ווערע וויינגערטנער, כרמי שלי, מיין וויינגאָרטען, וואָס איז מיר בירושה פון מיינע עלטערען, לא נשרתי האָב איך נישט געהיט... ענט- פערט דער געליעבטער איהר: אם לא תרעי לך, אויב דו ווייסט נישט ווי צו ראַסעווען זיך פון בעצווינגער, אז דיינע קינדער זאָלען נישט אויסמישען זיך, פאַרלירען זיך צווישען זיי, צאי לך, געה-וועש דיר בעקבי הצאן אין די מרים פון דיינע אַבות, וואָס האָבען מקבל געווען מיין תורה, ורעי את-גדיותך, און פּיטער דיינע ציגעלעך על משפּנות הרועים, ביי די געצעלטען פון די פאַסטובער ישראל'ים.

אָ, וויפיעל זיסע הייליגע געפיהלען זענען אין דעם דאָזיגען שיר אויס- געדריקט! דו כנסת-ישראל, דו ביזט עס די ליעבע געטרייע מאַמע; מיר קליינוואַרג, מיר זענען עס צאן קרשים, דיינע ציגעלעך, ליעבע האַרצדיגע קינדערלעך, און די פאַסטובער — דאָס זענען דיינע גרויסע לייט, די הייליגע חכמים! — עס הערט זיך מיר דרינגען יענע געוויסע ליעדעל דער מאַמעס, ווי זי פאַרוויינט מיר, זינגענדיג עס מיר אויף אַ שטיל אומעטיג קול:

אינטער גבריאליזאנס ווינעלע
שטעהט אקלאדוויס ציגעלע

.....

תורה וועט ער לערנען
ספרים וועט ער שרייבען

א גומער פרומער יוד וועט ער בלייבען.

און ווי איך בין דא אזוי פארטיעפט אין די בנסת-ישראל געה פשוט
אויס פאר מתיקות, ווארפט זיך מיר די וויסמע שאפע פאר די אויגען. נראָבע
געזונדע הענד שלעפען זי אהין אין איהר בעגרעבעניש, אין קעלער, און זי
סקריפעט, גרילצט, קרעכצט, רוקענדיג זיך, און אימליכער סקריפ איהרער
לעכערט מיר דעם מוח. זי קרעכצט, סקריפעט און די פערשימעלטע מיט
שמויב בעדעקטע ספרים שרייען פון איהר ארויס מיט א קלאַג: הוי, וועה-
געשריען אויף די ציגעלעך אז זי ווערען צאפעט, אז זי אנטלויפען פון
זייערע פאסטוכער און שפרינגען אין פרעמדע גערטנער!... דער מאַמע
ברעכט די הענט, פליקט די באָרד, רייסט אויף זיך די האָר, שאַקלענדיג
אויף מיר מיט דעם קאָפּ, מהומ א גלאַץ מיט די אויגען און —
פערשווינדעט...

איך בין זיך מודה — לאַזט ברפס אויס ויין שמועס — אז דאָס
אלסרינג, וואָס איך האָב אַזונד איבערגעלעבט, האָט אויף מיר אזוי גע-
וויקט, אז איך בין איצט אין האַרצען מאַקי א שטיקעל בעל-תשובה, און
עס וועט מיר נישט אַרען מאַסער וועסט דו אויס מיר לאַכען און זאָגען:
אז-אַן-אין-וועה צו דיין בילדונג, צו דער חכמה דינער, מ'שטיינט געזאָגט,
אז אַ האָר קאָן זי אומוואַרפען.

— זי רוהיג ברודער! — ענטפערט זרחי — איך בין נאָך פריהער
פון דיר געוואָרען א בעל-תשובה, אויך איבער אַ מעשה ווי ביי דיר, מיט
דעם חלוק נאָר, דאָס וואָס דיר איז פאַרגעקומען עפעס ווי אין חלום, האָט
האָט זיך עס מיר געמאַכט מאַקי אויף'ן וואָהר, און דאָס וואָס מיט דיר האָט
זיך געמאַכט דורך דיין פאַמער, דאָס אייגענע מאַקי האָט זיך מיר געמאַכט
דורך מיין זוהן. מ'איז עפעס בעשיינפערליך נאָר אַ נס.

ברפס שמעלט אויס אַ פאַר אויגען און פאַרערט אויף שווייגענדיג דעם
פריינד זיינעם מיט דעם בליק ער זאָל איהם די ווערמער זיינע דערקלעה-
רען. זרחי מאַכט נישט לאַנג שהיות און הויבט אָן צו דערצעהלען.

— פאַרדי, דאָס ערשטע קינד מינס, דער בכור, ווי פאַלד ער איז גע-
בוירען געוואָרען האָב איך מיר פירגענומען צו דערציהען, אויסצובילדען דעם
מענשען וואָס אין איהם. דאָס הייסט אויסבילדען איהם אזוי, אז ער זאָל
טויגען צום לעבען פון אַ וועלט מענשען, ווי איינער פון זיי, נישט נאָר צו אַ
בעגרענעצט לעבען אין איינשטאָפּט צווישען יודען, און אויף אזוי ווייט
וויפיעל דאָס יודישקייט דערלאָזט. יודען נישט יודען זאָל איהם כלל נישט
אויסמאַכען. אַנלאָדען אויף זיך אַ משא יודישקייט און אַראָפּוואַרפען עס דער-
נאָך פון זיך — איז דען נישט פיעל גלייכער נאָר פון לכתחלה דערפון נישט
צו וויסען? צו וואָס, איך בעט דיר, דאָס איינשטאָנען און דאָס אויסשטאָנען
זיך — אזא אומזיסטע אַרבייט, אויף וועלכער איך, זיין מאַמע, האָב אוועק
געהאַרעוועט אַ צייט ביז איך בין פון איהר פסור געוואָרען. וויפיעל אַ שטיי-
נער קאָסט אַפּ אַ יודען פייבוש, געביך, דער גע'מלאכה'סער נאָמען זיינער
פאַר אַ נישט יאָ, נישט אזוי ווי ער שמעהט פערשריבען? דאָס פלאַג-
מעניש אין די נעמען מאַכט דאָך אָן אַ פלאַנמעניש אין זיינע עסקים, אין
נימהיגע פאַפירען, און בריינגט איהם אַמאָל אויך פיעל שאדען. פע, חלע-
בען! אז מעהר נעהם מאַמע און זאָג: ויקרא שמו בישראל פאַונומיא...
דעריבער מאַקי איז פאַרדי מיינער אויסגעוואַקסען אָהן תורה, אָהן יודיש-
קייט, דאָס לערנען זיינס און ויין לשון אין גאַנצען איז געווען ווי ביי נישט קיין
יודישע קינדער.

פאַרדי איז געווען זעהר אַ גוט יונגעל, אַ פרעהליכס, אַ לעבעדיגס,
געלערענט האָט ער אין דער היים ביי גובערנאָנטקעס, לעהרער, ביז ער האָט
אויסגעהאַלטען עקזאַמען, גוט, אויסגעצייכענט, און איז אַריין אין גימנאַזיע.
יענער מאָג פון דעם אַריינטרעטען זיינס אָהין איז ביי מיר געווען אַ יום-טוב,
פאַרגעסענדיג מיך אין גאַנצען וויפיעל דאָס האָט מיך אָפגעקאָסט געלד, מיה,
לויפעניש, געבעט און אומ'בבד, איך האָב מוחל געווען דאָס אלסרינג און
זיך געפרעהט, אַבי ער איז אַריין. נאָר אַבער מיין ווייב, זאָל זיך איהר גרינג
שלוקערצען, זי האָט, ווי דער שטייגער איז פון ווייבער אויסצוויינען זיך אין
פריידען, יענעם מאָג געגאַסען טרעהרען, דערמאָהנענדיג זיך, וויפיעל געזונד
און יסורים האָט איהר געקאָסט די דאָזיגע שמחה.

עס געהט אוועק אַ צייט, זעה איך, פאַרדי מיינער איז עפעס אַראָפּ
פונ'ם פנים, אומעמינג, פערטראַכט, נאָר נישט דער וואָס פריהער. אזוי איז ער,
דאַכט זיך, געזונד, לערנען לערענט ער זיך אויך גוט. וואָס-זשע דען? האָב
איך גערעכענט צו דעם איבערגאַנג פון די יונגעלשע יאָהרען אין די יאָהרען
פון אַ בחור, פאַרשטעהט דו? — און מיך בערוהיגט. שפעטער אַביסעל

מיט א צייט, הויבט מיין זעהן אן מיר צו פערנעבען שאלות, ווי א שטיינער!
טאמער, פון וואס פאר א נאציע ביזט דו? טאמער, וואס, א יוד בין איך?
טאמער, הא, וואס איז א יוד אזוינס? טאמער וואג, עסען איבערהויפט יודען
קנאבעל און ציבעלעס? טאמער דאס, טאמער יענעס, נאך אהן איין עק. איך
האב ארויסגעזעהן, אז אונזער ברודער עשו שטעקט דא אין דערמיטען. ער
האט דאס יעקב'ס קינד דערקלעהרט דאס, וואס דער טאמער האט עס גע-
מאכט פאר איהם א שוויג; ער האט עס אָנגעהויבען איהם פארזוכען צו
געבען די ביטערע גלות-מראָפּענס, צו בעמריבען זיין געמיטה, זיין לעבען.
איך האב מיין זעהן תמיד געענטפערט אויף זינע שאלות מיט א האלבען מיל,
אבי אויסצודרעהן זיך, און בכלל האב איך איהם געראטהען ער זאל אָנבוי-
גען דעם קאָפּ און זיך ניט צוהערען צו יענעם נאָרישקייטען, געבענדיג עס
איהם צו פערשטעהן מיט קרילאָווס געוויסען משל, דער עלעפאנט און דאָס
הינטעל און ארויסגעהענדיג דערפון א מוסר-השכל גאנץ חכמהדיג, אז
א מענטש, א קלוגער, בעדארף, ווי דער עלעפאנט דאָרט, אַראָפּשלינגען אלע
בעלידיגונגען פון יענע ביללערס און זיך דאָרויס גאָר ניט מאַכען. דער זעהן
א פנים איז ניט צופרידען געווען פונ'ם טאמערס עצה, וואָרום ער איז אלץ
וואָס ווייטער, ווייטער מעהר אומעמינער געוואָרען, זיך דערווייטערט פון
מענשען, בעזאָנדערס פון מיר, עפעס ווי ברוגז אויף מיר, און געוועסען
איינער אללין פערשפּאַרט ביי זיך אין חדר.

אינמאל קומט פאָר פונ'ם קלאס זעהר שטארק צוקאָכט און לויפט
אריין האַסטיג צו זיך אין חדר. די טאמער, מיין ווייב הייסט עס, א שוואַכע,
א קריינקליכע, איז גראָד געלעגען אין בעט ביי זיך אין צימער און האַט עס
ניט בעמערקט, ווי באלד מען האַט זיך געקליבען עסען מיטאָג און פאָר
איז ניט אריין צום מיש. בין איך אריין צו איהם. איך מרעף איהם ליגען
אויפ'ן בעט, מיט דעם פנים אַראָפּ, איינגעהילט אין קישען. עס קומט מיר
באלד אַרויף אויפ'ן געדאַנק, ער האַט זיכער היינט געהאַט א שלעכטע בעגער
געניש, און האַב איהם געפירט שטאַרק בעדויערט. איך רוף איהם — און ער
ענטפערט ניט. דאָס האַרץ האַט מיר געריסען אַנקוקענדיג איהם געפירט אין
אזא לאַגע. איך רוף איהם צום צווייטען מאל, מיט אַריהענדיגער שטימע —
און ער קעהרט אום צו מיר דאָס פנים זינס. אַך, ווי שרעקליך ער האַט
אויסגעזעהן דענסטמאל! דאָס פנים האַט איהם געפלאַמט און די אויגען זענען
איהם פערלאָפּען פון מרעהרען.

— וואָס איז דיר מיין זעהן? — פרעג איך איהם שטאַרק גע-
ריהרט.

און ער זיפצט און זאָגט עפעס מיט פאַרדראָס:

— וואָס פרענסט דו מיך? ווייסט דען ניט אללין, אז איך געפין מיך
דאָרט צווישען פיינד? גענוג האָבען זיי מיר געמאָהן אין דער גאל בוי
אצינד, און היינט האָבען זיי מיך געפייניגט נאָך מעהר, אויסוואַרפענדיג
מיר עפעס אַ מעשה מיט בלוט אין די מצות, אין דעם יום-טוב פסח, וואָס
לויט זיי זאָגען איז דער דאָזיגער יום-טוב ביי יודען טאָקי היינט...

ווי אַ דונער האַט מיך געמראָפּען, אזוי בין איך געווען צומישט הער-
רענדיג אזוינס, און ניט געקענט ארויסבריינגען פונ'ם מיל קיין וואָרט. גע-
פיהלען פון רחמנות, פון שאַנדע און חרטה האָבען זיי דער ים געשטורעמט
אין מיר, און די נשמה מיינע האַט עס געוואָרפּען פון איין חוואַליע צו דער
אַנדערער נאָר אומצוקומען פאר גרויס ליד!

איך פיהל די צרות פון מיין זעהן, פיהל זיין ביטער געמיטה און דאָס
האַרץ מיינס פלאַגט מיך און זאָגט: דיין זעהן'ס דאָזיגער צרות האַסט דו
דאָך, דו, איהם אָנגעמאַכט, דיר האַט ער דאָך זיי צו פערדאַנקען! דו האַסט
אָוועקגענומען אַ נפש פון זיין פאָלק, עס זאל זיך דערמיט ניט אָנגעהערען.
נאָר מיט דער מענשהייט אללין, ניט צו בערעכענען זיך אז מענשהייט איז איי-
געמליך ניט מעהר ווי אַ וואָרט. אין דער וועלט זיינען באַמט דאָ נאָר נאַציעס,
פעלקער, און דער סך-הכל פון זיי, פון די אלע פעלקער אינאיינעם רופט
מען מענשהייט. עס קומט אזוי פיעל אויס קרום ווי איינער, אַ שטייגער, זאל
זאָגען, ביימער איז ביי מיר גאָרנישט, וואָס געהט מיך אָן אַ בויס? דער עקר
איז ביי מיר דער וואַלד!... דאָס האַסט דו דיר איינס, און צווייטענס, לאַז
שוין זיין אפילו אזוי, מענשהייט — איז דאָך די קשיא. פאַר וואָס איז ביי
דיר אויסגעקומען, אז דער וועג צו דער מענשהייט געהט דוקא אָמ דורך
דער נאַציע, וועלכע דו האַסט פאַר דעם זעהן דיינעם אויסגעקליבען, און
דורך דיינע ר, חלילה-וחס! קאָן מען גאָר פאַרקריבען קיין בויבע-
ריק?... זעה נאָר, דיין זעהן, פאַר וועלכע דו האַסט געזוכט דאָס גליק ניט
אין דיין פאָלק, זעה וואָס פון איהם איז אַצינד געוואָרען! וואו איז זיין גליק,
וואו איז זיין נחת? פון זיין פאָלק איז ער אָפּגעריסען און פונ'ם פרעמדען
פאָלק ניט אויפגענומען, הענגט ער דאָך געפירט אין דער לופטען — און
פאַרפֿינסטערט איז איהם זיין וועלט געוואָרען נאָך גאָר אין דער יונגענד!
יודישע קינדער פון קליינערהייט אויפדערוואַקסענע צווישען זייער פאָלק, אין
דעם גומען יודישקייט. זיי ליגט גוט אין טעם יענע מנהגים, צערעמאָניעס
און פיעל אַנדערע זאַכען אַזעלכע אין דעם פאַמיליען לעבען און אין דעם
כלל יודישען לעבען, וואָס פאַרויסען זייער יונגענד און פאַרוורצען זייערע

מעג און יאָהרען ביז העט אין דער עלטער. דערמאָהן זיך, אין דיין יונגער, דערמאָהן זיך, אַ שטייגער, אין דעם סדר פסח, ביי דייןע עלטערען אין הויז! די שכינה פשוט האָט דאָך דענסטמאָל גערוהט אויף אימליכער נאָך דאָרט — אויף דעם שעה-געגרייטען מיט מיט די פּוֹסֶת, אויף דעם מאַמען, אויף דער מאַמען און אויף די קינדער אַרום מיט, און דו אליין האָסט דאָך געשיינט, געלויבטען, זיך געשמאָלצען פאַר גרויס פרייד. דערמאָהן זיך, ווי דאָס האַרץ פלעגט זיך דיר פּרעהען בשעת די ימים-טובים, וויפּיעל נחת, וויפּיעל פּערגעניגען אימליכער יום-טוב האָט דיר פּערשאַפט. און היינט — היינט איז דער יום-טוב ביי דיר גאָר ניט, וואָכעדיג, און דיין זעהן איז געוואָהר געוואָרען. אז ביי יודען איז היינט פסח פון „וי י...“ אומגליקליך ליד איז דיין זעהן, וואָס ביי פּרעמדע איז ער אַ יוד, נאָך אומגליקליכער אָבער, וואָס ביי יודען איז ער אַ פּרעמדער!!

וואָס וואָל איך דיר זאָגען, ברודער, ביטער אין ווער איז מיר געווען צו יענער צייט! מיין זעהן לינט אויפ'ן בעמעל, דערהרגעט, דערשלאָגען צו לייעב טיינע יונג, און איך שמעה בבושה וחרפה, שלאָגענדיג מיך אַשטונג, ביים דאָזיגען קרבן — און דאָס האַרץ, אוי, מהומ מיר וועה!...

היינט אז איך דערמאָהן מיך דערינען, וואונדערט מיך אויף זיך אליין, ווי אזוי האָב איך מיך איינגעהאַלטען, מאַקע באלד ניט צו פאַרריכטען דעם פּעהלער, וואָס איך האָב געמאַכט אין מיין זעהן ערציהונג, אויס רחמנות אויף איהם און אויף מיין כבוד מאַקי אויך. ניט מעהר די דאגת הפּרנסה, וואָס פיקט אין מוח, פאַרשלאָגט די געפיהלען פונם האַרץ, און אלסדינג ביי מיר האָט זיך געפיהרט אויף דעם שטייגער ווי פריהער. נאָר דאָס, וואָס איך האָב ניט געמאָהן, האָט געמאָהן די צייט.

עס האָט זיך געמאַכט אַ מעשה, אז דער לעהרער פון היסטאָריע, אַ המן איז זיך געזעסען איינמאָל אויף דער קאפּערדע זאָגענדיג דעם שיעור פאַר די תלמידים, פּלוצים פּראָגט איהם אונטער דער רוח אַ סמארע, צו טאָהן מיט דער נאָז און זאָגען: עס שמעקט דאָ שטאַרק מיט קנאָבעל! אלע אויגען, וויפּיעל עס זינען געווען אין קלאַס, ווענדען זיך צו מיין זעהן, אַנקוקענדיג איהם מיט שפּאַם, און דאָס פנים זינט מינעט זיך איהם געפּיך פאַר בושה. ער קען ניט אויסהאַלטען, שטעלט זיך אויף און זאָגט עפעס אַ וואָרט אַקעגען דעם לעהרער. קורץ, עס ווערט איהם ניט געשיינקט — מען שמופּט איהם אַרויס פון גימנאַזיע.

איך האָב זיך מיט געווען, ווי באלד אַרויסגעשמופּט וואָל זיין אַרויס-

געשמופּט, מעהר וויל איך שוין ניט שוואַרצען דאָס פנים פאַר די לעהרער, פאַר דעם גאַנצען פּעקל עשרת בני המן, מיט געבעט, מיט מתנות, ווי דער שטייגער איז, מיין זעהן וואָל וועדער אין גימנאַזיע אַריינערעמען, לאָז ער בלייבען בעסער אין דער היים, און דאָ אויסלערנען די תורה, וואָס איז נויט-הינט אויף אַריינצוגעהן אין אוניווערסיטעט. איך האָב איהם אָפּגעגעבען אַ בעזונדער שטיבעל, אין גאַנצען פאַר זיך, כדי ער וואָל דאָרט קענען לערנען, אַרבייטען פריי, אומגעשטערט.

צו מיין זעהן אין שטיבעל האָבען אָנגעהויבען אַריינצוקומען עפעס נייע חברים זינע, מיט וועלכע ער פלעגט זיך אונטערהאַלטען בשעת אַ פרייע צייט פון דעם לערנען. פריהער איז די צאָהל ווערע געווען ווייניג, דערנאָך איז די צאָהל פון די חברים געוואַקסען אלץ מעהר, און קומענדיג צו איהם עפּ מערס, פלעגען זיי מאַכען צווישען זיך עפעס אַ שמועס, האַמפּערענדיג, שפּאַר רענדיג זיך מיט אַ ליאָרס, אַ געשריי. צווישען די דאָזיגע חברים האָבען זיך געפונען שילער פון אלערליי שולען, קלויזניקעס, ישיבה-בחורים און גלאַט אזוי זיך בחורים — קאפּאַטעס און מונדירען מיט מעשענע קנעפלעך, קאשקעטלעך, קאפּערזוכעס, היטלעך מיט הערבען אויסגעמישט אינאיינעם. מיר זענען די אלע חברה-לייט ניט געווען צום האַרצען. איך האָב איבערגעטראַכט, צו זענען זיי אפשר ניט פון יענע, וואָס ווילען פאַרבעסערען די וועלט, קען דאָך, חס-ושלום, מיך טרעפּען אין אונגליק דורך זיי. איך געדיינק דאָך נאָך די אַמאָליגע יונגע לייט אין אונזער צייט, וואָס זיי האָבען געוואָלט און וואָס פון זיי נעכד איז געוואָרען. אַ מהייל זענען געזעסען, אָפּגעקומען אין תּפּיסה, אַ מהייל זענען פּערשיקט געוואָרען אַזש וואו דער שוואַרצער פּעפּער וואַקסט דאָרט, און אַ מהייל האָבען הונדעדיג, עלענד זיך אַרומגעבלאָנקעט אין דער וועלט. אויך מיר, געדיינקסטו, פלעגען זיך צונויפקומען אַמאָל מיט דער דאָ-זיגער קאָפּפּאַניע און שיער שיער זענען מיר אויך ניט אַריין אין אַזא צרה. פאַר אַ געשלאָגענעם הונד — איז דאָ אַ ווערטעל — טאָהר מען קיין שטעט קען ניט ווייזען. דעריבער, אז איך האָב דאָ געזעהן די חברה זינע לייט קומען אָפּט צו מיין זעהן, האָט אויף מיר תמיד געציטערט די הויט. אַ מינד-סטער שאָרף האָט זיך מיר געדאַכט ווי טריט — הא-הא, מען געהט!... די מלאכי-חבלה קומען בדקעווען ביי מיר אין הויז.

זאָגען-ושע מיין זעהן, אז איך וויל ניט ליידען, די דאָזיגע חברים זיינע וואָלען קומען צו איהם, דאָס האָב איך ניט געוואָלט. גאַנץ פשוט, ווייל מיין זעהן איז שוין אַרויס פון די קינדערשע שיכלעך און האָט שוין זיין דעה, היינט אז איך וועל מיט איהם אָנהויבען מיט ביזנעס וועט ער מיך ניט הערען.

בפרט נאך, ווי מיר האט זיך אויסגעוויזען, איז ער שוין פון לאנג ביז זיך אין הארצען געווען אויף מיר עפעס אביסעל אָנגעדרידעלט. אַ חוץ דעם האָב איך מיך בעטראַכט, פֿיעל בעסער איז פֿאַר מיר מיט מיין זעהן, אַז די חברים זאָלען געהן צו איהם איידער ער זאָל געהן צו זיי. מען בעדאַרף נאָר שטילערהייט גוט אַכטונג געבען אויף איהם אַזוי אַז ער זאָל עס נישט בעמערקען.

און אַזוי טאַקע האָב איך עס געמאַהן.

אַז מיין זעהן איז איינמאַל געגאַנגען מיט חברה שפּאַצירען, האָב איך מיך אַריינגעחאַפּט צו איהם אין שטיבעל, איבערגעקוקט דאָרט דאָס שאַפֿ־קעלע מיט די ספרים און אלע האָבען זיך דערווייזען בשר. טהו איך דערנאָך אַ בליק אויפֿ'ן טיש און דערוועג אויף איהם דריי ספרים און איינס איין אָפּען ביכעל. איך קוק מיר צו בלייב איך פֿאַרגאַפּט — איך געפֿין אַזוינס וואָס מיר האָט קיינמאַל נישט געקאָנט נאָר אַינפֿאַלען! צוויי ספרים, הערט אַ מעשה, זענען פֿון די הייליגע נביאים, איין ספר איז עפעס אַ מעשהאָדע, אלע אויף לשון קודש, און אין דעם ביכעל שטעהען פֿאַרשריבען לשון קודש־דיגע ווערטער, פֿאַרטייטשט אויף רוסיש — און די האַנדשריפט איז מיין זעהן'ס!... הייסט דאָס אַ פֿנים, אַז פֿאַרדי האָט זיך גענומען צו תנ"ך, צו לשון קודש. נאָר פֿון וואָנען קומט צו איהם אַזוינס און ווער איז דאָס דער רבי זינער? טא! מאַך איך, ס'איז נישט צו פֿערשטעהן, מען בעדאַרף עס איבערלאָזען דער צייט.

עס האָט נישט געדויערט לאַנג, קומט מיין זעהן צו מיר מיט אַ בקשה, איך זאָל איהם נישט אָפּזאָגען, פֿאַרבעטען צו מיר אין הויז, מאַרנען אין אָבענד איין עולם מענשען פֿון זיינע בעקאַנטע, דענסטמאַל איז געווען חנכה. אָך, האָב איך געזאָגט, מיט דעם גרעסטען פֿערגעניגען! איך וועל נאָך מאַכען פֿאַר דעם עולם אַ קערמישעל אויך, טראַכטענדיג ביז זיך, אַט לאָזען יודישע קינדער זיך שפּילען חנכה אין קאָרטען, ווי דער שטייגער איז, און אַגב טאַקי וועל איך אָנשמעקען, וואָס פֿאַר אַ מיני מענשען זענען זיי. דאָס ווייב מיינט איז צופֿריעדען געווען דערמיט און צוגעגרייט אַ מאָהל־צייט פֿון דער פֿולער האַנד. וואָס זאָל איך דיר זאָגן, מיין ליעבער, ביי מיר אין הויז איז נאָך קיינמאַל אַזא שטחה נישט געווען ווי אין יענעם אָבענד. דער גרעסטער טהייל עולם איז בעשטאַנען פֿון יונגע לייט: בחורים און מיידלעך, גימנאַסטישע, סטודענטען און קלויזניקעס, אָרעס און רייך אלע גלייך. אלע צווישען זיך פֿריינדליך, ליעבליך, לעבער־

דין, פֿרעהליך טאַקי פֿונ'ם האַרצען, און עס שיינט זיי, לויכט זיי דאָס פֿנים.

אין זינען האָבענדיג מיינע נעסט האָב איך מוחל געווען אויף מיין כבוד, אַנדערצוועטען זיך אויבענאָן אויף אַ שטוהל, נאָר וואָס דען, איך האָב מיך אַרומגעדריקט, אַרויס, אַריין, זעהען, ווי אַ בעל הבית, אַז אַלסדינג זאָל געמאַהן ווערען ווי געהעריג. דעריבער בין איך ביים אַריינקומען אין שטוב געבליבען פֿערוואַנדערט, זעהענדיג ווי דער עולם רעש'ט זיך דאָ אַזוי שטאַרק און פֿאַטשט מיט די הענד. איך שמעה, בעטראַכט מיך אַ ווילע און פֿערוואַנדער מיך נאָך מעהר — הער אַ מעשה, פֿאַרדי שטעהט און דרשה'ט פֿאַר'ן עולם, און אלע שרייען איהם בראַיוואָ!

דער סוף פֿון דער דרשה זינער, וואָס איך האָב זוכה געווען צו הער־דען, איז אַזוי:

משיח — זאָגט פֿאַרדי פֿאַרפֿלאַמט און דאָס קול זיינס קלינגט ווי אַ גלעקעל — משיח דאָס איז דאָס העכסטע אידעאַל, וועלכע דאָס פֿאָלק שטעלט זיך פֿאַר, דער תכלית זינער הייסט עס, וואָס דערהאַלט איהם ביז דער נשמה אין דער וועלט. אין משיח'ן זעהט דאָס פֿאָלק אַ קוואַל פֿון לעבען און לויכט, פֿון גערעכטיגקייט און יושר, פֿון פֿריעדען און גליק, און די אייגענע מעשה, וואָס מיט דער זון איז דער ערד, דאָס איז אויך מיט משיח'ן און דעם פֿאָלק. די ערד, ווי מיר ווייסען, שטעהט דאָך נישט אויף איין אָרט, נאָר וואָס דען, זי געהט, און דורך איהר גאַנג, אומקעהרענדיג זיך מיט דעם פֿנים צו דער זון וואָס שטעהט, בעקומט זי פֿון איהר דאָס ליכטיגקייט — אַ שעהנעם גוט מאַרגען, אַ גוטען טאָג! אַי וואָס מען זאָגט: די זון געהט אויף, די זון פֿאַרגעהט, דאָס זאָגט מען נאָר גלאַט, ווייל עס דאַכט זיך אַזוי. באַמט אָבער איז נאָר פֿאַרקעהרט: דער זון זאָגט מען און די ערד מיינט מען. אַט דאָס טאַקי איז אויף משיח'ן מיט'ן פֿאָלק אויך געזאָגט געוואָרען. אַ פֿאָלק, וואָס שטעהט נאָר נישט צו טאַהן, און וואַרט, האָפּט אויף משיח'ן ער זאָל צו איהם קומען, קען עס אפשר טאַקי דיענען איהם, דעם פֿאָלק הייסט עס, פֿאַר אַ בעווייז, אַז ס'איז נאָך דאָ אין איהם אַ פונק לעבען. אָבער מישמינס געזאָגט אַזא לעבען! אמת לעבען קען עס נאָר, סיידען עס זאָל זיך נישט פֿילען, און מוחל זיין, אַליין מיט זיין כבוד געהן צו משיח'ן, וואָס מעהר אַ פֿאָלק פֿלייסט זיך צו פֿאַרבעסערען זיין שטאַנד, צו פֿאַרגרעסערען זיין קאַפיטאַל פֿון מדות טובות און קרעפטען זיינע, וואָס זענען איהם געגן געבען געוואָרען אַ מתנה פֿון זיין ליעבען גאָט; וואָס מעהר עס טהוט זיך אָן אַ פֿח בייצוקומען אלע שטרויכלונגען, וואָס ליגען איהם אויפֿ'ן וועג און עס געהט, געהט אלץ העכער — מעהר געהענטער קומט אַזא

פאלק צום ציעל און עס הייסט, משיח, דער דערלעזער זינער איז
איהם געקומען!...

ראיות דארף איז אין דער וועלט-היסטארי דא איבערגענוג. איז נאך
הענט צו איהר ציעל א נאציע צוגעקומען, ווערס וי אויפגעקומען. צו זיין
א נאציע איז נאך יענע ווערסה, וואס קען, ווייסט איהר ווערסה. דאס איז
גענע איז אויך מיט אונז יודען. דאס דערצעהלט אונז היינט גאנץ קלאהר
אונזער יום-טוב חנוכה, וואס מיר מאכען לכבוד אונזערע גבורים די חשמונאים
אין וועלכען די לעבע צום פאלק, די לעבע צום יודישקייט האט ווי
א פייער...

נאך איידער נאך פאר די האט אויסגעפיהרט אין גאנצען, וואס ער
האט געוואלט זאגען, איז די שמוע פול געווארען מיט א רעש, א געפליעס-
קעריי, אזוי אז עס האבען געצימערט די ווענד. מיין ווייב זאל געזונד זיין,
שמעלצט ויך פאר פריי, ווערס ברייטער ווי לענגער, הערענדיג ווי מען
לויבט אין מאג אריין איהר וזהו. איך האב אויך געזאגט פאר איין זיין
זכות, דער עולם גיט מיר די הענד מיט א ווינשעניש, ווי ביים אפגעבען
א מול-טוב, זאגענדיג: הלאוי ווי ער א סך אזוינע ביי יודען! און איך שמעה,
ווי א הם, האטש נעהם מעלך מיך אויס, שמעה און מאך מיט די אקסלען,
מראכענדיג ביי זיך: וואס פיר א גרויסער גאט דו ביזט, רבוננו של עולם!
און ווי גרויס זענען די וואונדער דיינע, וואס דו מהוסט אין דין וועלט!
ווער וואלט זיך עס געריכט אז פאר די, ער — א געבוירענער, אסימיליאטאָר,
פרענט איהם בחרם וואס יודען, וואס יודישקייט, א יודיש אונט האט ער
קיינמאָהל אפילו אין די אויגען גיט געזעהען, ער זאל שמעהן אזוי פאר זיין
נאציע, פאר כלל ישראל; זאל זיין אזוי פארקאכט פאר'ן יודישקייט און זאל
דרשה'נען אזוי ווי א למדן!

נאך פיעל אנדערע האבען געהאלטען רעדעס אין יענעם אָבענד. דאס
אויפגעבען אויף דאס ניי פונעם יודישען פאלק — דאס איז אימליכען געלע-
גען אין מויל, דערינען זיינען אלע געווען איינס, נאך אין די וועגען, ווי ארום
צוקומען דערצו, האבען די מיינונגען זיך געהיילט, אימליכער איז זיך
געגאנגען מיט זיין דרך, מאכענדיג צונישט דעם אנדערען, איז דערפון ארויס-
געקומען א שפארעניש, אלע האבען זיך געהיצט, געווען פלאם פייער.

איינער, עפעס א צוטרעגנער, וואס דער ישיבה-בחור לינט איהם
אויף'ן פנים, אין אלע זיינע געגנ; רעדט אויף א קוויטש, אויפשטעלענדיג
דעם גראבען פינגער, און אויסברייטענדיג משל לעמעשקע ווי א חרף, א בעל-

מוח — האפט זיך ארויף אויף מיין וזהו מיט א געדראנג און גמרא ניגון:

— ווייל זרחי, זאגט ער, לאזט מיך הערען אלץ פאלק, יודישקייט
וכדומה, איז דאך די משמעות, אז ער האלט ווי יענער מאן-דאמר, וואס
דער עיקר איז ביי איהם דאס... קולמורע, חכמת ישראל, מיין איך, און ציין
איז לאו דוקא, משיח איז נאך דאס... און דאס קען דאך קומען אומעמום
דאס... איז דאך געדרונגען אז ער איז גיט קיין ציוניסט, גיט דאס, נאך
א דאס, א לאומי, א נאציאנאליסט מיין איך!

פלוצים קומט אונטער נאך איינער, עפעס ווי פון דער זייט, און פריש,
געזונד און משוגע מהום ער זיך א זאג:

פרי צו ראטעווען דאס יודישקייט, דאס שריפטליכע ווי דאס מינדליכע,
האק-און-פאק מיט די אלע הייליגע ספרים, וואס דערפון אייגענמליך האט
זיך גענומען דער יודישער פאלקס-גייסט, אָדער, ווי הייסט מען עס, נאציאָ-
נאליסטע, פראָסט גערעדט, דער יוד מיט די ביינער — איז אויב נאך עס
איז געמאָהלט א בעזונדערע יודישע מדינה קען זי געמאָהלט זיין וואו מען
ווייל, נאך גיטט אין ארץ-ישראל, א מדינה א לייטשעשע, ווי עס בעדארף צו
זיין, איז אונטערגליך היינט צו גרינדען אויף יענע געזעץ און מצוות, וועלכע
זיינען געווען צוגעפאסט צו יענעם שטייגער לעבען פארציטענס, וואס איז
משונה ווייט, ווי הימעל פון דער ערד, פונעם שטייגער לעבען אין היינטי-
גער צייט. דעריבער איז, גרינדען א לאנד אין ארץ-ישראל און נישט
האלטען א סך זאכען. אויך די מצוות, וואס געהערען זיך אן על-פי-דין
מיט דעם לאנד, הייסט דאך אזוי פיעל, ווי פארבויגען די תורה'לע,
אָפּזאָגען זיך דערפון. פיעל זאכען אזוינע, ווי תפלות ובקשות און מנהגים
אין דעם לעבען, סיי אין שוהל, סיי אין דער פאמיליע, וואס האבען
אריינגעזעצט אין דעם פאלק א יודישע נשמה, א יודיש הארץ מיט בעד
זונדערע יודישע געפיהלען, וועלען דאך מוזען אין דעם לאנד אויפ-
הערען, גיט צו קענען נאך פאר'ן מויל געבראכט צו ווערען. קומט דאך
אויס, אז דאס אויפלעבונג פונעם לאנד איז א מוירט פאר ישראל. אָנגע-
נומען אפילו, אז ישראל וועט דאָרט אויפשטעהן תחית-המתים, נאך עס
וועט דאך אָבער זיין נאך איין אנדערער, א נייער ישראל, גיט די
תורות, גיט דער פאלקס-גייסט, גיט די געפיהלען, עפעס נאך איין אנדער
מין בריה, גיט דער אייגענער וואס פריהער, און מיט אזא תחית-
המתים איז א מענטש גיט צופריעדען. אימליכער ווייל, ער זאל בלייבען
דער אייגענער, אזוי ווי ער איז, אויף תמיד. אינדרומה אין חוץ-לאָרץ קען
דער יוד זיך גרינדען א לאנד אויף דעם שטייגער פון היינטיגער צייט.

ניט עובר צו זיין דערמיט אויף די געזעמטע פון זיינע תורות. ער בעדארף זיך דערפון ניט אפזאגען נאך עס זאגען ווי איהו רצון, אזוי ווי מיר זאגען היינט: יהי רצון, עס זאל זיין דער ווילען פאר דיר גאט אונזער גאט פון אונזערע עלטערען דאס עס זאל זיין אונזערע רייד פון די לעפעצען באווייליגט צו פאר דיר גלייך ווי מיר וואלטען מקריב געווען דעם קרבן... גלייך ווי מיר וואלטען מקריב געווען פאר דיר די געווייזען... גלייך ווי מיר וואלטען, וואלטען און וואלטען... דעריבער...

— דעריבער שא, שא! — איז אויף איהם ארויף דער עולם פון אלע זייטען מיט א געשרי אין מיטען די רייד, און ער האט זיך ווי א קעצעלע ארויסגערוקט, שא, שמיל.

מילא אין קארטען, ווי דו זעהסט, האט מען ניט געשפילט, מען האט פערבראכט דעם אבענד זעהר גוט, ריידענדיג אלץ וועגען כלל ישראל. ווער פון זי איז גערעכט, האט געזאגט גלייך, דינען געה איך ניט אריין, מיר זענען אימליכענס רייד געפעלען, ווייל זי זענען הערצליך, אויס לייעכע צום פאלק.

אצונד ווייס איך שוין וואס פארוי איז און ווער זיינע חברים זענען אזעלכע. אומזיסט האב איך זי חישר געווען פריהער. ניט די וועלט פארבעט סערען ווילען זי נאך דאס פאלק זייערע. זי ווילען מיטהעלפען איינצוגעבען דעם פאלק א פרישען גייסט — ער זאל אנהויבען זיך צו קענען, צו פיהלען זיין כבוד, זיין אייגענעם ווערטה און ניט צו פארלירען די האפנונג זיינע אויף שפעטער. ווילען אויך אויפרישען, אויפלעבען דעם פאלקס אלטע שפראך, די שפראך פון דער תורה, פון זיינע הייליגע נביאים. ניט אומצור ווארפען זענען זיי אויסען, אדרבה נאך צובויען, צו דערלעכען זעהן יודישע קינדער, זימגענדיג ווי בעלי-בתים ביי זיך אין לאנד. דאס זענען פונ'ם נייעם שנים מענשען, פון וועלכע מי האט ניט געוואוסט אין אונזער צייט. זיי זענען אויסען, צוציהען יודישע קינדער, יונגע צווייגעלעך אפגעריסענע פון דעם יודישען בוים, און בעהעפטען זיי ברידערליך צוריק צו זייער פאלק דורך ליטעראטור, שפראכע און יודישע געשיכטע. די וואס קענען יודיש, געהט מען זיך אונטער ביי זיי צו לערנען יענע, וואס קענען ניט, איבערגעבענדיג זיי זייער תורה מיט זייער גייסט. אט די דאזיגע לייט, זיי האבען עס געזיג דישט פארייען און נאך אזוינע נפשות ווי ער, געבענדיג זיי שמונדען אין דעם יודישקייט. און מיין ווה'ס שטיבעל האט זיי געדענעט פאר א וואויל ארט, אויף צוגיפקומען זיך דארט, איבער'שמועסען און בעראטען זיך וועגען זייערע אינטערעסען.

היינט בעטראכט זיך נאך — לאזט אויס זיין דערזעהלונג — די גבורות פון מיין זוהן, אז ער האט געקענט צושטעהן אזוי צו זיין פאלק! אזעלכע, וואס פון קליינווייז אויף זענען זיי איינגעמונקט געווען אין יודיש קייט און עלטערווערענדיג האבען זיי זיך דערפון אויסגעטאן — אזעלכע, זאג, איך, איז נאך דא א האפנונג, אז אפשר אין דעם זכות פון זייערע עלטער רען, פשרה יודען, און אין דעם זכות פון דער תורה זייערע, מיט וועלכע כער זיי האבען זיך אָנגעזאפט אין דער יונגער וועלען זיי זיך צוריקהאפען צום יודישקייט. אבער וואס איז דא צו האפען פון קינדער, וואס די טאטעס זייערע אליין זענען אראפ פונ'ם וועג. און פארפיהרט מיט זיך זיי, זייערע קינדער. ניט צו געבען זיי פארוועקען פונ'ם יודישקייט א לעק? אזעלכע אז קעהרען זיך אום צו זייער פאלק איז ווירקליך טאקא א גרויסער נס, וואס טרעפט זיך זעהר זעלטען. ביי פארייען איז נאך גרעסער דער נס, וואס ניט גענוג ער אליין האט זיך צוריקגעקעהרט האט ער נאך צוגעצויגען אויך מיר, דעם טאטען זיינעם!

אויך דאס מוז איך דיר זאגען, אזוי ווי דער תשובה מהאן פארייט וואס איז ניט ערצויגען געווארען יודישלעך ווי איך, איז חשוב'ער פון מיינס, פונקט אזוי חשוב'ער פון מיינס איז אויך דין תשובה מהאן: איך אליין בין דאך ניט געווארען א בעל-תשובה ערשט נאך דעם אז איך בין געקומען צו אזוי פיעל חרפות-בזיונות, גענוג האבען שונאים משונה ווילד נעביך געארבייט, אריינגעלעגט אין מיר אזוי פיעל מיהע בין זיי האבען מיר געמאכט פאר א יודען, און דו האסט א גרויע האר דערוועהן, אט דאס האר פון דיין פאטער, ביזט דו באלד איבערגעביטען געווארען. דאס וואס אזא האר האט געוויקט אויף דיר אין א רגע, האבען שונאים געוויקט אויף מיר ערשט נאך א צייט מיט יאָהרען. — כבוד, גרויס כבוד דיר, לייעבער פריינד! כבוד, גרויס כבוד דעם טאטען דיינעם גרויע האר!...

— כבוד, גרויס כבוד דעם זוהן דיינעם! — האט פרפס אפגעענט פערט שטארק געריהרט — כבוד, גרויס כבוד אויך די חברים זיינע, יונגע לייט, די שוועלכעלעך, וואס בריינגען די בשורה פון א וועסנע, די בעניאונג, די אויפלעכונג פון אונזער פאלק! — — —

א געשמאק דערקוויקענדיג ווינטעל האט זיך שמיל שוועבענדיג אריינגע'גנבעט אין צימער דורך דעם אפגענעם פענסטער צום גארטען צו. די ביידע פריינד האקען איבער דאס געשפרעך, קעהרען זיך אויס מיט דעם פנים צום גארטען, איינגעהענדיג גרויס פערנעניגען פונ'ם ערשטען סטן לעבזן, וואס די וועלט ווייזט ארויס, פונ'ם ערשטען ריהרען זיך איהרם ביים

אנהויב וועסנע נאך אזא לאנגען, שטארקען ווינטער-שלאף. קיום קוקען ארויס פון דער ערד יונגע גרעזעלעך, קיום פוקען זיך די בוימער, נאך נאקעט, אהן א מלבוש פון גרינע בלעמער — קלינגט שוין דאס לעבענס-ליעד אין דער גאנצער וועלט! אט דאס ליעד האבען געוואנגען היינט לעבע-דיג, פרעהליך די פייגעלעך צווישען צוויגען; ושאפעס אין קאליוושעס, טייכען; פליגען, בינען ביים ארויסקריכען פון לעכער, שפאלמען. די זון איז היינט ארויס פון איהר פוטער-פאס פרעהליך, אַנקוקענדיג די ערד מיט איהר ליכטיג פנים, זי געקושט ליעבליך, ווארעם, ווי אחת א בלה — האט זי, די ערד, זיך גאר מחיה געווען, זיך גענומען אַפרייניגען פונ'ם גאנצען שמוץ, פון די אלטע פערפולטע געוועקס איהרע און צוגריימען זיך נייע, גוטע, שעהנע זאכען צו דער חתונה איהרער למול-טוב. אַבער האט זי זיך אַינגעהילט אין א טונקעלען דעקמוך מיט העלע זילבערנע פליטערלעך פונ'ם שיין פון דער לבנה און אַינגעדרימעלט מיט זיסע גוטע האַפנונגען אויף מאַרגענ-דיגען טאָג.

וועסנע אין א גוטע מול'דיגע שעה!

ורחי הויבט זיך אויף פונ'ם אָרט און קלייבט זיך געהן צו זיך אין איינפאָהרהייט.

— צו מיר מאַרגען אויף וועטשערע — בעט ברפס דעם חבר זיינעם, געבענדיג איהם די האַנד.

— אויף וועטשערע זאָגסט דו, און נים צום סדר?

— יא, ליעבער ורחי, מאַקע אזוי, און עס מהומ מיר זעהר באַנק וואָס איז אזוי. פונ'ם גאנצען האַרצען וויל איך מאַכען א סדר צוליעב מיר און מינע קינדער, וואָרום קיין זאך פאָרויסט נים אזוי דאָס הויזליכע לעבען, וועצט נים אַרײַן אזוי פעסט דאָס יודישקייט אין די קינדערשע הערצער ווי די ימים-טובים. נאָר וואָס זאָל איך מהאָן אז דאָס הייז — דאָס איז דאָס ווייב, און דאָס ווייב מיינט, דו קענסט דאָך זי, איז נים פון יענע ווייבער, וואָס ליענען תחינות, זי האַלט עפעס נים פונ'ם יודישקייט.

— נאָר נים געוואָרנט, ברפס מיינער! נאָך היינט געה איך צו דוין ווייב און גיב איהר א שמונדע אין יודישקייט. מענסט זיך, נישקשה, אויף מיר פאַרלאָזען, אז איך וועל וי יודישען, און מיר וועלען אמ-ירצה-השם עסען מצה, מרור און חרוסת, פיש, קניידלעך און אלע יודישע מאַכלים. צו דיר ליעבער ברפס, מאַרגען צום סדר בעט איך דיר, צו דיר אין הייז.

* *

*

און א סדר האָט מען אָפגעריכט ביי ברפס'ן אין הייז זעהר א שעה נעם, א בשר'ן מאַקי ווי ורחי האָט געוואָנט. דער מיש איז געווען געגרייט מיט אלע צערעמאָניעס ווי געהעריג. ברפס דער מלך איז געוועסען אויף דער עסבעט גאנץ געהויבען, דאָס ווייב, די מלכה איהם צו דער רעכטער זייט. ורחי ווי א משנה-למלך — צו דער לינקער זייט, און אין שמוב איז געווען ליכטיג, פרעהליך, דאָס קליינוואַרג וואונדערט זיך, איינס דעם אנדער-רען פרעגען: מה נשתנה, פאַר וואָס איז די נאכט געוואָרען עפעס פער-ענדערט פון אלע אנדערע נעכט? ווינשענדיג זיך — הלואי תמיד זאָל זיין אזוי. און די גרויסע זאָגען די הגדה ווי מען איז דערלעזט געוואָרען פונ'ם גלות-מצרים, ווינשענדיג זיך, הלואי, רבונ'ם של עולם, דערלעזט צו ווערען פונ'ם היינטיגען גלות — און לשנה הבאה בירושלים.

וואָרנען דעם אייגענעם תכלית, האָבען יענע, אז אַך-און-וועה צו זייער קאָפּ, צו זייער לעבען, נישט געטראַכט, נישט איינגעלעגט א וועלט צו פערואַרנען בל-ישראל'ס תכלית!... זי האָבען געפילט, גער-שימעלט, נישט געמאַכט קיין חברות, קיין כנופיות; נישט געפרובט צונויפקומען זיך אויף אַסיפות, אויפ'ן אָרט מאַקע, אָדער דורכצופאַהרען זיך אָפּטערס, עס פערשטעהט זיך, נישט אויף זייערע הוצאות, אהין אָהער. פֿיס האָבען זיי געהאַט, נישט אויף צו געהן; אַ מיל, מיטמיט-געזאָגט, האָבען זיי געהאַט, נישט אויף צו רידען, צו האַלטען דרשות. אזוי פֿילען זאָלען אלע אונזערע שונאים ווי זיי! וואָס האָבען זיי פערשטאַנען, וואָס האָבען זיי געוואוסט?... אַקציעס? — ניין! פאַנדען? — ניין! קולטוריאָ? — מבות! וואָס-זשע דען? גאָרנישט! מען האָט געגענעצט, געדאָנעט, געבעבעט, אָפּגעריכט חצות, געזאָגט קינות, סליחות, מיטמיט-געזאָגט אַריינגעקוקט, געלערענט, און זיך אויסגעלע-רענט ווין צובראָכענע גלות-יודען מיט זייער שעהנעם, קנאַקענדיגען „מה-יפֿית“ — וספני חטאינו, אָט פאַר די דאָזיגע זאַכען איז דער צאָרן אויף יענע נעביך אזוי אויסגעגאַסען געוואָרען. ראשית חבטה און סוף חבטה היינט ביז קינדער איז אַ פאַטש די מאַטעס, יענע פון די פריהערדיגע צייטען. פֿע, הייסט עס, פֿע אלטע, אַמאָלדיגע צייטען! אָט דערינען בעשטעהט עס די גאַנצע חבטה, מאַקע גאַנץ יודישלעך, אויף דעם שטייגער מאַקע פון אַיין עס חכם ונבון, אַ קלוג, פערשטענדיג פאַלק ווי מיר יודען זענען — און דאָס איז, איז, מאַקע די צרה!...

גאָר נישט דאָס, זאָגט דער מחבר, בין איך אויסען.

און מען מעג עס איהם מאַקע גלויבען, וואָרום דער גאַנצער מיין זייער דאָ באַמט, ווי עס ווייזט זיך אַרויס צום סוף, איז מאַקע גאָר עפעס אנדערש.

איך בין דאָ אויסען. זאָגט ער, צו דערצעהלען, וואָס מיט מיר איז פאַרגעגאַנגען אַמאָל אין יענער צייט, ווען איך בין, ווי דער שטיי-גער איז פון איידעם, געזעסען ביז שוועהר און שוויגער אויף קעסט. דער שוועהר מייער, אַ פראָסטער מענטש, אַ שעהנער, יוסטער בעל-חבית האָט מיר, ווי אַ קאַרפירער אַתרוג'ל, אַ חשוב-בחור'ל, אַ וואויל-לערנער, גענומען פון דער ישיבה פאַר זיין איינציגער געליעבטער מאַכטער, איין אויג אין קאָפּ. וויפֿעל איך בין אלס געווען צו דער חתונה, איז שווער צו זאָגען, ווייל אין דעם חשבון פון מייער יאָהרען איז איבערהויפּט גע-ווען אַ פלאַנטעניש, ניט אַרויסצוקריכען. די מאַטע מייער האָט גערע-

ספר הגלגולים

וואו דער מחבר בעשרייבט באריכות די אלע גלגולים, אין וועלכע ער האט בעדארפט, כמנהג יוד, מגולגל ווערען ביים לעבען פון איינעם אין דעם אנדערען.

דער מחבר פונ'ם „ספר הגלגולים“ הויבט אָן צו דערצעהלען אָט מיט די ווערטער:

ויהי בימי אכילת קעסט, שימת בנים וישיבת בית-מדרש — און עס איז געווען, נישט-דאָ-געדאַכט, אין דער צייט ווען בעל-בית'ליך האָבען גענעסען קעסט, געקינדעלט און געזעסען פערלעגט די הענד אין בית מדרש. איך זאָג, זאָגט ער, נישט-דאָ-געדאַכט דעריבער, ווייל וואו ויהי, זאָגען די חכמים, איז אַ צרה. די צרה אונזערע איז, וואָס בעל-בית'ליך אין יענער צייט זענען, חוץ אין זייער זאך, נישט אזוי קלוג געווען ווי די דאָזיגע אין היינטיגער צייט. זייער אייגענעם תכלית צו פערואַרנען קענען אמת די היינטיגע ווי די אַמאָליגע נישט, און טויגען מאַקע נישט; גאַנץ פשוט, ווייל דערצו זענען נויטהיג אַוועלכע זאַכען, וואָס ביי במלנים זענען זיי, בעזונותי-הרבים, נישטאָ, פריהעריגע אָדער שפעטעריגע אַלץ איינס, און בעשולדיגען זיי דערפאַר עפענט זיך קיינעם נישט דאָס מויל. וואָרום עס וואַלט געווען ווי אַ לועג לרש, שפעטען פון אַ קבצן, פאַר וואָס מאַכט ער עס נישט פאַר זיך עפעס אַ גרויס געשעפט, אָדער פון אַ שטומען, פאַר וואָס רעדט ער נישט, פון אַ געלעהמטען פאַר וואָס מאַנצט ער נישט, און פון אַ געבוירענען פאַר וואָס הויבט ער נישט אויף דעם קאָפּ. אָבער נישט צו טויגען פאַר זיך — אזוי מענה'ן די היינטיגע — האָבען יענע דאָך נישט געטויגט אויך אַ קאָפּ אַניעק צובינדען, דאָס מינעט מען די בנסת ישראל, פאַר איהר אין גאַנצען זיך אַוועקלעגען. נישט צו קענען פער-

בענט נאך עפעס א גרויסער שרפה, אט דענסטמאל איז זי מיט מיר געלענען געווארען. די באבע אבער האט עס גערעכענט נאך עפעס א בהלה, און די מוהמעס מינע האבען וועגען דעם געהאט נאך אנדערע חשבונות. נאך ווי די מעשה איז, אזוי צי אזוי, איך ווייס נישט מעהר, אז צו דער חתונה איז ביי מיר געווען א גלאס בערדיל, און א חתימת-זקן, ווי ביי א יונגעל.

די ערשטע פאר יאהר נאך דער חתונה איז געווען קיין מעשה נישט... איך האב געוואוסט נישט מעהר ווי דאווענען, עסען קעסט און לערנען. גארשיקטען, ווי עס מאכט זיך אמאל ביי א מענטשן, איז מיר אין זינען נישט געלענען — קיין קינד האט מיין ווייב נאך נישט געהאט... די ערשטע צייט פלעג איך מיר אזוי קומען אהיים אפעסען, אפמרינקען און גארנישט, נישט צו הערען א קרום ווארט, נישט צו בערערקען א קרומע מינע. דערנאך ווערט עפעס א שטיקעל פערענדערונג, עס לאזט זיך מיר פיהלען פון דער שוויגערס זייט עפעס א קרימעניש, א בלאזעניש, איך זאל עס אנהויבען צו פערשטעהן פאר וואס. און אזוי ווי איך האב עס נישט פערשטאנען, אזוי מאקע האט עס מיר נישט געדארגט — איך האב מיר געטהון דאס מיניגע און געגעסען געשמאק. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז איז מיר דערקלעהרט געווארען דער טעם פונם בלאזעניש. פריער על פי רמז, דאס הייסט אויפ'ן וואונק, מיט אנהערעניש, בלומער, אזוי מינט זי — קינדער! ווי האט עס נישט א יוד קיין קינדער!... און שפעטער האט עס מיך די שוויגער געלאזט הערען בפירוש, מיט דעם פראסטען פשט. סטייט, טענה'ט זי מיט מיר, שטארק אויפגעבראכט, גלייך ווי איך וואלט איהר געקוילעט די קאפאטע — סטייט, צוויי קאלעכדיגע יאהר נאך דער חתונה. און גאר נישט!... איידעם ביי ליטען, וואס האבען חתונה געהאט אין איין צייט מיט דיר, זענען שוין לאנג טאטעס, ווער פון איינס, ווער פון וואויל איז זי, אז וואויל איך זייערע עלטערען! און דו וואס? א שעהן בעל-הבית'ל, מ'שטיינט געוואלט! און נאך שפעטער האט מען געארבייט ארום דער דאזיגער זאך ב'ס'ד. איך פלעג טרעפען אפט די שוויגער זיטענדיג מיט ווייבער, שכנות, גבאי'מעס, טוקערקעס, דאס ווייב מיין מיט אראפגעלאזטע, פערזויינטע אויגען אין דערמיט, און שישקענדיג זיך, איבערווינקענדיג זיך איינע מיט דער אנדערער, איין אלטע גלייכע להבדיל האב איך אויך א פאר מאל געטראפען צווישען זיי. ווי עס האט זיך ארויסגעוויזען צום סוף, איז מען דאס געוועסען און געטראכט וועגען דעם,

פאר וואס האט עס די שוויגער פון דער מאכטער איהרער, פון מיין ווייב הייסט עס, קיין אייניקעל נישט? און מען האט געברויכט דערצי באבסקע מיטעל. די אלטע גלייכע מיט דעם היימישען שמאדט-מאטער האבען, עס פערשטעהט זיך, בידע געטאנצט אין דעם קאדן אינאיינעם מיט די עניימע אויסגעקליבעלע ווייבער.

מיר אבער איז גארשיקטען נישט געלענען אין זינען, איך האב מיר געשמאק געגעסען קעסט און געשמאק געלערענט.

אז עס האט נישט געהאלפן נישט קיין רמז, נישט קיין פשט, נישט קיין סוד, איז די שוויגער ארויס געקענען מיר מיט דרוש. דרשה'נען האט זי געקענט זעהר וואויל, אז זי האט געעפענט א מיל, האבען זיך איהר געשאמען, ווי פון א לעכעדיגען זאך — א מגיד, ניין מאס רייד, אויסגעמישט אינאיינעם גראם-שמראם, קובע-לאקריצע, גלייכע ווערט-לייך מיט להבדיל שטיקלעך גמרא, משל-לעמעשקע, פערזויינט מיט זי-זייער תחינה-לשון, עס זאל האבען דעם רעכטען יודישען טעם. דער שטעל איהרער אין די דרשות איבער מיר איז געווען אויך דעם געוויסען פסוק: "מינס, מ'שטיינט-געוואנט, איז נישט ליטעש". — און זי האט זיך גענומען גאנץ ברייטליך אויפוויזען, אז נישט ליטעש איז, וואס איך בין דאס, יענעס... נישט ליטעש, וואס מאקע ווי דעם פויערס א ווערטיל: ני רצק, ני רבא, דאס הייסט אויף יודיש: ני מע, ני סו, ני קוקריקו. וואס דען-וועט א לעקיש בין איך. נישט ליטעש איז אויך דאס: ביי אנדערע א שטייגער געהאט א שוועהר דעם איידעם און פארהייראט זיך מיט איהם דורך צום האנדריקעווער, זאל געוונד זיין, אדער ווען נישט ער אליין, טהוט ער עס דורך איינעם פון די חסידים, מאכען זיי פון איהם א לייט. פיהרען זיי איהם אהין... און דעריבער מאקע איז מול און ברכה — ווענו וכוספנו, קינדער און געלד, ווי אין "ויתן לך" שטעהט. און ביי מיר — פלעגט זי אויסלאזען, א קוק געבענדיג ביז אויף דעם שוועהר געביך, וואס ער האט געהאט פון איהר קאלט און ווארעם — ביי מיר, אזי רבונ'ט של עולם, הלואי אויף שונאי-ציון גע-וואנט געווארען, אמן, אמן!...

פון מגידים די דרשות אז איך הער היינט, שטעהען זיי אזוי צו מיר צו ווי איין ארבעט צו דער וואנד. איך קוק זיי נאך אן מיט רחמנות, ווי מענטשען געביך חכמה'נען זיך, ווייסענדיג זיכער זעהר גוט ביי זיך, אזוי גוט ווי איך ווייס, אז די חכמות זייערע איז גע-מלאכה'ט, לויטער שוויגער, דראם-ארבייט. נאך די דרשה אבער פון

אויסוויצען — און וואָס פאַרמ וועט דער תכלית זיין דערפון? ביסט דאָך עפעס אַ יוד, דו שמינער איינער! ... אין עברה, כילעבען, אזא יונגער-מאן ... עס וואָלט מיך נישט געאַרט אַ געבראַמערטער ליטוואַק, אַ מתנגד, שוין אין די יאָהרען, אַ פרוש — אַ באַנק-קוועטשער מיט אַ באָרד — אין דער-ערד אַרײַן, צלם-קאַפּ! ויץ דיר, שאַקעל זיך, קוועטש דיר אָן מרידין. ביסט אַרײַן אין די מ״ט שער-טומאַה און פערפאַלען, וועסט אייביג שוין נישט אַרויס! דו שמינער אָבער ביסט נאָך אַ שנעק, האָסט נאָך צייט אַרויסצומרייבען פון דיר דעם ליטוואַק, און ווערען אַ מענש, אַ בלי-שלמה. געהם זיך ביי-צייטענס אויף דעם רעכטען וועג און פאַלג מיך, שמעה נישט אָפּ פון אַנדערע יונגע בעל-הבית'ליך, מאַמענטים קינדער, שמעה נישט אָפּ, זאָג איך דיר, און קום ... קום ... אַנדערע אפשר וועלען דיר זאָגען: קום קיין האַנדריקעוויי, אָדער קום קיין יהוסיף, צום יהוסיפער, און איך זאָג דיר — בויבעריק! ס'איז דאָ זייערע אַ סך, אַלע, דאָכט זיך פון איין שנים, קיינעם פון זיי געהט, ברוך-השם, נישט אָפּ אין דעם גומען יודישקייט, געזונד און שמאַרק זאָלען זיי זיין! נאָר זיי אַלע אינאיינעם גענומען זענען זיי אַ שאַלעכטם פון קנאַפּעל אַקעגען דעם בויבעריקער, זאָל לעבען. — קום, זאָג איך דיר, קיין בויבעריק, דאָרט וועסט דו געהאַלפּען ווערען. איין מומחה צו עקרות איז מאַקע ער, דער בויבעריקער. אַ חוץ דעם וועט זיך דיר עפענען די אייגען, אַנקוקענדיג זיין ליכטיג פנים, וועסט זיך וואַרעמען אַקעגען זיין ליכט, דו פערפירערנער ישיבה'ניק, קאַלטער מתנגד. וועסט, ווי די אַצילי בני ישראל, זעהן די שכינה רוחם אויף זיין פנים און פאַר גרויס התלהבות ווי זיי עסען ביי איהם און טרינקען ... אַצינד האָסט דו דערצו די מעגליכקייט, וועסט דיר אויף קעסט, דער נרן דיינער איז נאָך נישט געריהרט; שפעטער, אַזוי פּערהאַף איך, וועסט דו אַ משכּוּן פּער-זעצען, דאָס לעצטע ביסעל ציהרונג ביים ווייב אַרויסגנב'ענען — און פאַהרען, אָדער געהן צו-פּוס קיין בויבעריק! ...

אַזוי האָט אַלץ גערעדט און מיך איינגערעדט דער יצר-הרע, און אַז ער האָט געזעהן, אַז ער איז מיט מיר נאָך נישט פאַרטיג, מוסר העלפט נישט, האָט ער געפרובט ווירקען אויף מיר דורך משקה. ער פלעגט אָהן ווערטער צומאָקען מיט די ליפּעליך אַזוי, אַז מיר האָט זיך פּערגלוסט געהמען אַ קאפּעלע בראַנפּען. אַנגעהויבען האָט זיך עס פון יאָהר-צייט אָדער תּיקון-בראַנפּען, דערנאָך איז געגאַנגען אַ גאַנצ, סײַם-בראַנפּען, אַלע מיני מציה-בראַנפּען, ווי אַ שמינער ראש-חודש-בראַנפּען, קידוש-לבנה-בראַנפּען, לײַג-בעומר-בראַנפּען, שהי-פהי-בראַנפּען. ביז עס

דער שוויגער מינער דענטמאַל, איז מיר צו געשטאַנען זיי אַ פּיאַזקע צום האַרץ און געווינען מיין בלוט. גענעסען האָב איך מיר קעסט אַלץ מאַקע געשמאַק, געלערענט אויך געשמאַק, נאָר עס האָט עפעס נישט געהאַט דעם טעם וואָס אַמאָל. עס האָט מיך עפעס געגענוועלט, געפיקט מיר עפעס אין קאַפּ, און פלעג מיך קענען אַמאָל אויף עמליכע מינוט פּערטראַכטען מיט אויסגעשמעלטע אייגען, גלאַם אַזוי זיך אין דער וועלט אַרײַן, פונדעסטוועגען נישקשה, אָהן ספּנות! איך וואָלט מיר גע-קענט גאָר קיין מעשה ניט אַזוי זיך אַבשטערעכען דאָס ביסעל יונגע יאָהרען ביז עס וואָלט געקומען אויך אויף מיר אַ צייט, אויסזוכען זיך איינע פון די יודישע פרנסות; אַ קנעלונג, אַ קליימעל, אָדער אַ שיינקעל אַ שמינער, און זיין אַללין פאַר זיך אַ בעל-הבית. בעדאַרף זיך אָן מיר אַנטשעפען עפעס אַ דבוק, דער יצר-הרע אַללין, אין דעם געשטאַלט פון אַ חסיד, און מיך אַנדרעדן דער שוואַרץ-יאָהר וויסט וואָס, מיך וועלען פּערפּיהרען, דער רוח וויסט וואוהין! ...

מיין יצר-הרע, דער חסיד, איז געווען אַ מנוול מיט אַלע פאַסעמעפּ-קעס, מיט דעם גאַנצען חן, ווי אַזעלכען שמעהם-אָן, אַ דבור'ל האָט ער געהאַט נאָר אַנטיק, עס האָט געלעכערט דעם קאַפּ. אויף מעשיות צו דערצעהלען, איז אַזא בריה ווי ער נישט געווען, נישט אָן וועט נישט זיין אין דער גאַנצער וועלט. פאַר איהם איז אָפּען געווען דער הימעל, געמעגט דאָרט טהון וואָס ער וויל, איהם איז געשטאַנען פריי דער גיהנם און דער גן-עדן, מלאַכים, רוחות זענען ביי איהם געווען משרתים, ווי אַ שפּילכעל איז איהם געווען פּייער און וואַסער ... ער האָט געקענט מיט זיינע מעשיות געהמען אַ מענשען ביי דער נשמה, האָט ער גע-וואָלט — איז פון זיי אַנגעפאַלען אויף אַ מענשען עפעס אַ זיס דרעמיל, אַ וואַרימקייט איז זיך צוגאַנגען אין אַלע גלידער און עס האָט זיך געקראַצט עפעס גאָר מחיה, האָט ער זיך בעלעקט, צומאָקענדיג מיט די ליפּען — איז אַנגעקומען יענעם אַ חשק צום טרינקען, פשוט טהון אַ טרונק בראַנפּען! ...

אַמ אַזוי איז דער יצר-הרע מינער, וואָס האָט זיך, נישט פאַר יודישע קינדער געדאַכט, צו מיר גענומען!

— זאָג מיר שמינער! — הויבט אָן דער יצר-הרע מיך צו שמר-אָפּען — ביז וואַנען וועסט דו עס זיין אַ שמינער? וואָס פאַרמ קען אַרויס-קומען פונ'ם תּנו-רבּנן, וואָס דו תּנו-רבּנן'סט מיר מאַג און נאָכט? פונ'ם יצען ווי אַ קוואַצקע איבער דער גמרא וועסט דו קיין קינדער נישט

האָט זיך אויסגעלאָזט מיט פראָסט, גלאַט אזוי זיך בראַנפּען. דער פּויל-יזא דערפון איז געווען, אז איבערהאפּענדיג איינמאָל די מאָס בין איך אַרױס פון די פּליס, דאָס הייסט — התפּשׁוּת הנשׁמיות, אַרױסגעשפּרונגען פון דער הױס, און געווען בגילופין, אויף דעם זיבעטען הימל!

דאָס וואָס איך האָב, אָדער גלייכער צו זאָגען די נשמה מינע האָט געהערט, געזעהן בביכול אויפ'ן הימל, לאָזט זיך קיין-קיים איבער-געבען אויף דעם מעגליכען לשון. איך מהו עם פונדעסמווענען, ווי ווייט מעגליך איז, נאָר מאַקע דעם עולם צוליעב, ווייל דער עולם איז שטאַרק ציקאווע, חלש'ט צו וויסען, וואָס מהומ זיך אויפ'ן הימל, דאָרט אויף יענער וועלט.

נאָר צום ערשטען האָט מיך מקבל-פנים געווען דאָרט אַ משונה-לאַנגע נאָז, אַ דיקע-געשוואַלענע ווי אַ באַרג, פייער-רויט, אַ ביסעל פּער-בליווט, ווי אַ פּלאַם פון ברענענדיגען ספּירט, און אָנגעזעצט פול-און-פול מיט וויינפערליך, בעפייכטעטע פון קוואלען שווייס. נאָך דער נאָז האָט זיך געווינען איהר בעל-הבית, שוועבענדיג, קיים האַלטענדיג זיך אויף די פיס, עפעס נאָר... לוש — דאָס איז געווען דער שר-המשקים פונם יין-המשומר פאר די צדיקים, ער מיט ויין כבוד אליין. און באלד לאָזט זיך הערען אַ בת-קול ווי פון אַ משונה-גרויסע פוסטע פאָס: פּנו-מקום — מאַכט אַ וואַרע דעם גאָסט, פּלוצי בן סאָסיע!... אַ ציטערניש האָט מיך אָנגעחאָפּט דערהערענדיג דאָס קול, אַ ציטערניש ווי אַ געווינעריין. דער שר-המשקים האָט מיך אַ שמיר געגעבען איבער די לעפּצען, אַריינגעגאָסען מיר אין מויל אַ הונדערט-גראַדוסנעם ביטערען טראַפּען, בין איך ווי נח געבוירען געוואָרען. — איך ווייס, זאָגט ער צו מיר, וואָס דו ווילסט, צוליעב וואָס דו ביסט אַהער געקומען. דאָס קול פון דיין שוויגער, בעטענדיג פאר איהר מאַכטער, דיין ווייב די עקרה, שפּאַלט די הימלען. דאָס שפּרעכען פונם טאָטער לענט אין וועלטען. מיר האָט מען עם בעפעהלען, געהן דיר אויף קבלת-פנים אַקענען, שטאַרקען דרך מיט אַ ביסעל משקה און אָפּפיהרען, דאָס צו דער ערשטער אינסטאַנציע, אָדער ווי עם הייסט ביי איך דאָרט, ביז דער ערשטער קרעצמע. און אזוי ווי דו ביסט פון די באַנק-קוועטשער, וואָס שטעהען אונטער דער השגחה פנים שר-התורה, לכן מוז מען זיך ווענדען צו איהם, און-ער וועט שוין דער בקשה דייער געבען אַ נאָג, וואוהין מען בעדאַרף... נא, געהט נאָך אַביסעל, שהבלי און קום!

און באלד מאַקע מהומ ער מיך אַ נעהם און עם טראַגט מיך ווי אַ רוח אַ מלמד, גיך-געשווינד אזוי, אז עם פערדרעהט זיך מיר דער קאָפּ. פּלוצלים מהומ עם מיך אַ וואָרף, האָפּ! און בלייב שטעהן אויף די פיס איינער אליין און עם ווערט מיר מיט אַמאָל ליכטיג אין אלע רמ"ח אברים. און איך הויב אויף די אייגען און דערזעה פאר מיר אַ פּאַלאַץ ת"ק מייל די הויך, אינגאנצען פון מירמעל-שטין און נינגאָלד. און שווערען האָט דער פּאַלאַץ ת"ק גרויסע, און אימליכער גרויסער שווער ת"ק קליי-גע שווערען. צווישען זיי איז דאָ שיערי חכמה, שיערי בינה, שיערי תלמוד, שיערי חסידות, שיערי התלהבות און שיערי דבקות. און פונם פּאַלאַץ, זעה איך, געהען אַרױס ווי צוויי שרעקליך לאַנגע בליצען און אַ גע-שטאַלט פון אַ האַנד געהמט אָן אַ הויפּען שוואַרצען פייער און מאַכט פּתרים צו די אותיות פון דער תורה. עם שטרויכלען זיך מיר די קנע-כעל פאר שרעק און איך פאל אַנידער אויפ'ן פנים, און איך פיהל, אַ האַנד ריהרט מיך אָן, און איך האָרד אַ קיל רופּענדיג צו מיר: שטעה, זי מילח, אויף, בן-אדם, יפהפיה שר התורה האָט געהערט דיין שוויגער'ס בקשה! און איך פיהל — אַ פּראָסט געהט מיר איבער דעם גאַנצען ליב, אַ צאָהן אָן אַ צאָהן קלאַפּט מיר פאר קעלט, און שטעלענדיג זיך אויף די פיס דערזעה איך פאר מיר אַ קאַלטען מלאַך, אַ שטיק אַיז! — דאָס בין איך, זאָגט ער, דיין מלאַך, למדן מיינער, דער מלאַך פון לומדים-מתנגדים און ישיבה-בחורים, דער אויבער-שוויצער פון שיערי-תלמוד. קום, איך וועל דיר אָפּפיהרען, ווי איך בין געבאָטען געוואָרען, אַהין, צו לילה'ן דעם שר פון החיון, דאָס הייסט פון מעברת מאַכען.

און ער מהומ מיך אַ נעהם, דער קאַלטער מלאַך, און טראַגט מיך געשווינד ווי אַ רוח אַ מלמד, עם עסט מיך די קעלט און איך בין אויס געשט. פּלוצים — האָפּ-האָפּ! און איך בלייב שטעהן אויף מינע פיס, און אַ ליעבע וואַרימקייט צעניסט זיך מיר מיט אַמאָל אין אלע רמ"ח אברים. און איך הויב אויף די אייגען און דערזעה אַקענען מיר אַ ת"ק-גאָר רענדיגען פּאַלאַץ פון אלע מיני איידעלשטיינער שטעהט אין אַ וואונדער-שעהנעם גאָרטען, מיט אַלערליי שפּראַצונג: ריווען, בלומען און בוימער — אַ גלוסטונג פאר די אייגען. און איבער זיי אינגאנצען איז אויסגעשפּרייט אַ מונקעל-בלוייער פאַרהאַנג מיט אַ גילדענער לכנה אין דערמיט און ברר ליאָנטענע שטערען, וואָס געהמט זיך אויס אויפ'ן אָנבליק ווי אַ שעהנע וועטער-נאָכט. אין דעם גאָרטען ציהען זיך אין אלע זייטען שווענדער אליינען, אָפּענע און פערבאָרגענע, וואו עם שפּאַצירען און קושען זיך פאַרליך מלאַכים, צוגיסענדיג זיך אין אַ ויסער ליעבער שירה, אַמוריאל

המלאך, דער שר אהבה, געוואָפּענט מיט אַ פּיל-און-בויגען, שיסס, שפּיעלט זיך מיט כּרובים ווי קינדער. וואָס לענגען בעהאַלטען צוויי שטען געדיכטע צווייגען, און די פּייל זיינע טרעפט, פון אימליכען שאַס שפּרינגט פּונם בעהעלטערניש אַרויס אַ כּרובל... אַ מחיה געווען צו שטעהן אין קוקען, עס האָט מיך עפעס געמאָנטעט, עפעס נור מאַקע ווי ביים זאָגען שיר-השירים. און באלד האָרד איך אמורעלים קול, רופּענדיג מיך ביים נאָמען: פּלוגי בן-סאָסע! — הנני, זאָג איך, איך בין אָנגעברייט! — אַבי דו ביסט אָנגעברייט איז נוס. איך שמעה שוין און קוק אויף דיר אַרויס צו דערפיהלען דיין בקשה. אָבזאָגענדיג מיר די דאָזיגע ווערטער, ווענדעט ער זיך צו עפעס אַמלאַך און זאָגט: געה, עפען דעם אוצר הנשמות און בריינג מיר פאַר דעם בן-אָדם אַ נשמה'לע אַ טשאַקענדיקע. דער מלאַך געהט גיך אוועק אין זיינע שליחות און באלד קומט ער מיט ליידנדיג הענד צוריק. וואָס איז? מען קען נישט עפענען — נישטאָ דער שליסעל! און עס ווערט אַ גערודער, ומלאַכים יחפּזון, מען זוכט, זוכט און מען דערגעהט זיך — אַך, ביים בויבעריקער איז דער שליסעל!... עפענט מען די לאַך אין הימעל, דורך וועלכע עס קומען אָן פון בויבעריק די תּפּלות. מען בעט רחמים דעם בויבעריקער, געוואַלד, גיט אַהער פאַר אַיין עקרה דעם שליסעל! נור אומזיסט די רייד, ער האַלט זיך ביי זינס — נחין, זאָל זי, די עקרה, קומען צו מיר!...

אמוריעל ווערט שטאַרק אין בעס אויף דעם בויבעריקער, און לאָזט אויס דעם בעס צו מיר און צו אַלע יודען נעביך. — נישט אויסצוהאַל-טען, זאָגט ער, פון אַיך יודעלעך! פון אַלע אוצרות די שליסעל פער-נעהמט איהר אַיך אין די הענד אַרײַן, אײַך אונז, שרים, מינט איהר צו מאַכען פאַר אַייערע משרתים. אומעטום זענט איהר פול, און קיין יריר אויפ'ן הימעל איז נישטאָ אָהן אַיך... וואוהין קריכסט דו? טהוט ער אויף מיר אַ הוק — דיין אָרט איז דאָרט אין דער יודישער גאס. וואָס טהוט אַ יודעל דאָ צווישען אונז טרייבט איהם אַרויס...

און איך בעקום אין האַל-און-נאָקען אַיין שטויס נאָכ'ן אנדערען ביז איך פערליר די געדאַנקען. און אז איך עפען דערנאָך די איינע, זעה איך מיך לעגענדיג אין בעס, ביי מיר. אין אַלקיר, און אַרום מיר דאָס הויזגעווינד, אַלע אין אַיין קול: אַ געפונענער! פון מוידם לעבעדיג!... וואָס איז? הערט אַ מעשה, אַ דריי מעג בין איך געלע-גען אין הינהער-פלעט!

אַ מענטש אין הינהער-פלעט, ווי ס'איז בעקאָנט, זעהט אויס אינ-נאָנצען ווי מוידם, דער גוף זיינער איז דאָ, אויף דעם עולם, און די נשמה זיינע, לויט ווי די וועלט זאָגט, שוועבט אין הימעל, דאָרט וואַרפט מען אויף איהם גורל, אהין, אָדער אַהער, דאָס היסט בליי-בען אַ דאָרטיגער, אויף יענער וועלט, אָדער אַ הינער, ווידער צוריק אויף דער וועלט. אין דער צייט פונם פלעטען, שפאַצירט זיך דערווייל דעם מענשענ'ס נשמה פריי אין הימעל אַרום און זעהט זיך אָן וואונדער-שעהנע זאכען דאָרט. פון גאנץ אַלעט צייטען נאָך געהען אַרום צוויי שטען דעם עולם און געפינען זיך אויך אין ספרים זעהר וואונדערליכע מעשיות, וואָס מענשען, געוועזענע אין הינהער-פלעט אויפ'ן הימעל, האָבען דערזעהלט, צוריקקומענדיג פון דאָרט. רב יוסף דער זוהן פון רבי יהושע בן-לוי — דערזעהלט די נמרא — איז שטאַרק פערשלאָפּט געוואָרען און געבליבען לענגען ווי מוידם אין הינהער-פלעט. אז ער איז דערנאָך צו זיך געקומען, פרעגט איהם דער פאָטער: וואָס האָסטו דאָרט געזעהן? און דער זוהן דערזעהלט איהם, עפעס האָט ער דאָרט געזעהן נאָר קאפּיר — געהויבענע דאָ זענען דאָרט דערנידעריגט, און דערנידעריגטע דאָ זענען דאָרט געהויבען... און אויף דעם פאָטער'ס פרעג, ווי שטעהטו מיר, חכמים, געלערענטע, מיר ווי זעהן אויס דאָרט? ענטפערט ער קורץ און שאַרף — דאָס אייגענע (מישטינס גע-זאָגט) וואָס דאָ!... און נאָך זאכען אַזוינע האָט ער איהם דערזעהלט.

דעריבער, אייב דער ענין פון הינהער-פלעט איז יאָ אַזוי גרויס, וועט קיינעם קיין וואונדער נישט זיין, וואָס מענשען, גרויס און קליין, יונג און אַלט, זענען מיך ווי די הישרעקען בעפאלען, אז איך בין צו מיינע קרעפטען געקומען, און גע'חלש'ט הערען פון מיר אַ וואָרט, איך זאָל זיי דערזעהלען. וואָס אויפ'ן הימעל פערלויפט זיך, וואָס פאָרט הערט זיך דאָרט. פאַר גרויס חשק איז די סמאָה ווי איבער די ליפּען איבער-געגאָנגען, קוקענדיג אויף מיר מיט גרויס דרך-אריז. איך זאָל געווען דענסטמאָל שכל האָבען און וויסען אַ צורת ממשע, וואָס פאַר אַ ווערטא די ממשע האָט, וואָלט איך, ווי פיעלע אנדערע הימעל-מענשען ביי אונז, געמאכט פון מיינ הינהער-פלעט אַ געשעפט, איך וואָלט ווי יענע, דער-צעהלט מעשיות, גומא-גומאט, לאָזען די בהמות הערען, זיי וואָלטען הנאָה געהאט, און איך וואָלט געגאָנגען אין נאָלד. איך אָבער בין דענסט-מאָל געווען אַ יונגעל, געוועסען אויף קעסט, האָב חוץ דער נמרא נישט געוואוסט דעם מעס פון דער שווערער בימערער פרנסה. דערי-בער האָב איך, שומה, מיך געהאַלטען אָן דעם אמת, דערזעהלט נאָר

דאָס, וואָס איך ווײַס. דאָס אייגענע מאַקע האָב איך אויך דערזעהלט
אונזער רב. זאָל געוונד זײַן. און אז ער האָט מיך ווי אַלס דין
אַ פּרעג געטהון: ווי שטעהען מיר, יודען, דאָרט? האָב איך איהם
געענטפּערט ווי דער אמת איז: שפּל — מען פּרײַבט! ...

ס'איז געווען אַ נאָמ'ס רחמנות איהם אָנצוקוקען, וואָס פאַר אַ מינע
ער, געבײך, האָט געמאַכט, אַ ויפּץ געבענדיג סײַעף פּונ'ם האַרצען.

נאָכער הרברים האַלע — און נאָך דער דאָזיגער מעשה, האָט מיין
יצר-הרע, דער חסיד, זיך שטאַרקער נאָך גענומען צו מיר מיט זײַנע
גנבה'שע תּנועות, לאמר, אזוי צו זאָגען:

— היינט זעהסט דו שוין, שמייגער איינער, ווי געריהמט און
געאַכפּערט, ער, זאָל געוונד זײַן, איז אויבען דאָרט. אַדרבה זאָג,
זאָג...

— אזוי געאַכפּערט זאָלען אונזערע אַלע שונאים זײַן! — ענטפּער
איך שטיל, אונטער די נאָז, דערמאָהנענדיג זיך אָן די זלוזים, וואָס
מיר איז געקומען צו די אויערען פון יענע דאָרט.

— עמ! — זאָגט ער מיר — מילא וואָס מאַכט עס וועמען אויס,
אז יענע דאָרט רירען צווישען זיך? אָבער אַ תקיף איז ער, אײַן אויחו
ביר איז ער, און פון די אוצרות דעם שליסעל האָט ער, און די
ברירה צו געבען האָט ער! ... געה-זשע קיין בײַבעריק! איך פער-
שטעה אָסור נישט וואָס דיך קוועטשט?

אוי, האָט מיך געקוועטשט! עס האָט מיך געקוועטשט גלאַט
בײַבעריק אַליין. וואָס איז מיר און אימליכען אין מיין ווינקעל,
אויסגעקומען עפעס משונה-וויילד. עס האָט מיר אויך געקוועטשט גלאַט
סתם דאָס יודישע עקשנות, ובפרט נאָך האָט מיך געקוועטשט דאָס
אָוועקלעגען אַ ביסעל אין דער זײַט די גמרא, צו וועלכער איך בין
פון קליינזײַט אזוי געוועהנט געווען. — פון דער אנדערער זײַט אָבער,
מוז איך זיך מודה זײַן, איז מיר בײַבעריק, אַ חוץ דעם וואָס האָט מיך
געצוואנגען זײַן דאָרטען וועגען מיין עסק, ביסלעכווייז אַריין מאַקע אין
טעם און אָנגעהויבען צו געפּעלען. ווי ווילד, דאָכט זיך, די בײַבעריקער
זעהען אויס, דאָך גוט צוקוקענדיג זיך, געפּינט מען אין זײַ פּיעל
שעהנע מעלות. זײַ זענען גרויסע בעלי-במחוס. זאָג, אומעמיניקייט איז
אײַן עברה, פּע! דער בײַבעריקער האָט געהייסען פּרעהליך זײַן. ווי

האַלטען זיך אינאיינעם, יונג, אַלט, אָרעם און רייך אַלע גלייך, אַלע
צווישען זיך אויף חברה-לשון. זײַ זענען נישט אזוי טרוקען, נישט אזוי
קאַלט מיט פינסטערע צורות, ווי יודען פון מיין ווינקעל, זײַ קענען
אַמאָל געהמען אַ ביסעל משקה און געהן אַ מעכציל נישט דוקא פורים
און שמחת-תורה, נאָר פּראָסט אין אַ וואָכענטאָג. איך האָב שוין בײַ
מיר גע'פּוועלט פּאָלגען דעם יצר הרע, בעראַרף זיך פּלוצלים שרע-
פּען אָם וואָס...

בעראַרף פּלוצלים מיין ווייב, הערט אַ מעשה! — מעוברת ווערען,
נאָר אָהן דעם בײַבעריקער'ס לאַסקע, און האָבען — צוויי יונגליך מיט
אַמאָל!

דאָס האָט שוין אַ ביסעל אָפּגעשוואַכט מיין יצר-הרע. בײַבעריק
איז דערווייל בײַ מיר אַ ביסעל אַראָפּ אין דער זײַט, און איך בין גע-
בליבען שטעהן ווי שבת אַ יוד, מיט אײַן פּוס אין דעם תּחום, מיט דעם
אנדערען אויף יענער זײַט תּחום — נישט אַהער און נישט אַהין! ...

ספר הבהמות

מעשיות פון בהמות, אלערליי מיני בעשעפניש און אלסדינג, וואס פארלויפט זיך אין זייער עולם.

ליעבהארצער רב מענדעלי!

איך קען מיר פארשטעלען מיט וואס פאר א קרום פנים איהר וועט בעגענענען דעם דאזיגען ספר מינעם, וועלכען איך בריינג איך במתנה. סמיטש, וואס הייסט — וועט איהר מאכען פערוואונדערט, במלנידיג צו מיר, צו מיין קאפ חלומות — א בעל-לשון, וואס ארבייט בלייבט אין דעם, וויינגארטען פון דער יודישער ליטעראטור, שטענדיג געהאט צו טהון מיט יודען, געהאט מיט זי צו זינגען און צו זאגען, — אזעלכער כער וואל פלוצים אוועקווארפען אלסדינג, וואו וויינגארטען, וואו פאלק ישראל — נאט אייך נאך בהמות!... און נאך חוץ אלע זאכען, ווי געשיקט זיך עס גלאט מעשיות פון בהמות, פונ'ם בהמה'שען עולם? מעשיות פון גלגולים, א שטייגער ווי מענשען, אזוינע און אזוינע, ווערען, רחמנא-לצלן, בהמות: פערד, אייזלען, חוריר, נישט פאר אייך געדאכט, מילא דאס איז האמט על-פי דרך-הטבע. מען קען עס פערשטעהן. עס האט זיך שוין אזוינס געטראפען און טרעפט זיך נאך עד-היום אין אונז זערע יודישע שטערט. אבער מלכתחלה אמת'ע עכטע בהמות זאלען פיהלען, וויסען פון זייער חיות — אזוינס געהאט דאך נישט דער שכל. ס'איז דאך נאך א געלעכטער. נישט אנדערש טאקי ער איז משוגע!

לאז זיין אזוי, רב מענדעלי, איך בין משוגע. איך וועל מיר נישט שפארען; די שאלה איז אבער, וואס פאר א מין משוגע'נער איך בין. א מענטש קען הייסען משוגע, פערשטעהט איהר מיר, איינס פון צוויי:

אדער פונ'ם וינען געהט אראפ ער, און דער עולם איז קלאהר, אדער פערקעהרט — דער עולם געהט פונ'ם וינען אראפ, און ער איינער איז קלאהר. דען דער שגעון פון א וועלט הייסט סדר-העולם. יענעם, וואס אין דער מאדע, עס מעג זיך זיין קרום, איז גלייך. משוגע איז דער יחיד טאקי סד-ווי-סד, אין בידע פעלע, דער חילוק איז נישט מעהר אט אין דעם: אין ערשטען פאל איז ער איין עכטער משוגע'נער, וואס משוגע הייסט. אין דעם צווייטען פאל אקעגען איז ער נאך א געמאכטער. און דאס, פערשטעהט איהר מיר, מאכט זעהר פיעל אויס. מיין שגעון איז — אזוי וויל איך מיר גלויבען — וואס איך בין נישט משוגע גלייך מיט אנדערע. דאס הייסט, וואס איך רעד נישט מיט דעם עולם איינע רייד, איינע ווערטער, נישט קוקענדיג אויף דער מאדע. אידיא איז דאס א נארעשקייט. א מענטש — זאגען די פילוסופן — איז בטבע א חברה-טאן... אינאיינעם מיט חברה איז תמיד גוט. ס'איז דא אי פבור, אי צור ליעבזאכען: דו מיר... פערשטעהט דו מיר, און איך דיר... פערשטעהט דו מיר. הכלל, דערלייגען דערלייגט מען נישט. — יא, זעהר גוט. נאך וואס מהומ מען אבער, אז מען וויל אונטערבאמקען און עס געהט נישט? אז אינוועניג אין דיר זיצט עפעס ווי א שומר, וואס אבי עס דאכט זיך איהם ביי דיר עפעס א חכמה'לע, מאכט ער: שא! עפעס א חנוכה'לע — לאזט ער דיר נישט פון דאנען אהין...

דערקלעהרען זיך דא פאר אייך — אן! נאך ציהט מיר נישט, רב מענדעלי, פאר דער צונג, צו דערקלעהרען אלסדינג ריין, שארף ביז אימליכס פיצעלע, נישט פערשטעלט. איבעריג חלעבין! מיר יודען פער-שטעהען זיך אויפ'ן ווינק. איין ווארט, אמאל, נישט דעררעדט, נישט געענדיגט, א סמארע מיט דער נאז, א דרעה מיט'ן פינגער, זאגט ביי אונז מעהר ווי ביי די אומות העולם א גאנצער ספר. ביי וועמען פון זי איז דא אזוי פיעל ראש-תיבות, וואס ברעכען דעם מוח, אזוי פיעל ווערטער מיט פינטליך אויף שטארקע אָנזעהרעניש צו געבען, ווי ביי אונז אויף איין אות, וואס דעם, יענעם דאכט זיך איבעריג, שטעהען אָנגעבויטע גאנצע בערג יודישקייט. איהר פערשטעהט? בערג היינען אין דער לופטען אויף א האר, יודען אין דער לופטען אויף זי, באַמבלען זיך מיט אויבער-הסברות אהין אהער, א שרעק!... אט אזוי איז דער שטייגער ריידען ביי אונז: דרינגעניש, אָנשטייטעניש, עפעס גלאט אָהן ווערטער — אי... בע... עס... אָנגעהויבען עפעס און ונ' א האלב וואָרט און וכו', ענדיגען ענדיג דיר, זי מוחל, דו מיט דיין פבור אליין. וד'ל — דו ביסט נישט קליין צו טרעפען נישקשה, וואס מען מיינט,

מילא, הערמ-זשע רב מענדעלי:

יא, אקעגען דעם וואָס מעלד זאָגט — וויינאָרמען, איי, מהומ
 זיך עס דאָרט היינט אַביסעל, אי-אי-אי! נאָר נים דער וואָס פריהער-
 מילא ריינקייט, שעהנקייט... בין איך מוחל — נארעשקייטען! אָבער וואו
 איז דאָס רוהיגקייט, דער נעקליבענער עולם דאָרט וואָס אַמאָל? היינט
 איז בל-דכפין — אַרײַן! צוגלייך מיט די געהיבענע, פאַרנעהמסטע לייט
 דאָרט, אויך קינד און קיים, אָהן עין-הרע. עס הילכט, עס שווישטשעט
 פון אימליכס ווינקעלע. נייע פייגעליך — נייע ניגונים; נייע גרילען —
 נייע גרילצעניש. עפעס רעדט מען מיני דבורים, עפעס וויל מען, וויל
 מען... וואָס? שווער צו זאָגען. בע! עפעס האַרבליך אַביסעל וויער לשון.
 ווי עס זעהט אײַס זענען ווי עפעס אָנגעדוידעלט. פאַר וואָס? קיין יודישע
 נשמה קען מען נישט שאַצען. סכתמא ווייסען ווי פאַר וואָס. נאָר אויף
 וויפיעל ס'איז מעגליך צו פערשטעהן דאכט זיך, אז ווי זענען נאָר נים
 אַזעלכע ביינע... ווי ווי זעהען אײַס. די אַלע דבורים זענען נישט פון
 וויער קאַפּ, חלילה. דאָס האָבען ווי גענאָשט ביי יענע להכדיל דאָרט,
 וואָס היינט אין דער מאָדע. די גאָנצע זאך נישט מעהר איז, וואָס ביי
 יענע איז דאָס נאָך עס... צו דערליידען. ביי אונזערע אָבער האָט עס,
 מ'שטיינט געזאָגט, אַ פנים ווי אַ פאַרזינער מאָדע ווערט פערטראָגען, אז
 אַח-און-וועה צו איהר, צו יודישע מיידליך, דינסטמיידליך ערנעץ אין
 אַ יוהפּעץ. הבלל, ס'איז ליהודים.

דאָך בין איך מיר געגאָנגען מיין וועג — שא, נאָר נישט, נלייך
 ווי מיר איז פערלייגט די אויערען. אדרבה, נאָך אַפּשטעלען זיך נאָר
 אַמאָל אין דער זייט דאָרט און האָרען אויף ציקאוועשטש, בשעת
 אַ גרויס דולעניש צווישען עלטערע, געלערענטע איבער היינטיגע משיח'ס
 ציימען, אַ שטייגער, האָטש ס'איז אַביסעל פערשטעלט, ארץ-ישראל הייסט
 עס, עפעס נישט דערזאָגט, האַלבע ווערטער, ראָש-תיבות: איי, איי
 מיט פינמעלעך, וואָס ווערט געמיינט מיט ל"ב פירוש'ים. איי נער,
 אַ שטייגער איז אויסען נישט אזוי איי, גלאַט פשוט מגושם ארץ-ישראל,
 ווי דאָס פינמעלע דרינגען. דער שפיטץ אינגאָנצען, וואָס שטעקט און מוז
 שטעקען דרינגען, איז אַמאָל דאָס — דאָס פינמעלע יודישקייט, די גאָנצע
 חכמה, ווי הייסט מען עס, פערשטעהט איהר מיך. איי, הייסט עס, האָט
 דעם יודישען מען, מען בעדאָרף עס פיהלען ווי עפעס אַ רוחניות. עס
 האָט אין זיך אַזוינס, עפעס אַזוינס... וואָס כמעט נאָר פאַר דער
 נשמה, אַנדערש לאָזט זיך עס נישט שטייטשען... קומט נאָך אייגער אין

זאָגט אויך פינמעלע מאַקי, נאָר איי איז בע... לאו דוקא, פערשטעהט
 איהר מיך, וואָס לאו דוקא הייסט. איי איז דאָך די קשיא, אז נישטאָ
 קיין אַרמ, אויף וואָס-זשע שטעלען דאָס פינמעלע? — די וועלט נישקשה
 איז גרויס, ס'איז גענוג פלאץ דאָרט פאַר איהם אויך. מען בעדאָרף נאָר
 האַלמען זיך במעלה און זיך מאַכען האַרץ. אי וואָס — וואָס, וואָס?
 מען בעדאָרף מורא האָבען... נישקשה, נישקשה! נארעשע מענשען!
 זאָגען אַ מהייל. יא, איי, מאַקי איי, נאָר דערצו בעדאָרף מען פריהער
 גוט מאַקי זיך קוועטשען. וואָס מיינט איהר קוועטשען? — קוועטשען
 די באַנק, געהן אין חדר אַרײַן... דאָס מיינט מען עפעס קולמורע, ווי
 הייסט עס ביי ווי היינט, השכלה אויף דעם נייעם שניט, פערשטעהט
 איהר מיך. — נאָך אַ מהייל מענשען, נאָר אָהן חכמות, אָהן מלאכות,
 מאַכען: עס! נאָט אויך אַ נאָשען, אַ פערצינער הייסט עס, און איי,
 חלעבין! וואָס נאָך? — אַ חנועה אַביסעל פון יודען, אַ האַרמען פערצינער
 דערפאַר אינגאָנצען, איהר פערשטעהט? — נאָר ווי די מעשה איז, אזוי
 צי אזוי, וואָס קען עס מיך אזא נעשריי, אזא איקעריי אַרען? לאָז זיך
 מיר דאכטען אַ קליינעל...

איך שפּאַציר מיר אזוי איינמאָל אין, וויינאָרמען, ווי דער שטייגער
 מיינער איי, ביחידות, אויף וועגעליך, וואו נישט
 אַלע געהערן, צוקוקענדיג מיך פון דערווייטענס צום עולם, בעטראַכט-
 מענדיג דאָס, יענעס, פאמעליך, פאמעליך, זיך נישט געיאָגט, געחאָפּט,
 און פערטיעפּענדיג זיך אַמאָל אויך אין די געדאַנקען. פלוצלינג קומט מיר
 צו די אויערען אַ האַמפּעריי, קולות פון אַ סך מיילער, דער געזאָגט, יענער
 געזאָגט, אַלע אינאיינעם עפעס אזוי:

— משכילים!... אסימיליאַטאָרעס!

— זעכציגער, זיבציגער יאָהרען!

— געמיינט השכלה, האָבען ווי, אַ סגולה צו די צרות.

— וואָס געהוין די משכילים פריהער?

— פאַר'ן פאָלק וואָס געהוין?

איך שמויס מיך שוין אָן וואָס דאָס בעדייט. — דאָס רעכנען זיך
 דאָ אַפּ קינדער מיט מאַטעס, דער נייער דור מיט דעם אַלמען. עס פער-
 דריסט מיך שוין מאַקי אויף ווי, אויף די היינטיגע הייסט עס. העהע,
 וידלעריינען! נישט צו פערשטעהן פון מאָג צו נאָכט — אז דענסטמאָל

האָם ערשט אָנגעהויבען צו מאַנען, נאָך אזא לאַנגער פינסטערער נאכט צו מאַנען! נישט וויסענדיג ויך צו מאַכען פונם חילוק פון היינט ביז אמאָל — אז אנדערע צייטען — אנדערע וועהמאָנען, אנדערע וועהמאָנען גען — אנדערע סגולות. אז צו מעגליכע צרות איבערהויפט איז ביל-דונג פעררעכענט געווען דענסטמאָל פאר דאָס איינציגע מיטעל ביי דער גאנצער וועלט בכלל. נישט צו בעטראכטען די ביטערע לאַגע, אין וועלכער די בירנע משפּילים נעבן האָבען דענסטמאָל ויך געפונען צווישען איין עולם, וואָס איז בערייט געווען פאר אַ מינדסטע זאך, עפעס נישט אזוי ווי ביי איהם איז איינגערעדט, ווי צערייסען אויף שטיקער. אוי, האָבען ווי דענסטמאָל נעבן געלימען! און נאָך פאר וואָס? פאר'ן תנ"ך, רדוק, לשון געלימען!... אויף בוידעמס, אין קעלערס, לעכער, חרבות האָבען ווי געלערענט. די שנאָה פון אלע ווימען איז גרויס, סכנות, נויט, אָרעם-קייט — אַ שרעק, און ווי פונדעסמוועגען מהוען וויערס, דערגרייכען אַ סך. דעם פונדאמענט צו אונזער איצטיגען צושטאַנד געלייגט האָט ווער? — ווי! גאנצעמען, שפראַכע, השכלה-ספרים האָבען מיט זייער אָנהויב צו פערדאנקען וועמען? — ווי! שאַ, און איהר, קינדערליך, פון וואָנען האָט איהר ויך גענומען? פון וואָנען די אלע היינטיגע חכמים, גרויסע קעפּ, ברויט-מענשען, ווען די מאַטעס, די משכילים פאר ווי, וואָלמען ויך נישט געווען מיהען?... אי-וואָס, יענע מיני פארשינען דענסטמאָל, קריכער, אַסימיליאַטאָרען הייסט עס? קראַפּווע וויעט מען נישט, עס וואַקסט אליין. אזעלכע וואַקסען אומעטום אין אלע צייטען. קאָרג אַ שטייגער זענען ווי דאָ צווישען אייך. היינט מאַקי?...

נאָך מעהר פערדראָס איז אָבער, וואָס דער גאנצער, הכצעקתה! איז נאָר איין איבערגעזאך. איהר ווילט עפעס מהון פאר'ן פאָלק? — אַך קינדערליך, מהיכא-תיתי! צו וואָס-זשע איז אזוי דאָס פייער, דאָס זירלען ויך, דאָס קלאָנגען ויך אויף די מאַטעס, מאַכען ווי אויסצודרעהען? שוין נישט וואָנען פאר וואָס קומט עס ווי אזוינס, פרעג איך נישט מעהר: צו-וואָס, טאָמיר ווייסט איהר, ב ע ד א ד א ר פ מען עס? אפשר אויף אויסצופיינען ויך דערמיט פאר'ן עולם: גאָט זעהט, הייסט עס, ווי מען מהט תשובה, מען שלאָגט ויך. אָשמונו! פאר דעם חטא פון השכלה, פאר די זינד פון מאַטעס, אלטע משכילים? — אָם, חלעבין! לא-די וואָס דער עולם וועט נישט גלויבען, ווייל די אייגען זענען איהם נאָך נישט אַרויסגעקראַכען נישקשה, צו זעהן די אלטע זינד פון די פאָמערס אויך ביי די קינדער, וועט ער נאָך, צומאכענדיג מחילה די גאָל, וואָנען: פע! אויף דעם אָרט וואו די בעלי-תשובות שמעהען קענען אמת-ע-

צדיקים טאקי נישט איינשמעהן... אלא וואָס דען-זשע בעדאָרף מען עס? — נאָר נישט!

גלאַט אזוי ויך, פיערען, פילדערען. מה נאמר ומה נדבר, ס'איז טאקי מעשה יוד. צוהיטצט ויך א יוד, דענסטמאָל — אַ, אזא'ס! רעדט ער און רעדט אפילו אויף, נגתקה אויך. לעכצט א יוד נאָך פבור, מוז ער דערווייל מאַכען צו נישט אנדערע, ביי איהם איז ישר והפוך — אי גערעדט אזוי, אי דאָס אייגענע פערקעהרט; אי אַ הויב אַרויף, אי אַ וואָרף אַראָפּ; אי מאַכען ויך אויס ויין יחוס, זכות אָבות, אַ גאנצען צימעס, אי אויסמאָכען עס צו גלייכער צייט. און ווי עס דאָכט ויך פיהלט ער עפעס גאָר אַ בעזונדער מין משונה פעררגעניגען אין מבטל ויין די זיניגע און דאָס זיניגע, אין דעם שניצען, ווי זאָגט מען עפעס, די גאָל און שמירען דאָס פנים. איינגעהמען תענוג פון מבטל-וין-וין, פון קיין פנים-נישט-האָבען — אזוינס קענען נאָר טאקי מיר יודען!...

עס צושפילען ויך אין מיר פאר גרויס פערדראָס, די געבליטען. עס רייסען ויך מיר אויף דער צונג טיעף פונם האַרצען ווערטער, רי-דען ווילט ויך מיר, ריידען — און דאָכט ויך טאקי: אָם שטעה איך פאר'ן עולם, זאָג און שריי ווי אַ נביא מיט דעם בעקאָנטען מרויערדי-גען ניגון: הוי, וועה-געשריגען אויף די, וואָס קענען אנדערש נים גיל-מען פאר גוט און פרום, פאר חכמים און פייע-בריות, ביז ווי מאַכען נישט אַ תל פון יענע! הוי, וועה-געשריגען אויף בריה-שאַפט ויך צוהיט צען, צופלאַקערען; אויף גיכע אָנצינדעניש און אויף גיכע אָפקיהלע-ניש!... הוי, וועה-געשריגען אויף... נאָר באלד מהו איך מיר אַ חאפּ — אוי, חלומות! איך איינער אליין געה דאָ אויף דעם ווע-געלע. וואו עולם? נישטאָ קיין עולם!...

שפעטער איז מיר אויסגעקומען צו הערען דאָרט אין דעם, ווייני-נאָרמען קולות, געשרייען נאָך שטאַרקערע ווי פריהער, מיינסטענס איבער לאומיות — אַ שפאָגעל-ניי וואָרט אזוינס, נישט דערהערט געוואָ-רען אמאָל ביי אָבות-אבותינו. הייסען זאָל עס אייגענטליך הייסען לאומיות כמו אזוי ווי גויית (לאום און גוי האָבען דאָך איין טייטש: פאָלק, נאציע). דאָס הייסט, פערשטעהט איהר מיך — ווי זאָל איך עס זאָ-גען? — עפעס אזוי: פאָלק איז פאָלק און רעליגיע איז רעליגיע. צוויי בעזונדערע זאכען, ווי ביי ווי להבדיל, וואָס ביי יודען גאָר נים צו פער-שמעהן! מסביר צו ויין עס אַביסעל, מוז איך געברויכען עטליכע ווער-מער חקירה, זאָל מיך גאָט נישט שמראָפּען פאר די זינד. שרעקט ויך

ניש, רב מענדעלי, מאקי נאָר עמליכע ווערטער, נישט מעהר, ווי איך בין א יוד! — דת בי אונז יודישע קינדער, פערשטעהט איהר מיך, איז נישט דאָס, וואָס בי אנדערע פעלקער אמונה, גלויבען, רעליגיע — הימעלאכען, יענע וועלט; נאָר וואָס דען? גוטע, קלוגע, גערעכטע געזעצען, א ין לעבען אריין נויטהיגע זאכען, מאקי דאָ אויף דער וועלט, און אויך געבאָט, וואָס זענען געשמעלט אויף היסטאָרישע, געשעהענע זאכען, פון א זכר וועגען. אזעלכע געזעצען, אזעלכע גע- באָט דריקען אויס און דערהאלטען דאָס לבצען אי דעם נישט פונ'ם פאָלק. דת און לאומיות זענען דעריבער בי אונז איינס. אימליכער אין דעם גומען יודישקייט איז, וויסענדיג נישט וויסענדיג, ווילענדיג נישט ווילענדיג א יוד, א לאומי, קורשא-בריק-הוא, ישראל און די תורה, זענען איינס — אזוי זאָגען אויך אונזערע הייליגע חכמים. — קורץ און שאַרף!

נאָר גאנץ פשוט, גאָר אָהן אַלע חקירות לאָזט זיך נישט פער- גלייכען דאָס, וואָס בי יודען, מיט דעם, וואָס בי אנדערע פעלקער. פעלקער בי זיך אין לאַנד, פערזאָרגט מיט אַלע נויטהיגע זאכען צום לעבען. זי מעגען אמונה און לאומיות מהיילען און קענען עס מאקי מהיילען. זי האָבען וואָס צו מהיילען — ס'איז דאָ אי וואָס צו נאָט, אי וואָס צו לייט; אָבער יודען... זי מאַרען נישט און קענען נישט מהיילען, דען וואָס האָבען יודען, מ'שטיינט-געזאָגט, אין גלות? אין וואָס זאָל עס בעשטעהן פאַר זיך אליין, גלאַט יודישקייט, לאומיות, ווי הייסט מען עס בי זי היינט, אז נישט דאָס, נישט יענעס, אז קיין זאך נישט ווי בי ליימען? איהר פערשטעהט דאָך וואָס מען מיינט... גלאַט לאומיות דאָ אין גלות, אָפגעטהיילט פאַר זיך בעזונדער פונ'ם דת, איז דאָך עפעס אַ חאָרט נישט צו פערשטעהן. פאַרט וואָס זאָל עס אזוינס זיין, אין וואָס זאָל עס בעשטעהן?

— לאומיות בעשטעהט — אזוי שרייבט מען היינט בי אונז אין איין קול — אין לשון היסטאָריע!

אָווא, אין לשון! פאָר, פקדתי, הייסט עס. הערט אַ מעשה, אין לייגענען היסטאָריע!... אָם דאָס נאָר? אָם דרינען בעשטעהט עס איינ- נאָגען דאָס פייער, דער ברען? אַנס, חלעבין, וואָס די היינטיגע האָבען זיך מחילה פארשטעמינט, זי זאָלען זיך געווען אונטערדריקען מיט זייער חקירה אין יענע פריהערדיגע צייטען, און מען זאָל זי געווען, חלילה, הערען, וואָלט פון יודען שוין לאַנג קיין זכר נישט איבערנעבליבען. פאַר

דעם לשון און היסטאָריע, מ'שטיינט-געזאָגט, וואָלט קינדער פון יודישע קינדער, זי אַדאיי ניש, זיך נישט מוסר נפש געווען. — לשון, מהיכא- תית! אַ מהייערע זאך. נאָר גוט מיט עפעס דערצו, פערשטעהט איהר מיך מיט אַ שטיקעל אייגענעס מ'אָנטעק, אַ שטייגער, וואו דו ביסט אַ פרייז און דייין וואָרט דאָרטען גילט, אז דאָס אָבער נישט, נישטאָ פאַר איהם, פאַר דעם לשון דיינעס הייסט עס, קיין אָרט, קיין געברויך — נישט אין מאַרק, אין קלייט, אין קאָנטאָר, אין דער פרנסה, בעזונותינו הרבים, און ערניץ נישט אין דעם לעבען, וואו-זשע? בלייבט דאָך איהם איבער דאָס איינציגע נאָר די שוהל. איז דאָס איינציגע אָנשפאַרעניש זינס היינט געביך אין דעם חומש'ל, הנדל, אין דעם סדור'ל, מחזור'ל און אנדערע הייליגע ספרים, אין וועלכע דער יוד ליגט אין גאנצען מיט די ביינער, מיט לייב און לעבען און וויינע אַלע געדאַנ- קען, אין וועלכע ער געפינט פאַר זיך מרייט, פול זאכען, געבאָט אזוינע אויף-צו-וועקען און קרעפטיגען אין איהם וויינע נאָציאָנאַלע געפיהלען. מאקי אין גאנצען וואָס דייין לשון געביך האָט זיך דערהאלטען און האַלט זיך נאָך אין גלות אַצונד, האָט עס צו פערדאָנקען נאָר זי, אָם די אַלע זאכען — דאָס לעבען, די נשמה פונ'ם יודישקייט. נעהמט מען צו דאָס, דאָס הייסט, מען רוקט זי אָפ אַביסעלע אין דער ווייט, מען גיט דערפון, ווי אויף אַ רפואה, אַ קאָווע-לעפעלע אַ שעה — נעהמט מען ביי איהם צו, בייים לשון הייסט עס, די נשמה. אָהן אזא אָנשפאַרעניש דאָ, אין גלות, נאָר גלאַט פאַך זיך אליין, וועט עס, פריהער אָדער שפעטער אַביסעל, זיכער פאַלען.

אוי, די מעמאָדעס, די מעמאָדעס! דאָס איז פאַר דעם לשון סם, דאָס אייגענע וואָס פאַר דעם פיש די יבשה, אוי, די יבשה — די מריר קענען אָהן גייסט, די וואָכעדיגע אָהן הייליגקייט, מעמאָדעס!... אָנגע- נומען, זי דינען גרינגער אויסצולערנען די שפראַכע, אָבער אַקעגען דעם דינען זי אויך, נאָך גרינגער זי צופערגעסען. ראשית חכמה מוז מען דאָס האַרץ באַלד מאקי אין אָנהויב, לאָזען פיהלען דעם הייליגען געטליכען גייסט. אָם דאָס ערשט קען דינען פאַר אַ גרויס פאַר'ן לשון, עס זאָל שפראַצען, וואַקסען און געבען פירות; אָהן דעם אָבער וועט זיך עס ווי גראַז נישט לאַנג האַלטען. בפרט היינט, אז פון אַרום און אַרום בלאָזען שטאַרקע ווינמען און רייסען אויס אין דעם יודישקייט פיעל זאכען, וואָס נישט פעסט דאָרט איינגעוואַרצעלט... לאָז נור אוועקנעהן אַ שטיקעל צייט וועט זיך אַרויסווייזען, צו עס איז פאַר איהם אַ לעבען, ווי די היינטיגע זאָגען, אָדער, הלואי איך זאָל ליגען זאָגען, נאָר אַ מוידעם.

— למאי אונגאריש, פויליש, צעכיש און דאסנליכען! — שרייען
דאָרט יענע ליט, נעהמענדיג ויך געשמאק קודם-כל צוארביטען, מאַכען
א לשון.

עס ווילט ויך מיר שטארק ווי עפעס זאָגען, נאָר ביי מיר איז
אָבער געווען אָפגעמאכט, איינהאלטען ויך ווי ווייט מעגליך, נישט אָנ-
רופען ויך מיר א וואָרט. און צוקיהלען מיר דאָס האַרץ נעהם איך מיך
אויס'מענה'ן מיט ווי אין די געדאנקען, ריידענדיג פאַר מיר און פאַר זי.
ווי דער שטייגער איז פון א מענשען אַמאָל נאָך א שלעכטע בעגענעניש
מיט עמיצען.

— רבותי! — מאַך איך טראַכטענדיג ביי מיר — וואָס איז דאָס
פאַר א פערגלייך? מען בעדאָרף זיין בלינד, נישט צוזהען דעם ווייטען
חילוק פון אונז צו יענע. אמירצה-השם אויף זייער אָרט, אין זייער
שטאָנד, וועט עס ביי אונז זיין אויך אזוי, אפשר פיעל מאָל בעסער
נאָך ווי ביי זיי.

— דאָס איז דאָך אָבער א סגולה, לשון, מעמאָדעס, הייסט עס
פאַר אונזערע קנעכט, פאַר אונזערע קריכער און זייערע קינדער! — לאַז
איך זיי מענה'ן, ריידען אַקעגען מיר.

— חכמים! — מהו איך זיי אונטער די אייגען א פיק — דאָס
איז אזא מיטעל ווי אַנשימען זאָלן א פייגעלע אײַפֿן ווידעלע פדי עס
צוחאָפען. משוגע וועלען יענע זיין, קריכען אייך אין די הענד אַרײַן
איהר זאָלט מיט אזוינע מיטעל מתקן זיין זייער נשמה, מאַכען זיי פאַר
יודען. בפרט אז די מיטעל אליין מייגען נאָך דערצו אייך נישט. מעמאָ-
דעס און גלאַט לשון, אָהן דעם הייליגען יודישען גייסט, דערצו נאָך אָהן
א שום געברויך אין דעם לעבען, אין דער פרנסה, זענען דאָס אייגענע
וואָס א מירדמען באַנקעס... איהר הערט איהר מענטש נישקשה, צורעכ-
נען דערצו אייך היסטאָריע.

— א, א, יודישע קינדער! — לאַז איך זיי שרייען, אַנחאָפענדיג
זיך ביים קאָפּ — ס׳איז דאָך עפעס א שרעק! אויס היסטאָריע, אויס
זכרון, א מענטש זאָל נישט געדענקען וואָס מיט איהם אַמאָל! היסטאָריע,
דאָס איז דאָך דער זכרון פון א פאָלק. דאָס איז א קול פון עלטערען,
וואָהרונגען און לעהרונגען; א פערצייכעניש פון זאכען, געשעהענישען,
איינפיהרונגען פאַרצייטען.

— דאָס אלסדיג העלפט אָבער אזוי ווי איין אַרבעט צו דער

וואַנד! — ענטפער איך אָפּ צוריק ביי זיך טאָקי אין די געדאנקען —
מען הערט און מען מהוט נישט וואָס מען הערט, אָדער מען מהוט און
מען הערט נישט יענעס נסיונות זענען נישט קיין תורה פאַר אַנדערע,
געכטיגע — מיינען נישט מאַרגען. קינדער האַלטען זיך קליינער פון די
מאַמעס. שא, איהר אליין טאָקי בעריהמט זיך דאָך מיט אַייער יונגקייט
דערמיט אליין וואָס איהר זענט יונגע ליט, און רעכענט זיך אָפּ מיט
עלטערע ווי מיט א מאַמען!... אלטקייט איז איין עבירה שוין דערפאַר
וואָס ס׳איז אלט. ווייסט איהר-זשע נישט, אז יונגקייט איז נישט אייביג,
אַם-אַם ווערט איהר אלט און שפעטערדיגע יונגע ליט וועלען אויס
אייך שפאַמען? מעגליך איהר ווייסט, דער נסיון איז פאַר אַייערע אויגען,
עס ליגט אייך אין זכרון און עס העלפט פאַרט נישט
דער זכרון. ס׳איז נאָך באַמט דאָ עפעס אַנאָנצע דרעהעניש: געדיינ-
קען און הערען — הייבט דאָך בליבען שמעהן, אויף איין
שטאָנד נישט ריהרען זיך פונם אָרט. פע! — אלא, וואָס דען, אלץ
ווייטער ווייטער געהן, דאָס הייסט, געדיינקען און נישט
הערען, קומט דאָך אויס עפעס אזוי משונה ווי א שמעהן און אַגעהן
בידע אינאיינעם! צו וואָס געדענקען, צו וואָס דער נאָנצער זכרון, ער
זאָל זיך נור באַמבלען אונטער די פיס און שווער מאַכען דאָס געהן?
שוין פיעל גליכער אזוי: נישט געדיינקען און נישט
הערען. און געוועהנטליך קומען טאָקי פאַר אין דעם לעבען אַם
יענע מאַכערס, א שטייגער, וואָס ווייסען נישט, הערען נישט
א וועלט און מהוען, אַרבייטען מעשים...

— פילוסופיא! — ליג איך זי אין מויל אַרײַן, אויף אַפּצוויילען
מיך בלוז'ישט, אזא וואָרט, וואָס הייסט ביי דער וועלט אזוי פיעל ווי
נאַרעשקייטען, מעשה מלמד, און דאָך האָט אימליכער, אויף וועמען עס
איז געזאָגט געוואָרען, דערפון ביי זיך אין האַרצען הנאה — גלאַט אין
דער וועלט אַרײַן פילוסופיא, ווייטיגע זאכען. אהער בעסער מיט אונזערס,
מיט יודישע היסטאָריע! זי דערפרישט, היינט און בעשעהנט, זי גיט צו
א שטיק געזונד, בח און לעבען.

— מיט וואָס?

— ספייטש מיט וואָס! מיט אַנאָנץ צעטיל פון תנאים, אמוראים,
גאונים, רבנים, ראשי-שיבות, מורי-הוראות, דינים, פרומע כשר'ע יודען
און מחברים בל-המינים.

— מהיכא-תיתי! אויב אַם דאָס-אַ הייסט אין קען הייסען היס-

מאָרע, איז עס נאך נומ פאר אועלכע, פאר וועלכע עס זענען אָפּען די ספרים פון יענע אלע ליט דאָ אין דעם צעמיל, הגם זיי קענען זעהר נומ זיין דאָס וואָס זיי זענען, איך אָהן אזא היסטאָריע; פאר אועלכע, ביי וועלכע די דאָזיגע אלע ליט מיט זיערע ספרים זענען שטארק בחשיבות און האָבען אַ גרויסע ווירקונג, אַ דעה אין זייער לעבען, ווען אָבער נישט דאָס, וואָס קען דען אזא היסטאָריע, גלאַט אַ צעמיל נעמען אליין עפעס געבען? — גאָר נישט! נישט איין זאך פון די, וואָס איהר ווילט, מען קען זיך איבערקוקען דאָס גאנצע צעמעל, אייב מען וויל, און בלייבען מאַקע קאלט ווי איין. אויף דערויף אליין האלטען זיך איז דאָס יודישקייט אַ בלאָז! און באמת מאַקי, וואָס פאר איין אינטערעס, וואָס פאר געפיהלען פון ליעבשאפט צו זיך קענען ביי יענע אין האַרץ אויפֿ-וועקען אועלכע לייט, וואָס קומען זיי אויס אביסעל משונה ווילדליך, עפעס גאָר ווי פון איין אנדער וועלט? קרושים אפילו, די אלע גרויסע צרות, רדיפות, דערנידערונגען, געברענטע געבראָמענע לייך, מיט וועלכע אונזער היסטאָריע איז אזוי רייך, איז אויך אַ קנאפער מיטעל צומאכען דערמיט יענע קאלטע פאר הייסע יודען. דערפרישען, הויכען און בע-שעהנען, מיינט איהר דערמיט — אַדרבה! עס קען נאך אויף זיי ווירקען פונקט פערקעהרט. זיי קענען, ליעגענדיג עס, גאָר פערדרעהען די געז, מראכטען: נו, אַ פּאָלק!... אויף צרות, אויף אומגליק נאָר אזא פּאָלק, וואָס איז צו שאַנד, צו שפּאַט אין אלע ערטער און אלע ציימען. גלייכער די חרפות-בוזנות, די אלע צרות און דערנידערונגען צו פערדעקען, שאַ, לאָזען עס האַטש אנדערע היינט נישט הערען, לאָז מען נישט זאָגען: קנעכט, אַקעגען דעם וואָס פריהער זענט איהר היינט פריצים! אויך אונז-זערע קינדער לאָזען עס נישט וויסען. צו וואָס פערניפטען דערמיט זייער לעבען, קרענקען, שוואַך מאַכען זיי מיט מעשיות פונם ביטערען גלות, דערשטיקען אין זיי דעם מענשליכען שטאַלץ און צונעהמען ביי זיי דעם מומה אין די יונגע יאָהרען?... יא, ס'איז גאָר אַ שאלה אויב אַ לעבען פון אַ פּאָלק אין דעם לאנגען גלות, וואו עס לעבט-זיך, מהומ זיך נישט מיט זיין אייגענעם ווילען, גאָר מיט יענעם, נישט ווי עס ווילט זיך, נאָר ווי עס לאָזט זיך; וואו די לאנגע זיינע ענדערט זיך תמיד ווי דאָס וועטער נאָך די ווינטען, וואָס בלאָזען פון פערשידענע זייטען; וואו באלד גיט עס איהם אַ מראַג אין דער לופטען און באלד אַ וואָרף אין דער ערד אריין, היינט פערוואַרפט עס איהם ווי אַ בלעמיל אהן און מאָרגען אהער — אַט אזא לעבען מיטעהינט-געזאָגט פון אזא פּאָלק איז די שאלה, אויב עס קען נאָר הייסען היסטאָריע... עס האָט

אַ פנים מאַקי גאָר ווי עפעס אַ שלעפּער, אַ בעמלער רעכענט און פער-שריבט די צאָהל הייזער, פון וועלכע מען האָט איהם אַרויסגעטריבען, די צאָהל משרתים, לאַקייען, וואָס האָבען איהם אַרויסגעגלייט, און די קלעפּ, די הייסע פעטש, וועלכע ער האָט דערביי פון זיי געהאַפּט, פונקטליך אַקוראַט, נישט צופערפעהלען נישט איינס פון זיי חלילה!... היסטאָריע אין לשון קענען זיין דאָס, וואָס זיי בעראַרפען זיין, ערשט דענסטמאַל, ווען זיי ווערען געמאַכט און האָבען אַ געברויך ביים פּאָלק, ווען זיי געהען אין דער וועלט מיט איהם און דורך איהם, בשעת ער, דאָס פּאָלק הייסט עס, היינט אַפּ פון זיך, פון זיין ווילען, מהומ, אַרבייט, און ווייסט צוזאָגען פון זיין לעבען... דערווייל אין גלות, איז לשון — לשון-קודש (הייליג צוליעב די הייליגע ספרים) נישט פשוט, פאר זיך אליין לשון, און היסטאָריע — אזי, אויף שונא-ציון געזאָגט געוואָרען!...

— הערסט דו, אַט דאָס מאַקי שרייען מיר דאָך: ציון! — — —

דאָס אויס'מענה'ן זיך אין די געדאנקען איז מיר אַצונד קאַרג, וואָס העלפט דיין מראכטען, דיין פערבאָרגענע חכמה אינוועניג אין זיך, בשעת די אומשטענדען פאָדערען, יענעם פריי מאַקי זיי אַרויסצוזאָגען? רעד, לאָז מען הערען! — עס ווערט אין מיר עפעס אַ פערענדערונג, עס גיט מיך אַ מראַג — און פלוצים ווי פון דער העלער הויט וואָס איך אויס פאר דעם עולם עפעס מיט אַ גאנצער דרשה.

— אזוי! — זאָג איך הויך אויף אַ קול, אלע זאָלען הערען — ציון, הער איך, זאָגט איהר. ארץ-ישראל הייסט עס מיינט איהר! אַך, הלאו רבנו-של-עולם, מיט דעם גאנצען האַרצען! אויב אזוי למה רנשו, צו-וואָס-זשע דאָס שמורעמען ולאומים יחנו, מחילה, דולען זיך מיט חקירות נישט צו דער זאך? מיט חקירות, וואָס האָבען איינגעשליך איין ווערטה מיט דעם, האַ, וואָס איינער אַ ליידיגעהער מאַכט בשעת יענער האַרעוועט, האַקט האַלץ, און פערדולען דערווייל דעם עולם דעם מוח; מיט זאכענישען, וואָס דערצאָרען נאָר, וואָס זענען אַיב ער יא, אי פאַר דער צייט, דאָס, וואָס איינצופיהרען עס דאכט זיך דאָ אַצונד נומ, קען נאָר זיין שפּעטער דאָרש שלעכט, דאָס, וואָס דאָ אַצונד איז שווער, וועט שפּעטער דאָרש נעשעהען גאנץ נאָמיירליך פון זיך אליין און גאָר ביי האַרם — דער מענטש איז, זאָגט דער פּסוק, ווי אַ בויט, ווינטער איז דער בויט, דאכט זיך, אָהן לעבען, נאָר אַ שטיין, רעדט, מהומ בל-המיטעל — אומויסס, נישטאָ קיין גרין בלעמעל! לאָז נאָר אָבער אַ שוין

טהון די ליכטיגע זון, זומער — ווערט ער ווי נוי געבוירען, פריש, לעבעדיג. ער גרינט, ער בליהט און גיט ארויס פון זיך פירות אין דער געהעריגער צייט... לאז נאך ווין ציון, ניון ארץ-ישראל מיין איך, פער-שטעהט איהר מיר...

— הא! וואס איז דאס פאר א ניין, פאר א האפען זיך עס עפעס צוריק? — וואונדערט איהר זיך שטארק אויף מיר — יא, רבותי, לאז די זאך האבען איהר ריכטיגען נאמען! אין א נאמען איז אמאל זעהר פיעל געווענדיג. מאקי ארץ-ישראל, אזוי איז גלייכער און פאר דער וועלט פערשטענדיגער. וויל דרינען איז גאנץ בולט אויסגעדרוקט אייער פערלאנגען. גאנץ קלאר: מען וויל ארץ-ישראל, און ציון, עס פער-שטעהט זיך, אויך בכלל. ציון אבער דריקט נישט אויס דימליך וואס מען וויל. עס האט א סך פירושים, אזוינע, וואס פאר איך נישט קיין משא-ומתן. וויל אין ציון ליגט אזוינס, אין וואס איך איז אייגענדיג לייך גאר נישט געלעגן — וויל ציון, פערשטעהט איהר מיך, האט נישט און קען מאקי מעהר נישט האבען דעם אמאלדיגען טעם פאר וועלטליכע מענשען באנקירען היינט; פאר געשעפטמאכער, וואס ווילען גיך-געשווינד, מיט אייזענבאהן, נישט אריינסעהמען זיך די אויגען קוקענדיג, מעשה קבצן, רייט ענדיג אויפ'ן אייזעל. וויל פריהענדיגער ציון, בי יענע בליקדוש דארט און בי יענע אין די הענד, ווי אמאל נאך אין די יונגעלשע יאהרען, פאסען מעהר נישט פאר אזעלכע קלוגעמאכער ווי איהר היינט, וואס ווילען זיך נישט מעהר לאזען פיהרען אין חדר ארין, און וואס קענען אליין, ברוך-השם בעשטעהן זייער שטערמיל. וויל, פערשטעהט איהר מיך... דאס גאנצע צאצקעלע, ווי היסט מען עס, וואס איהר בינדט עס היינט אן, ווי תפילין להבדיל, פאר א צייכען אויף אייערע קליידער — איז אייגענמליך גאר נישט צום פערשטעהן. פון וואנען האט עס צו איך זיך גענומען? וואו שטעהט עס געשריבען אין דער תורה? ארבה, פערקעהרט... ליענט דארט, ליענט נאך ערגיץ וועט איהר פערשטעהן. און די היסטאריע אונזערע פארצייען וואס וואס? דאס צורייסען זיך פונם פאלק ישראל אין צוויי בעזונדערע טהייל, איינער מיט דעם אנדערען אויף מעסער-שטער, גלייך פרעמדע; די צוואנג, די פיין, אויסגעלאסענקייט, קריג, געשלעג און חורבנות, ווען הויכט זיך עס אן און פון וואנען איז עס ניד און באלד געקומען? — וואס, וואס, רבותי! —

אוי, רב מענדעלי, האבען זי עס געזאגט אביסעל, אס די רבותים!

נישט ווי א פנים האבען פערשטאנען מיך, נישט איך ווי. אפשר שפער מער קען זיין וועלען מיר איינער דעם אנדערען פערשטעהן, דערווייל גיב איך א מאך מיט דער האנד אויף דעם גאנצען עולם, לאז ער איבער-נעהן צו אנדערע שרייבער אין די הענד, בשם אלהי ישראל! און נעהם מיך אויף דער עלטער — וואס זאל איך טהון — ווידער צו מינע בהמות.

פערנעסט נישט, רב מענדעלי, אז נאך אין דער יוגענד האב איך געשריבען און מיך אפגעגעבען מיט אלערליי מיני בהמות. תחילת איז דאס ביי מיר געווען פשוט עפעס א מין שפילכען. עס האבען מיך פער-אינטערעסירט זייערע פערשיידענע געשטאלטען, זייערע גענג, זייערע העוויזות, גלאס אזוי, וויל ס'איז משונה, עפעס אנדערש ווי געוועהנמליך ביי מענשען. עס הירושעט זיך, א שטייגער, א פערד פראסט אויפ'ן מארק נעבען וואנען, נישט געקוועטשט זיך ווי יענער להבדיל ביי אונז נעבען עמוד, אדער דארט אויף דער סצענע. עס רעוועט זיך א קיה אויף דער נעמבע, נישט מיט דער ברייטקייט, מיט דער פארסע ווי יענע ליטעשע נעמבעס. עפעס הפקר איז זיך א ציגען-בערדיל מען מעג עס נישקשה צופען, רייסען, די ציג מעקעט — און נאך נישט! וואס דאס הירושען, דאס רעווען, דאס מעקען בעדייט, דאס איז מיך קנאפ אָנגעגאנגען. ערשט שפעטער, אז איך האב מינע בהמות דערקענט בעסער, איינגע-זעהן אז ווי זענען ווי מענשען פלייש און בלוט, ווי מענשען מיט אלע חושים, מיט געפיהלען, און ערענסט בעמראכט זייער לאגע, זייער וויסט לעבען, ווי ווי זענען עס אין גלות נעביך, קומען עס אפ ביי די מענשליך אויף דער וועלט — האט מיך שוין אָנגעהויבען ציהען צו ווי דאס געפיהל פון רחמנות. איך הער אמאל קולות פון ווי און פערשטעהט, דאס איז א הירושען, א רעווען, א מעקען נעביך פאר וועטהאג און ביטערע יסורים; דאס איז א קייכען, א סאפען, א זיפצען אונטער צו א שווערער משא. — אז די דאזיגע בידנע גאט'ס-בעשעפעניש האבען געפיהל און פערשטאנד זאגען אויך פיעל חכמים אין זייערע ספרים, ס'איז דא דארויף מוזיגנדיג בעווייזען. ס'איז ביי זיי אפשר אנדערש, אבער ווי פיהלען און פער-שטעהען, ווי האבען אויך זייער לויט... אויך זייער שטייגער חובות, בענהמונגען איינער אקעגען דעם אנדערען און אויך אקעגען איין אויבערשטען — ווי האבען דאך ווי אימליכען איז בע-קאנט, זייער פרק-שירה!...

איבעריגענס, למאי זיך דא אזוי צולאזען אין שבחים איבער בהמות

נליך ווי אויף מיר ליגט די שולד צופערענטפערען זיך פאר דער מחותנה'שאפט מינער מיט זיי? — אָם אזוי וויל איך, אזוי געפעלט מיר, און פטור! זיי געפעלען מיר פשוט אפשר נאך בעסער אמאל פון אנדערע ביי אונז, און דאָס ל ש ו ן ז י י ע ר ם, ווי משונה דאָס זיך עס איז, דאָך איז עס אָפּט פערשטענליכער ווי דאָס געקלינגעלטע, גע'מלאכה'מע ביכער-לשון, וואָס איז בכיוון נאָר געמאכט געוואָרען אויף צופערדרעהען דעם מוח און די גרינגסטע זאך מרחיק מן השכל זיין, דערווייטערען, הייסט עס, פונ'ם פשט אזוי, אז דו זאלסט זיך אָנהערען, זיך אָנלייגען ווי אַ פּוּק און מכות מאַקי וויסען, הישר ויין-ושע מיד, אז איך האָב דערביי עפעס אַ שטיקעל אינמערעם, קען מען מיד אויף קיין פאל נישט, וואָס אַ שטייגער? געלד, פון בהמות געלד? — אזוינס איז דאָך נור אַ געלעכטער נאָר צודענקען! אפשר-ושע כבוד? קעלבלד זאלען מיר נאָכלויפּען, קיה זאלען מיד טראָגען אויף די הערנער, פערד אויף די פלייצעס — אזוינס איז נאָך גארעשער צודענקען! ... עס, חלעבין, נישטאָ פון וואָס צורידען, פאר אנדערע איז איין וואָרם אפילו איין עברה. צו וואָס? דאָס ביסעל-ושע, וואָס איך האָב דאָ גערעדט איז מאַקי נאָר צו לייעב אייך, רב מענדעלי! וויל איך האָב אייך, פערשטעהט איהר מיד, לייעב, און געוואָלט בעשיינען אָם דעם דאָזיגען ספר מיינעם מיט אייער לייעבען נאָמען דאָרויף. איך פעהאָף, אז אַצונד פערשטעהט איהר מיד שוין זעהר גוט, אויס קשיות, און די דאָזיגע מתנה מיינע וועט מיט דעם אויבערשטענס הילף ביי אייך זיין שטארק אָנגעלייגט. און צוריק גע- שמועסט מאַקי פאר וואָס נישט וואָס קען עס אייך אַרען?

צווישען אונז גערעדט. תחילת איז אַ סברא געווען דעם דאָזיגען כיבוד אָפּצוגעבען אייער פערדיל, דעם לייב אייערען, ווי הייסט עס ביי אייך, אזוי מאַקי, אַ לכבוד מיט דעם גאנצען מיטעל. פאָרם, ווי זאָגט מען עס, אזוי פיעל יאָהר אוועקגעלייגט דאָס געזונד אין דער ליטע- ראטור, געשוויצט, געארבייט איבער די כחות. אמת, אַ פערד איז ער מאַקי, אַ פראָסטער ארבייטער; נאָר ווי זאָגען זיי עפעס, אונזערע חכמים דאָרם: נאָם איז נישט מקפח שכר, נעהמט נישט אַוועק דאָס פערדינסט ביי קיין שום בריה. נאָר דערנאָך איז מכמה וכמה מעמים געבליבען: ניין! לאַז זיין מיט דעם לכבוד רב מענדעלי לעב, און דאָס פערדיל מיט אָנהויבענס — במקום כהן, להבדיל, די אלע אנדערע בהמות, וואָס קומען דאָ נאָך איהם אין דעם דאָזיגען ספר מיט וויערע מעשיות ועגען דאָך באמת מאַקי אויך נאָר במקום'ס דאָס הייסט: במקום ישראל.

1.

דער לייב.

א טאג אין צרות.

מיט דעם הינמען מחילה צום בית-המדרש און מיט דעם קאָפּ צום וואָגען, קנייטשענדיג דעם שטערען, אויפשמעלענדיג די אייערען און ארויסשמעקענדיג אַ שפיטץ צינגעל, שטעהט ער ביחידות אויפ'ן שול-הויף, זומער נאָך האַלבען טאָג, פערדאמערט און פערשמאכט פונ'ם לאַנגען, שווערען תענית. פאסטען איז ער אפילו שוין געוועהנט, זינט ער טראָגט אויף זיך דעם עול פונ'ם יודישקייט, דעם גאנצען באַרג ספרים, איז איהם זעהר אָפּט געביר אויסגעקומען צו פאסטען, אמאל אַ תענית-יחיד, ער פאר זיך אליין און אמאל אַ תענית-ציבור, ער מיט דעם בעל-הבית און דעם הויז-געזונד אינאיינעם. זאָל ער נישט זוכה זיין איבער הונדערט יאָהר דאָרט איינגעשפאָנט צו זיין אין דער מרכבה, דעם הייליגען רייטוואָגען, צווישען די שרפי-ברענענדיגע חיות-הקדש; צו עסען די סעודה פונ'ם הייליגען האָבער און פערטרינקען מיט פולע איימער גן-ערד וואסער דאָרט אויף יענער וועלט, אויב ער האָט די גאנצע צייט אין דער איצטיגער פרנסה זיינער געוואוסט דעם טעם פון אַ האָר בער, פון אלע גומע זאכען, ווי אנדערע זיין גלייכען דאָ אויף דער וועלט. אזוי פיעל מכות, רבנו-של-עולם, זיי, די ווילדע חיות-רעות, וויפיעל מאָל ער איז געביר אויסגעשטאָנען נויטה, הונגער ביים אַרומ-שלעפען זיך זיינעם שטענדיג מיט פעקליך יודישקייט — און פונדעסט-וועגען שאַ, גאָרנישט! נאָר היינטיגס מאָל אָבער האָט דער יצר-הרע פונ'ם עסען זיך אין איהם געשטאַרקט; איהם אונטערגעגעבען חשק צו וועלען דערהאלטען זיין לעבען, ווי אַ לעבעדיג בעשעפעניש בעדארף וועלען נישט זיך מאַכען גע'פּאַר'ט, שונא-ציון, גלאַט עס-שמעט... דער מאָג איז געווען זעהר אַ הייסער, עס האָט געברענגט — געבראָ-

מען. ער איז געקומען היינט פונ'ם וועג קוים א לעבעדיגער — צובר
סען, פערשוואלען, אונטערהינקענדיג אויף נאך איין פוס, מעד, צו-
בראָכען, א שטארבען, לא עליכם. געוואלד, עסען! האַמט עפעס וואָס
עס איז צודערהאלטען די נשמה!...

אויפ'ן שול-הויף און ווייט ארום-און-ארום איז נישטאָ קיין לעבע-
דיג בעשעפעניש. מען ליגט פאר הימל בעהאלטען, אָפּגעהענדיג מיט
שווייט. די בהמות, קליין און גרויס, אלע זענען אויפ'ן פערל, מהען
זיך אָן וואוילמאָג אויף דעם גרינעם גראָן, ס'איז דאָרט א לעבען פראַנק
און פריי — קיה מיט עקסעליך, צאפעס מיט ציגעליך, נאָר מחיה!
און ער, — ער, שלום-מול זיין אָרט איז, ווי געוועהנמליך, אוי-וועה,
נעבין בית-המדרש! עס הערשט דאָ, אויף דעם אָרט עפעס א מרה-
שחורה. נישטאָ קיין סימן גרעזעלע, קיין ביימעלע, נאָר זאמד, מיסט,
פערטראַגענע בלעטליך און פערשלעפּטע פוילע-פערשימעלע מיני סחורה.

ער שמעהט זיך אזוי אָנגעדורדעלט צווישען די האַלאַבלעס, אויס-
געדריעהט מיט דעם קאָפּ צום וואָגען. די אונטערשטע ליפּ היינט איז
אראָפּ, עס קוקען אַרויס ציין, עפעס ווי גערעדט: נא, האַמט נעהם
פערוואַרף זי אויף דער פאַלאַצע! דער יצר-הרע טאַרעט איהם, טאַרעט
אין מאַגען, אָנמאכענדיג אינוועניג אין איהם א גאַנצע מרידה, א דרע-
העניש — ויתרצו, און עס בורטשעט איהם אין בויך, עס ציטערט,
טרעסעלט זיך אויף איהם די הויט. ער קוקט מיט האַלב פערמאכטע
אויגען אויף די פּעקליך ספרים; קוקט, זיפצט און איז שמאָרק פער-
טראכט.

ס'איז דאָ נישקשה פאַר וואָס צו זיין פערמאכט. אונזער שלום-
מול האָט, נישקשה, זיין געשיכטע, פון וועלכען אלע בהמות מענען
א מוסר זיך אראָפּגעהמען, נישט פון די יונגע יאָהרען נאָך האָט ער
געהאַט אזא פּינסמער געשמאַלט, אזא מיאוס פנים. נין! א לאַשאַקיל
איז ער געווען א לעבעדיגס, א שעהנס, נאָר א חריפות. ער האָט
געהאַט פאַר זיך אויך גוטע צייטען, איז געווען פעם מיט א בויך, מיט
פּיס, געגאַנגען א גאַנג האַפּערדיג, פעררייסענדיג דעם קאָפּ, און אַמאָל
טאָקי אויך קוממות, שמעלענדיג זיך דיבאָס.

נאָר אזוי ווי דער זכרון איז, לא עליכם, ביי איהם, דאכט זיך,
געשוואכט; געדענקען אלע מעשיות. געשעהענישען מיט איהם אין דעם
לעבען, גאַנץ דיימליך, קלאָהר מיט פערשטאַנד, איז פאַר איהם

שווערליך, פאַרט א בהמה, עפעס א שטייגער, א חרח, מ'שמעהנס-גע-
זאָגט — דעריבער איז פיעל גלייכער צו וואָגען, עס חלוט'ט זיך איהם
נאָר געשיכטע אידער וואָגען, ער טראכט פון איהר, פון זיין לעבען
אַמאָל.

יא, עס חלוט'ט זיך איהם! עס דאכט זיך איהם אַלסדינג נאָר
טאָקי ווי אין חלום. אָט ווי איהר קוקט אָן דעם דאָזיגען שלום-מול
אַצונד, אינגאַנצען מיט זיין געביין, איז באלד אין איהם צודערקענען,
ווי אין א געפאַלענעם, אָפּגעקומענעם גייד, אז ער איז נישט עפעס פון
די פראַסטע, נישט א גראַפער ברודער ווי יענע, די פויערשע. ער
שמאכט טאָקי פון א גוטער, פאַראַדע, פון איידעל בלוט, און דערפאַר
האָט מען איהם אין דער יוגענד אַינגעהאַנדעלט ווי א גוט שטיקעל
סחורה אויפ'ן מאַרק און איהם געהאַלטען בפּבור. א קאמאָוועס עפעס
זיין שטאַל, אזא שטאַל, וועלכע ער מיט נאָך אַקענען א סוג זיין-גליי-
כען האָבען אַמאָל געהאַט! משרתים זענען דאָרטען געווען גענוג, אויפער-
משרתים אי אונטער-משרתים אויף רייניגען, שפּריצען, רייכערען, קרא-
צען און אַינדרעקען. אמת, ווי פלעגען ביי איהם געבן אַראָפּלקלענען,
ווי דער שטייגער פון אַוועלכע לייט איז, אַקענען א צעהנמ'חלק פון
זיין פוטער, די אַביסעל, יענע אַביסעל, נאָר, נישקשה, מיט חסד.
ער איז חלילה פאַר הונגער נישט גע'פּגראָט. מען קען נישט וואָגען, ער
זאָל זיך געווען דענסטמאָל לעבען פריי, נישט זיין ביי יענעם אין דער
אַרבייט. סמיטש, ווי געשיקט זיך עס? וואו איז דאָס ערגיץ צווישען
בהמות דעהערט געוואָרען צו-זיין גלאט אזוי א בהמה פאַר זיך?
ביסמ-דו א קיה — גיב מילך! ביסמ-דו ציין אָקס — געה אַקער די
ערד! ביסמ-דו א שאָף — לאָז זיך שערען! ביסמ-דו א פערד — זאָל
מען אויף דיר ריימען. אלא נים, צו-וואָס זענט איהר נאָר געבוירען
געוואָרען אויף דער וועלט. עס פערשטעהט זיך, אז ער איז אויך
געווען אין דער אַרבייט, האָט געהאַט זינעם, וואָס זאָל איהם ריימען
אויף דעם רוקען, איהם אַינשפאַנען אין דער קאַרעמע, אָנהוון איהם
א צוים און האַלטען אין די לייצען. געהאַט זיין שמיסער מיט דער
לאנגער בייטש, וואָס פלעגט דערמיט טראַסקען און איהם מכבד זיין
מיט א שמיטץ. צו-וואָס זאָל מען זיך נאָרען? עס האָט איהם טאָקי
זעהר גוט וועה געטהון. פערגאַנגען אַזש אין דער זיכערער ריפּ; דאָך
האָט ער עס אָנגענומען און געמוזט אָנגעהמען פאַר ליעב. פאַרט, ווי
זאָגט מען עפעס. א שמיסער הגדול, א היימישער, א נאָהענטער שמעל-
קע, איינע מיט שפּאַרע, מיט טרעסטען, מיט פליטערליך, און הינטער,

מחילה, דיק-גראב, דער קאפמען, ווי היסט מען עס, מיט פאלדען. און די בייטש — זי איז דאך עפעס אויך א צאצא, פערפומצט גאנץ פון מיט געפלאכטענע כפול-שמונה/דינע רצועות, כשר-וישר, שטאקענדיג מיט אלע דינים. דער שמיטץ נישט גלאט גראב ווי פון א פויערשער עס האט א מעס ווי פון מלקות, מלא חן.

אבי-ווער א געפאלענער פערטיעפט זיך געוועהנמליך, בשעת גרויסע צרות, אין חלומות פון פריהערדיגע גוטע יאָהרען, און ווערט ביי זיך געהויבען פון זיין כבוד אמאל. אונזער ליב, שטעהענדיג אין איינע צרות צווישען די האַלאַבלעס דאָ, גיט עס איהם פלוצלים עפעס אַ מראָג. ער טהוט אין חלום אַ הויב מיט גדלות דעם אַראָפּגעלאָזטען קאַפּ, פער-ריסט דאָס אויסגעדיינערטע העלעלע, פון וואָנען עס סטאַרצעט אַרויס דאָס גערגעלע און אויף וועלכען עס באַמבלען זיך פערפלאַנמעטע צעפ-ליך, אַ סימן פון האָר מ'שטעהנס-געזאָגט, עס טהוט איהם, אַ-פנים, משונה הנאָה, גלייך ווי ער וואָלט געשפירט דעם ריח פון פערלד, פון אלע גוטע זאכען דאָרט, גלייך ווי נישטאָ מעהר דאָ פאַר איהם קיין קינות, קיין תחינות, די אלע פּעקליך צרות/דינע ספרים, נאָר הייט און האָבער, די שעהנע קארעמע, יענע פאַרשויןען מיט דער פאָמפע און די גאנצע גדולה וואָס אמאל. בעדאָרף גראָד דער רוח אָנטראָגען אַ ולידנע, אַ פליג, וואָס זיין אָנגעריבענער צעקראַצטער רוקען איז איהר אַקוראַט ווי געוואונשען, און אָפּמאַנצענדיג פריהער פאַר פריד, פאַר ליעבשאַפט דאָס בעקאָנטע פליגענמענציל זעצט זי זיך דאָרף מיט גרויס חשק, שטרעקט אויס דאָס פּיסקעלע און טהוט — אַ ביס, אַ קוש היסט עס. אונזער שלים-מול שפּרינגט אַזש אונטער פונ'ם ליעבען קוש. פערריסט דעם ווידעל און וויל דער חצופה דערלאַנגען אַ שמיטץ, נאָר ער איז אָבער אויסגעקראַכען און דערנריכט נישט ביי צו איהר. ער מאַכט זיך, וואָס וואָל ער געביר טהון, נישט וויסענדיג, בויגט זיך אָן און קראַצט זיך, ווי ס'איז, אין אַ האַלאַבלע מיט אַ געשמאַק ויפּצעלע פון אַ קבצן פאַר גרויס מתיקות דערפון.

ס'איז דאָ אַ שטיקעל סברא ביי איהם אַ פּריוו טהון, דורכגען זיך אַהין ווייטער אַביסעל, דאָס איז איהם צודערקענען אין דעם געניץ זינעם מיט דעם פוילען מויל, אין דעם ציהען זיך, אויסקנאָקען זיך די ביינער, אַ מרעסע געבענדיג דערביי מיט דער גאנצער פעל פון אויבען ביי אַראָפּ, גלייך ווי גערעדט: הנני — איך בין בערייט! און באמת טאָק, וואָס איז פאַר אַ תכלית דאָ אויפ'ן שול-הויף? וואָס מ'שטעהנס-

געזאָגט, איז דאָ צודערוואַרטען, אַז אַרום-און-ארום איז מוידט, וויסט, נישטאָ. איהר וואָלט וואָנען, האָטש עפעס אַ לעק? ... הנני! מאַכט ער אויף פערדיש און איז פאַרמיג צונעבען — אוי, טהוט איהם אַ ציה, נישט-דאָ-געדאַכט, דער פוס, יענער פוס, צוליעב וועלכען ער האָט פער-זינדיגט, פערשפּילט זיין וועלט און פערלוידען זיין ווערטה! דאָס אומ-גליק זינס דענסטמאַל האָט מיט איהם אינגאנצען, געעקט: געה טראָג אויף זיך יענע ליט אַז ס'איז נישטאָ, נישט פיר בהמות געדאַכט, קיין פיס, אַז זי וואָנען זיך דיר אָפּ צווינען, האָבען נישט מעהר דעם ריכט טינען גאנג און גליטשען זיך אמאל מיאוס אויס. און ווי באַלד אַזוי — געה-ושע דיר צו אַלדע-שוואַרץ-יאָהר! ... ער איז טאָק געגאנגען, איבערגעגאנגען אין אַנדערע הענד, פון איין האַנד צו דער אַנדערער, אַלץ וואָס ווייטער נידעריגער, נידעריגער געפאלען, נישטאָ ביי איהם היינט אַזוי פיעל האָר אין ווידעל וויפיעל בעלי-הבתים ער האָט איבערגעהאַט. ביי וועמען ער איז געווען האָט ער קיין האָניג נישט גע-לעקט. ווען עפעס אַ צרה איז ער שולדיג געווען, האָבען די חברים זינע זיך פערפלאַנמעט, געשפּרונגען אויס די האַלאַבלעס, געפאלען ווי שפּורים פון די פיס און אַרײַן אין אַ גרוב, האָט פאַר זי אלע גע-חאָפּט אַ פּסק ער. עס האָט געהייסען: אָט דער שלאָק, די פּגירה, די נכלה! און דאָסגלייכען מיאוסע צונעמינעשען. זיין געשיכטע זינט דענסט-מאַל איז, אַז-אָך-און-וועט צו איהם, אַ געשיכטע פון שלעפעניש, מריד בעניש, מבזת, יסורים און בייטשען.

דער פוס שטאָך — שטאָך — און דער שטאָך פליעט, שליינג-לענדיג זיך דורך די גלידער, פיק-פיק איהם אין דעם מוח. עס טהוט זיך אַ לאַז אַראָפּ דער קאַפּ, אַ זיפּץ, אַ קריס, אַ שאַקעל די אונטערשטע ליפּ. עס מאַכען זיך צו די אויגען און זי פון די ווינקעליך ציהען זיך איבער די באַקען שמוציגע-פייכטע רינשמאַקליך ווי פון טרערען. אין קאַפּ איז אַ שוואַרץ-טונקעלע אויסמישעניש, עס דרעהען זיך איהם דאָרט, ווי אין חלום, פּעסליך וואַסער, בעל-עגלהשע וואָגענס, בוידען, שמע-קענס, בייטשען, קולאַקעס... און פלוצלים טהוט עס מיט איהם אַ וואָרף ווי אַ קדחת — עס דאַכט זיך איהם די ראָד, יענע גרויסע ראָד! די אלע אַנדערע יסורים און פּיין זינע זענען נאָר אַ שפּילכעל געווען אַקעגען יענע, וואָס אמאל אין אַ מיהל עפעס, ביי'ם דרעהען די ראָד דאָרט. ווי שווער ס'איז ביי די בעלי-העגלות, ווי גריבענדיג דער וועג איז, דאָך איז נאָך צודערלוידען — פאַרמ אַ וועג... מען שלעפט זיך, האָטש פאַמעליך, איינרייסענדיג זיך דאָס געוונד, דאָך פאַרט רוקט מען

זיך אלץ ווייטער-ווייטער. מען זעהט עפעס נייעס, עפעס א פערענדיג-
רונג: אים איז א בערגלי, אים איז א מהאל, אים איז א בריקעל און אים
איז א קרעמטשעס! נאך דרעהקן זיך, שטענדיג זיך שטענדיג אויף אים
אויס, נישט זעהקן פאר זיך די וועלט, נישט הערען קיין שום זאך חוץ
א שטענדיגען מאהלען, איבער'חורץ ווידער דאס אייגענע, נאך אמאל
דאס אייגענע — אזוינס, בעהים זאל מען ווערען, איז א טיידט. עס
פערדעהט זיך דיר דער קאפ, דו וויסט נישט פון דין חיות — און
פרעג דיר בתרם וואס מיט דיר טהום זיך אזוינס.

און ווי ער שטעהט דא אזוי אין איינע צרות עפענס זיך איהם
אויף אביסעל אים אויג, ער קוקט מיט שרעק — גאנטישט! עס עפענט
זיך דאס צווייטע, בלינצעלט, קוקט, — און, געלויבט דער אויבערשטער,
נישטא קיין ראד! ער ווערט ביי זיך עפעס שטארקער, מענשעלט זיך
בלומ'ישט, פערדעלט זיך, היסט עס, הויבט אויף די מארדע און טהום
א לעק א פקיל ספרים, עס היסט אזוי פיעל ווי גערעדט: דאס בעסטע
פון די מכות איז פארט דאס, ווי די מעשה איז, אלץ בעסער ווי ביי
זי, ביי יענע בעלי-הבתים אמאל!

און אויב יא אזוי, פאר וואס-וועט נישט צולאזען זיך א שטיקעל
עולם-הזה, ווי א נידערלייגען זיך, א שטייגער, אדער אפשר נאך אויס-
ציהען זיך טאקי אביסעל? ביי וואנען איז דער שיעור אריינקוקען, אלץ
אריינקוקען? — און נישט לאנג געמראכט צעלייגט זיך מינער אויף
דער ערד, נעבין וואנען, גאנץ ברייט, ווי ביים מאמען אין ווינהאז.
קעהרט זיך איבער אויף דעם רוקען מחילה מיט די פיס ארויף, קיקעלט
זיך, קאשקעט זיך, אונטערהערענדיג פאר גרויס תענוג, גלייך ווי ער
וואלט געפיהלט אין זיך עפעס א נייע יום-טוב'דיגע נשמה. עס דויערט
אבער נישט לאנג, שפרינגט ווי פון אונטער איהם ארויס עפעס א לעכע-
דיג בעשעפעניש מיט א משונה קוויסט, אזוי אז אונזער לייב גיט זיך א
חאפ שטארק דערשראקען און טהום זיך א שטעל, נישט טיידט, נישט
לעבעדיג אויף די פיס, ארויסקוקנדיג זיך פערוואונדערט מיט א פאר
אייגען און אויפגעשטעלטע אויערען. וואס לאזט זיך אויס? — א הונד!

בשעת אונזערער האט זיך דא געמאכט יום-טוב, געמאכט, געדרר-
נעם היסט עס מיט די פיס, האט דערווייל זיך אריינגעהאפט אויפ'ן
שול-הויף א גלייכער הונד, זיך אונטערגעגנבהים צום וואנען, פרי צו
דערמאנען דאָרט עפעס, און געהאפט, א-פנים, נאך אומגעריכט א זעמל,
ער שטעהט עס אצינד מלא המן, פערריסען דעם ווידעל, אויסגעשטערקט

דעם האלז און בילט, פערנעהענדיג זיך אויף פאר בעס. ער בילט נישט
אויף פאר דעם זעמל ווי דערפאר, וואס איהם איז נישט גערעכטען; וואס
ער האט זיך דא מיאוס אפגענארט. אַנשטאָט נאָשען, ווי דער שטייגער
אויס, האפּען א לעק, געפינט ער פאר זיך אין וואנען דא א מין סחורה
אועלכע, וואס האט נישט אין וויינע אויגען קיין שום ווערטה. אוממיט
נאך זיך געשמוצט, געבראכען די פיס פון זיין געסיל אהער. דאס בילען
ווינס האט געהייכען אויף הונטעש אזוי פיעל ווי געזאגט: פערדאק איי-
נער, אז-אך-און-וועה צו דיר מיט דיין סחורה... האז-האז! טאקי נור
א פערדאק ווי דו ביסט קען אזוינס האפּען... האָרד-וועה, זאג איך דיר,
האז-האז! ווייזט דו זיך דערמיט צו אונז אין געסיל, צעררייס איך מיט
מינע חברים דיר אויף שטיקער, פערדאק-דאק-דאק!... אונזער שלים-
מול נעביך פאכט מיט די געזליכער, שאַקלענדיג מיט דעם האלז, מיט
דעם קאפ ארויף און אראפ, שטשירעט אויס איין אויג — איז זיך מיט
און קעהרט זיך אויס צום הונד מיט דעם הינטען, ווי איינער דעמט:
נא... וואס וועל איך דא מיט דיר טענה'ן!

די זון, וואס ווי באלד זי ווייזט זיך מיט איהר ליכטיג פנים אין
שטערטיל, שטעהט זי סטאנציע דעם גאנצען טאג אויפ'ן שול-הויף, האט
מנחה-צייט, ווי דער שטייגער איהרער איז, זיך געקליבען פון דאָרט
אויס, אין איהר רוח אריין. זי האט אויסגעשטעלט א צורה, נאך עפעס
נישט די וואס פריהער, געקוקט, געקוקט אויף אונזער שלים-מול, אויף
דעם ביידעל ספרים, מינענדיג זיך אין משונה רויס ווערענדיג, גלייך ווי
עס וואלט איהר שטארק באַנג געטהון צושיידען זיך מיט אזא פארשוין
און מיט אזא סחורה. און באמת טאקי, וואלט אונזער לייב דער שטייגער
געסטעט שווערען. אז איהר ביוון אינגאנצען מיט דעם קומען איהרען איז
טאקי נאך צוליעב איהם און זיין סחורה, ווייטער וואס געהט זי אן
א וועלט. ביי איהם פון דעסמווענען איז דאס קוקען איהרס אזוי אויף
איהם נאך נישט אָנגעלייגט. נארעשקויען! קוקעניש-שמוקעניש. וואס
קומט ארויס דערפון? גאנטישט! עס ווערט נאך שטארק הייס, אומצו-
קומען. בעסער טאקי אזוי פון דערווייטענס. אצינד פיהלט מען זיך
עפעס פרישער, מען אַטהעמט פרייער, מען ווערט, דאכט זיך, ברייטער,
ליינגער — אים ווי ווייט עס ציהט זיך אויס דער שאַמען!...

פון אונזער שטייגער וואקסט באמת טאקי אויס פלוצלים א גאנצער
עוג מלך הבשן. דער קאפ פערקריכט איהם אויפ'ן דאך פונם בית-מדרש
און מיט דעם ווידעל שפארט ער אן העם דאָרט אויף א שטיבעל

אינגאנצען איז ער עפעס אומגעלומפערט, א מין חיה, א פערזעהעניש, גאר אנטיק. לאָז דעריבער קיין קשיא נישט זיין, פאר וואָס האָט די ציג, לויפערנדיג פאַראַוים דער שטערעדע פאַרביי דעם שול-הויף, זיך דאָ אָפגעשטעלט און געמאַכט אין איין קול מע — דאָס האָט זי געמערקט צום גאנצען עולם בהמות: מע-ע! אהער בהמה'ליך זעהען עפעס שעהנס אויף חירושים.

פריהער פאר אלע טהוען זיך, ווי דער שטייגער איז, א לאָז אהער אויף קבלת-פנים אקעגען א מנין ציגען מיט א ציגענעם שלום עליכם! דער קהל'שער צאפ, דער ציגענער פלינע-בריה, זאָל גערונד זיין, האָט לעת-עתה נישט געקענט קומען צום קבלת-פנים, ווייל ער איז געווען א טרוד, פערנומען אין עפעס א וויכטיגען ענין מיט דעם פעקעל שטאַדט-קונדסים, וואָס פאַהרען אויף איהם רייטענדיג, פיהרענדיג איהם בי דער גאָז, און מאַכען מיט איהם, ווי געוועהנמליך, די קאָמערע, די שפיל.

מע-ע-מע! מאַכען די ציגען, דרעהענדיג מיט די ווידעליך, און שפרינגען ארויף פלינק אויף דעם וואַגען, נישט ווארטענדיג אויף דרך-אריז, בוי מען וועט זי בעמען. זי שמעקען, לעקען, נישטערען, זוכען עפעס נאָשערדיק צו-ווארפענדיג פעקליך ספרים. עס איז א שטופעניש, א האפעניש און א שפארעניש. צוויי זייערע שמעהען איבער א ספר, האלמענדיג אָנגעבויגען די קעפ, טרעסענדיג מיט די בערדליך, איינע אקעגען דער אנדערער און מאַכען באראן-בויז, עפעס נאָר טאָקי ווי לומדים להבריל בוצקען זיך איבער א הארב שטיקעל אין דעם לערנען. דאָס זענען געווען א-פנים ציגען-במלנים, וואָס האָבען נישט אין זינען די פרנסה, צופערואַרנען די היים האַמטש מיט א קאפ מילך, נישטאָ פון זיי, מ'שטעהנס-געוואָגט, קיין שום נומצען; דעריבער קענען זיי זיך פער-נעהמען מיט אַזוינע זאכענישען, און האָבען זיך דאָ טאָקי אַוועקגעפוצ-קעט א היבשע צייט.

אונזער ליב האָט אינגאנצען ווי ער איז מיט זיין שעהנער צורה, אויפגעריהרט דאָס גאנצע שטעדטל בהמות. עס האָט זיך פערברייטעט צווישען זיי וועגען איהם עפעס גאנצע מעשיות. יענער הונד האָט אָנגעהויבען און די איבעריגע האָבען איהם אונטערגעהאַלטען, אימליכער הונד אויף זיין סמיטניק, אימליכער אויף זיין שטייגער בילען. דאָס געבילערט האָט זיך פערטראָגען ווייט אין אלע זימען שטאַדט, זיך אָפגערופען אין די הערצער פון אלע מיני בהמות, וואָס לאָזען זיך הערען

אויך אויף זייערע קולות, עפעס נאָר אַנוואַלד, אַלזין נישט רעכט צו וויסען וואָס. און בשעת עלטערע קיה שמעהען ערענסט איבער די מעלק-שעפליך, צוהערענדיג זיך צום גערויש, צום מומלען דאָרט, נישט מפסיק צו זיין אין דערמיט מעלקען זיך חלילה. לאָזט זיך א פארשייטע מע-לעצע, א יונגער, אויף ציקאָזעשן צום שול-הויף. א רייטער אַ געוונדער ברהאי פעררייסט דעם עק, מעשה קאוואליר, און פומץ נאָך איהר. לויפט, קומט צו לויפען סאָפערנדיג, פערקאָכט און נעהמט זיך דרעהען מיט דער יפהפה זייער אַרום און אַרום, ווי אונטער דער חופה דאָרט.

קליינשטערטעלדיגע בהמות, ווי אימליכער ווייסט, איז זייער לעבען דער שול-הויף, צופערבריינגען דאָרט אביסעל די צייט; נישט ווי יענע אין די גרויסע שטעדט, וואָס קוקען נישט אָן דעם שול-הויף נאָר זעלמען, אַמאָל אין יאָהר, אָדער אפשר נאָר קיינמאָל נישט אין זייער לעבען. נאָר אזא צוניפלוויפעניש אַהין ווי דענסטמאָל, געדיינקען אויך די אַלט-געזעסענע בהמות פונם שטעדטל נישט.

אז בעסאָנמע קיה זענען געקומען, אויסגעמאָלקענע שוין, אויפ'ן שול-הויף, צונעכטיגען דאָרט, ווי געוועהנמליך, און דערוועהן, אז די ערמער זייערע, אויף וועלכע זיי האָבען פון גאנץ לאַנג א חוקה, זענען פערנומען, בלייבען זיי פערנאָפּט, נישט וויסענדיג וואָס צומהוּן, געה ליג זיך מחילה אז דאָ שטעהט נאָר א וואַגען און נאָך עפעס א מין פאַרשוין. — פריקער! געה רוח אין אזא געטומעל, אזא חתונה דאָ. פע א חרפה, א בושה! אַנרופען זיך מיט א מוז חס-וחלילה! מוז קען נאָר הייסען אַזוינס, וואָס פאסט נישט פאַר כשר'ע בהמות, צנועות, זאטשעפען זיך מיט ציגען — שפרינגען זיי דיר אויפ'ן קאָפ. מאַכען דער „טעלעצע" א קרומע מינע; פע, טאָכטער, ניט שעהן! — וועט דער ברהאי אָט-אָ דין דורס זיין. אין-ברירה, זיי שמעהען געביך אויף די פיס שמיל, אויס-שמעלענדיג די אויגען לעקישעוואַמע אויף אונזער ליב, שלינגען דאָס שפייטעס און מעלה-גרה'ן. דאָס איז ביי בהמות אזא בעשעפטיגונג ווי זאָקען אַרבייטען ביי ווייבער.

נאָר אין-מיטען-דרינען פליהט אַרזין עפעס א מין ווילדע בריאָה א צעטראַגענער, א מנוול מיט א פערוואַקסען פנים און א צופאטעלטע באָרד. די צוגעפלטשטע נאָז, עפעס ווי אויף שרויפען — קרימט זיך, קנייטשט זיך, שמעקט, בלאָזט, פירקעט ווי פון טאָבאָק. ער איז קליין געוואַקסען, ברייטער ווי ליינגער, א קורצפויסיגער אין תחתונים פון האָל, אַראָפּהיינגענדיג ווי טריפעלקעס ביי איבער די קניעס, און א ריח פון

שוויים מיט נאך עפעס אזוינס, ווי הייסט מען עס, נים זיך פון איהם מחילה שטארק נאך — דאס איז ער, וואל געוונד ויין, דער צאפ מיט ויין כבוד אליין! באלד ביים אָנקומען, פון דערווייטענס נאך, מהום ער זיך אַ בוק, אַ לאָז אַראָפּ דעם קאַפּ, פירקעט, בעכעט עפעס אונטער דער נאָז, לויפט דער נאך צו הענדום-הענדום — און בער-בעך אונזער שלים-מול אונטער דער דעך.

אונזער ליב שפּרינגט אַזש אונטער פאַר נרוים וועהמאָן פון אַזש שלום-עליכם, און עס רייסט זיך איהם נישט ווילענדיג אַרויס אַ הירושע טיעף פונ'ם האלז, ווי גערעדט מיט פערדראָס, שטאַרק פאַראיבעל האָבענ-דיג: אי, פּע, חלעבין!... וואָלט ער געקענט מעקען נומ צאָפעש, אָדער חאָטש אַביסעל, צאָפעש בלומ'שם הייסט עס, און אויך דאָס לשון פון יענע אַנדערע מיני ברואים דאָ, וואָלט ער זיכער מיט ווי זיך אויס-גע'מענה'ט, פאַר וואָס בענעהמען ווי זיך מיט איהם דאָ אַזוי גראָבליך, וואָלט ווי געפרעגט נאָנץ ריין און שאַרף: בהמה'ליך! וואָס אַזוינס האָב איך אַיך גע'טהון? ער וואָלט ווי דערצעהלען פון דער שווערער מיה וויינער מיט דער דאָזיגער סחורה דאָ; פון די גרויסע פערדיג-סטען, מ'שטעהנס-גע'יאָגט, דערפון, אַז עס קלעקט אַפילו נישט אויף אַ בינמל היי, זיך זאָט אָנצוועסען, מען פאַהרט, מען שלעפט זיך, מען האַנדעלט, האַנדעלט און וואָס? נאָר נישט! דאכט זיך ער שטעהט, האַלט זיך אויף די פיס, נאָר וואָס ביי איהם אינוועניג, אין מאָגען, מהום זיך, ווייסט קיינער נישט, חוץ אַביסעל סימסקע היינט פריהמאָר-גענס האָט ער דעם גאַנצען טאָג, אַסור-חזיר, אַפילו קיין לעק היי אין מויל נישט געהאַט. ס'איז אַזוי נישט פאַר הענג, מסתמא שטעהט עס מיט דעם פרוין שמאָל, ס'איז דאָ אַ מכה!...

נאָר דאָס וואָס אונזער שלים-מול קען נישט אַרויסזאָגען מיט דער צונג, נים ער עס צופערשטעהן אויף דעם ווינק, מיט דעם בליק און מיט אלע זיינע אברים. ויין איסרעהען פריהער דעם קאַפּ און בעמראַכטען זיך אליין, וואָל אַזויפיעל הייסען: הא! דאכט זיך, אלס דינג ביי מיר ווי עס בעדאָרף צו ויין? אַ בהמה ווי אלע בהמות! און פאַרטיג ווערענדיג דערמיט ביי זיך שטרעקט ער אויס דעם וויי-דעל שוין צו ווי: נאט זעהט, בהמות, הייסט עס, נישט צו פערזיג-דיגען. אַ בויך איז דאָ: הויט און בליין דאָ, בין אַ בשר ודם ווי איהר אלע! וואָס-זשע ווילט איהר פון מיר האָבען?

דער צאפ אָבער ווייסט נישט קיין חכמות, פערשטעהט זיך נישט

אויפ'ן ווינק. ער גורט אָן זיינע לענדען, מהום זיך אַ לאָז ראַפמאָס צו אונזער שלים-מול — און מראָך-מראָך ווי פריהער! אלע בהמות שטעהען. קוקען, און עס וואָל ווי דאָס אָנהויבען צו אַרען... דער ליב נעביך לאָזט אַראָפּ דעם קאַפּ, מאכט צו די אויגען, און טיעף פונם בויך רייסט זיך איהם אַרויס שטילע ופצען. אַזונד מהום ער שוין אַפילו קיין קליין הירושעלע אויך נישט, וויפערדיג, אַז עס וועט נישט העלפען.

יא, רב ליב, דו פערדיל איינער! עס וועט דיר נישט העלפען אַפילו ווען עס וואָל זיך דיר עפענען דאָס מויל צום רידען ווי דין עלטער-עלטער באָבע אַמאָל — בלעם'ס אייזעל, דיר צו לאנגע יאָהר! ווייזער דיר וואָל זיך עפענען אַ מויל, וואָלט פיעל בעסער געוויקט ווי דאָס מויל צו פערשטאָפען. דאָס הייסט, ווען אָנשטאָט ביכלעך ביי דיר אין וואָגען, וואָלט געווען דאָ פאַר ווי עפעס אַזוינס, וואָס צו נאָשען.

ס'איז דאָ אַפילו אַ שטיקעל פערענטפערונג דעם צאפ, אַז ער איז נאָר נים אַזוי גראָב שולדיג. מען בעדאָרף דאָך וויסען, אַז צו ויין אַ קהל'שער צאפ איז עפעס נישט אַזא גרינגע, נומע שטעלע. פערנעסט נישט וויפיעל ער האָט אויף זיך אַרבייט. מיט אימליכען שוויגען אין שטאָדט מוז מען איבערהאָבען געשעפטען, מען מוז אַמאָל אָפּאַרטייטען עסקים אינאיינעם מיט ווייסע-חברה; צונויפקומען זיך, בוצקען זיך אַמאָל דאָס מיט דעם, דאָס מיט יענעם. אומעמוס בעדאָרף מען ויין, דאָ אין שול, דאָ אין מאַרק, צווישען די זימערענס מיט קוויטלעך, מיט מולטערס, דאָ מוז מען זיך פון אלע מלאכות אַראָפּהאַפען צו דעם, צו יענעם אין גאָרטען אויף ברכה-מאכען, און נאָך ווייז אומגעבעטען. מאכט זיך אַמאָל, יענער איז נישט צופריעדען, בעקומסט דו אַ פסק, אַזוי אַז דאָס ברכה-מאכען פאלט דיר אויס באָקום. דו לערענסט אַמאָל דעם פשט דערפון, יענער אַ-פנים איז נישט געווען צופריעדען דערפאַר, וואָס דו האָסט זיך פערשפּעטיגט קומען אויף ביבור צו איהם, בכן ווילסט דו דאָך יוצא ויין און חאָפּט זיך אַריין מאָרגען מאַקי אַהין צו איהם שוין פריהער — הערט אַ מעשה, איז אויך שלעכט! חאָפּט דו נאָך אַיין ערגערען פסק ווי געכטען. — יא, ס'איז דאָ אַ מברא, אַז ערשט היינט, וואָל איהם נישט ויין צו קיין בושע, האָט ער געהאַט ויין עהרליך אויסקומעניש. ער איז געקומען שטאַרק צורעהט. דאָס ווידעלע וויינט איז געווען פערקלעמט אין אַ שפּריי-העלצעל — און ער האָט דעריבער אויסגעלאָזט ויין שווער, ביטער האַרץ צו אונזער שלים-מול.

שטעהנדיג אזוי פערומערט דערפיהלט אונזער שלים-מול פלוצלים פון הינטען עפעס א ווארעמען גלעם. עס דאכט זיך איהם: אהא, בעל-הבית... היי... סימשקע! ער טהוט א הויף דעם קאפ און א שמעל אויף די אויערען. וואס לאזט זיך אויס? בירעם! איינע פון די כשר'ע, בער-מאגטע קיה האט איהם מיט דער מארדע נאנגן דעליקאט אַנצוהערעניש געגעבען, ער וואל זיך מוחל זיין רוקען ווייטער אביסעל, און באלד טאקי זיך אנדערנגעליגט נעבען איהם אויף נאכטלענער, אין דער דעה, מארגען, אס-ירצה-השם, אויפשמעהן פלח זיך ה ש ו ר, און היידא — צו דער אכילה, אין פערל אריין!

די זון פערנעהט — אין דער ערד מיט'ן קאפ! דער בזהאי שמעלט זיך אין דערמיט שול-הויף, בלאזט שופר אויף זיין צוריעט קול, גראבענדיג מיט די הערנער אונטער זיך די ערד, פערריסט דעם ווידעל — זיט מיר געוונד! הייסט עס, און אוועק, אוועק. דער צאפ פערנעהמט זינע ציגען און לאזט זיך מיט זי צו דער ווייבערשער שוהל, אהין — אין זיין רוה אריין. די שווארץ-חן-עוורדיגע נאכט, געציהרט, געפומצט אין דעם מהיערען שמערענטיכעל, ווייזט זיך מיט איהר כבוד אין שטעדטיל — און שא, ערגיג נישט דאָרט קיין פיפס!

מען שלאָפט! — — —

פון דערווייטענס לאזט זיך הערען טרים, אַם קומען צו נאָהענט צום וואָגען פיס, באלד שמעקען זיך אויס הענר — און מול-טוב, מול-טוב! דער לייב אונזערער איז אריינגעטהון מיט דעם קאפ אין דער אלטער מאַרבע, חראַמקעט געשמאק סימשקע, עפעס מיט א ייה-רצון, גלייך ווי ער וואלט געגעסען האָבער.

אבי די מאַרבע סימשקע, אבי עס דערנעהט איהם די קישקע פער-געסט ער די פריהערדיגע צרות, חראַמקעט זיך רוהיג, און איז, אז-אך-און-וועה צו איהם, גאנגן צופריעדען!...

2.

דאס תוספות יום טוב קעלביל.

דאָס קעלביל האָט אזוי געהייסען, עס פארשמעהט זיך, נישט פאר דעם אריינקוקען זינס אין דעם משניות מיט דעם תוספות יום טוב אזוי, א שטייגער, ווי מען זאגט ביי אונז א הייזן קוקט אריין אין בני-אדם.

אָדער א קעלבינער מגיד קוועטשט זיך פאר איין עולם. אזוינע ווערט-לייך ווי די, וואָס נישט אויסגעמראכט, נאָר שמאמען אייגענמליך פון אונזער לעבען, זענען ביי אונז פאר בהמות נישט געזאגט געוואָרען. מעגליך אפשר ערגיג אנדערש יא, ארץ-ישראל — בהמות א שטייגער, אויף ווי שמעהט דאָך געשריבען: ציין, בך בל-בהמה ועוף הכמו! ביי דיר, ציין, איז אימליכע בהמה קלוג. איין אייזעל דאָרט אפילו איז א למדן, גוט און פרום — ווי פנחס בן-יאיר'ס א שטייגער. אין אונזער ווינקעל אָבער זענען בהמות טאקי בהמות און קעלבליך גע-הען ארום פוסט-און-פאסט.

נאָר וואָס דען דאָס קעלביל האָט אזוי געהייסען איבער א מעשה, וואָס איז זיך פארלאָפען מיט זיין מאמע באלד נאָך דעם קעלבען זיך, און אָנגעמאכט א רעש, אקאכעניש אין דעם גאנצען שטעדטיל.

די מאמע זיינע, וואל זיך דאָרט מיהען. איז געווען א שעהנע, כשר'ע בהמה, שעהן מיינט מען נישט פשוט שעהן ווי יענע קיה, האַלענדערקעס, א שטייגער, מיט א שעהן פנים'ל, פעטע, דיקבייניגע, מיט גרויסע אָנגענאָסענע אייטער, די הויט א גלאטע מיט דעם פוטן און א לאנגען עק מחילה הינטען ווי א שלעפע. אדרבה, פארקערט, זי די מאמע הייסט עס, וואל זיך איהר דאָרט גרינג שלוקערצען, זי איז געווען דוקא א מאַגערע, הויט און ביין, אייטערליך מחילה נישט מעהר אפשר ווי א בויה, עס האָט זיך עפעס געבאָמבעלט א דאר שטיקעל, עס גלאט אזוי זיך. די ויפע, די פעל הייסט עס, דוקא פארשמירט, פארשמוצט, פארשלוספערט תמיד, פון הינטען דוקא פאר-קריצט, בלומ'ישט איין עק משמעהנס-געזאגט — און פונדעסטוועגען נישקשה, חלעבין, ווייט אין דער וועלט צו זוכען נישט געווען איהר גלייכען... דאָס שעהנקייט איהרס איז בעשמאנען אין מעשים טובים — אין איהר גוטקייט, שטילקייט און עהרליכע אויפפיהרונג, דהיינו: זי פלעגט, ווי א יודישע קיה, אַפריכטען גלות, נישט צו האָבען א מקום מנוחה; פלעגט געכטיגען, וואלגערען זיך אויף דער גאס, זיך קייקלען, האָבען גלגול-שלג וויינטער אויפ'ן שניי, מידען אמאל אין די גרויסע ברענענדיגע פרעסט פלעגט מען זי פארבעטען אויף נאכטלענער אין דעם פינסמערען הויז, וואו עס האָט זיך געפונען דאָס פעסיל וואסער, די גרויכע, פולע פאמיי-ניצע, קלעצליך האַלץ, פילעל שמאטעס, גאנג אלטע אי פריש-שמעקענדיג דינע בלאַטע און מיסט. צום פאסטען איז זי געווען איין בריה אין דער וועלט. זי האָט געקענט אָפּפאסטען נאנצע טעג און גאָרנישט! בכלל,

אין זי נישט געווען אזוי אריינגעטון אין דער אכילה, ווי אנדערע, גלייכע א שטייגער, זי האט אין דעם נשען יודישקייט ביסלעכווייז ויך אפגעוועהט פונם עסען, אזוי אז זי האט אָנגענומען פאר ליעב האַמט וואָס ס'איז און וויפיל ס'איז אבי יוצא ויין, פארשטאָפּען דאָס מויל. פילע יודישע בהמות האָבען דאָך אזעלכע מעלות, נאָר זי איז זי אַרר בער אלע.

איינגעהאנדעלט האט מען זי לכתחילה פאר א מציאה, עס האט געהייסען פישש... עס ניסט זיך פון איהר — מילך. א בהמה, קיין עין-הרע, א וואוילע, נאָר א תריפות. הלאי מיט מול, יעלה ויצמח, עס וואָל זיך גיסען, שפריצען, מען וואָל לעקען דערפון. די פינגער! שפעטער אָבער האט זיך ארויסגעוויזען, אז ס'איז נישט אזוי די מעשה. דאָס וואָס מען האט פערלאנגט איז נישטאָ! דאָך זי שולדיג מאכען דרינען אינגאנצען וואָלט געווען א גרויס אומרעכט. וואָס איז, זי האט דען געהאט און נישט געגעבען? אי וואָס מען האט זי איינגעהאנדעלט אייף דעם תנאי, מען וואָל האָבען פון איהר פיל נוסם און נחת — עס, נארעשקייטען, נארעשקייטען, למאי מען האט איהר אָנגעפישט אין די מוונות, אין דעם קעסט עסען כפי תהתייבות! עס טרעפט זיך ביי יודען אזויגע זאכען. ביידע צדדים, נארען איינער דעם אנדערען אָפּ, נישט אזוי ווי מען וואָלט, ווי מען שטעלט זיך פיר — און גאָרנישט. אויך בעשולדיגען זי פאר דער פרנסה איהרער, פאר דעם אַרומשלעפען זיך אין מאַרק צוויי שטען די גלייכע פוהרליך, א שמעק דאָ, א מאַפּ דאָרט, א שמעק די מאָר-דע אהין און חאפּען אַ לעק — דאָס וואָלט געווען א גרויסע עולה געווען. וואָרום אַדרבה וואָלט, וואָס וואָל א בהמה געבויך טהון ביים אַראָפּנעהן פון קעסט, אז עס לאָזט זיך איהר אים די מוונות? ליגען זיך, שונא-ציון, אין דערמיט גאט און פּגורן פאר הונגער? לאָז מען זיך ממריח ויין אין א יודיש שטערמיל ערגיץ, וועלכעס עס איז, וועט מען זעהען, אז אלע בהמות ווי זי זענען זיך ספרנס דאָרט אזוי. און נאָר נאָך אלע גליקען מיטטעהנע-געוואָלט, אז אינווערער פלעגט שוין גערעכטען אַ חאפּ טהון עפעס פון אייבען, אינגאנצען אַ פעטרישקע, פלעגט עס איהר געבויך באַקום אויספאלען. זי פלעגט חאפּען בייטשען, קלעפּ ווי האַלץ, וויפילע אין איהר איז אַרין, געשפּעט און לייטישע רייד פונם גראָבען עולם א צונאָב נאָך דערצו. וואָס הינט האָבען זי איהר געהאט, פאר וואָס הינט האָבען געהאָוועט, געבילט, זי אָנגעהאפּט, געביסען? — דאָס איז כלל נישט צום פערשטעהן; ס'מיינט, הינט וואָס לעקען אָפּ אַ בינדיל, חאפּען שיריים פון יודישע פאָמיניצעס; הינט וואָס יודען פערשטאָפּען

זי תמיד דאָס מויל, איהר פערשטעהט, מיט א שטיקעל ברויט; הינט, וואָס יודען מידען תמיד זי אים דעם וועג מיט אַכשיי, וואָס האָבען פונדערווייטענס נאָך פאר זי גרויס דרך-אריין! נישטעהר, גאָרנישט. אויף בילערס איז ניט שייך צו פרעגען קשיות.

מילא, בקיצור, האט מען דאָ אַ קלאָרען חשבון פון אינווער בהמה'ס שעהנאָכט, עהרליכקייט. און דאָס וואָס איהר נוסקייט, שטיקליכע אַנבער-טרעפט, דאָרף קענען עדות וואָגען אפּשר אַ האַלב שטערמיל יודען. פילע מאָל פלעגט זיך מאַכען, אין די שטאָק-פינסטערע געכט, אַ שטיי-גער, איז אַ יוד געבויך געשטרויכעלט געוואָרען און אַרױפּגעפאלען פומץ אויף איהר, אויף אינווער בהמה הייסט עס, וואָס האט געהויערט אין גאט צווישען די געמאָרקען, איין אנדערע אויף איהר אַרם וואָלט עס זיכער אונטערגעטראָגען; ס'מיינט, וואָס איז דאָס פאר אַ מאָרע קריכען ביי-נאָכט, און וואָלט איהם דערלאנגט אַ וואָרף פון זיך העט, ווייט, צו אַלדע-שוואַרץ-יאָהר. אינווער אָבער פלעגט זיך אויפהויבען שאַ שטיל, אַ שמעלגעבענדיג זיך אויף די פיס, און טראָגען דעם פארשוין, רייטענדיג איהר אויף דעם רוקען, אַ שמערקע וועג, ביז ער איז אַראָפּגעפאלען אליין, ברעכענדיג זיך האַלז און געניג.

אמת מאַקי צו די דאָוונע אלע שעהנע, נומע מעלות האט זי גע-האט, צווישען אונז וואָל עס בלייבען, אביסעל חסרונות אויך. נאָר וואו איז דען דאָ אַ בהמה דורכאויס אַ כשר'ע אָהן אַ ברעקיל סרכאז בעדאָרף מען אַ בעסערען ווי אינווער ברהאי, אַ שטייגער, אַ גדול, אַ גרויסער, אַ הדרת-פנים מיט אַ ברייטען שמערען און אַ דיק-קילעכדיג בייכעל, אָדער הצאפּ שלט, אַ קאמאָועס עפעס אינווער צאפּ, אזא פארנעהם, דער גרעסטער צווישען אַ שטאָרט ציגען — און פונדעסטוועגען, וואָל זי דער שור-הבר נישט שטראָפען פאר די זינד, זענען ביידע דאָס, וואָס מען מאַך נישט וואָגען, נישט דעם, נישט יענעם מאָר מען נישט לאָזען אין שטאָל אָהן אַ שומר.

ווינמער אַמאָל, גאנץ פריה, אז איך בין געלעגען איינגענורעם אונטער דער קאָלדע, פארשלאָפען, נאָך נישט בדעה האָבענדיג אויפ-שמעקן, געהן אין חדר, דערפיהל איך ווי מען וועקט מיך, מאַרעם מיך, אין איין געשריי: גיכער שטעה-אויף, גיכער, גיכער! איך טהו מיך, נישט מוידט נישט לעבעדיג, אַ חאפּ-אויף און דערזעה פאר מיר מיין שוועסטערל, אַ מיידעל פון אַ יאָהר צוועלף. דאָס פּינסיל שיינט איהר, די אויגעלעך פינסלען עפעס מיט אַ גלאַנץ נאָר משונה, דאָס מילכען

האלב אָפּען, אויף די ליפּעלעך עפעס אַ פאַרגליווערע מיין שטייכעלע, זי וויל עפעס זאָגען און קען נישט, אזוי פאַרנעהמט איהר דער אָמהעם, נאָר וואָס זי שמרעקט אויס, ווערנענדיג זיך, דאָס הענטל, שיינענדיג אויף עפּים דאָרט אין דערמיט שטוב — אָ — אָ! איך גיב אַ קוק — איי, געוואַלד, אַ קעלבי! און אזוי ווי איך בין, באַרפעס, נאָקעס, אין איין העטדיל, האַלטענדיג איין האַנד אויפ'ן קאָפּ, קיין צייט נישט האָר בענדיג אויסוועקען דאָ און אָנמהן דאָס יאָרמולקעלע, מהו איך אַ שפרונג אַראָפּ פונ'ם געלעגער, געשווינד צו איהם. די פרייד מיט מיר איז געווען אזוי גרויס, גלייך ווי די וועלט איז מיינע, גלייך ווי אלסדינג אין איהר, פיהלט מיין שמחה. עפעס לייכט די וון נאָר אנדערש, עפעס איז דער פריהמאָרגען מילדער, פריינדליכער ווי תמיד, עפעס פיהלט זיך אומעטום אין דער לופט יום-טוב'דיג, פול-און-פול מיט קעלבי! אלסדינג שטייכעלע, זאָגט: גוט יום-טוב, מול-טוב דיר מיט'ן קעלבי!...

איך זעמ'ן מיך אויף די קניעליך, אביסעל פונדערוויימענס, און בעטראַכט מיר דאָס קעלבי. אַ שעהנס, אַ רויסס מראה געלכען, אויף דעם שטערען אַ ווייטער פלעק ווי אַ זילבערנע קאָקארדע, נאָר אַ גאָטס יואנדער. וואָס ווייטער ווייטער גיב איך מיך אַ רוק-אָנמער, בעקענענדיג מיך מיט איהם נעהענטער; וואָס ווייטער ווייטער גיב איך עס אַ גלעט, דאָ אַ מאָפּ. דאָרט מיט אַ פינגער, אַריינקוקענדיג איהם בשעת מעשה אין די אויגען, ביז איך ווער דערמיט שוין אַ נאָהענטער שמעלעקע און לאָז איהם אַראָפּ אַ גראָבען, שלום-עליכס, אזוי טאָקי מיט דער גאָנצער האַנד, מיט אלע פינגער פינגער. דאָס קעלבי האָט אַ פנים נאָך נישט געוואוסט דעם טייטש פונ'ם, שלום-עליכס, מיט וואָס מען עסט עס, וואָרום עס האָט זיך עפעס געפיהלט ווי בעלידינג, און צונויפנעהמענדיג זיך מיט אלע קרעפטען געפרופט אויפשמעהן. פריהער האָט עס אָנגעד הויבען הינטען-אָרום, פאמעליכען-פאמעליכען זיך געשטעלט אויף די הינד מערסטע פיסלעך, בלייבענדיג אָנגעשפאָרט אויף די קניע פון די פער דערשטע, וואָס נאָך פערליינגט אונטער זיך אזוי, אז ס'איז אויסגעקומען עפעס משונה, ווי עס שמעהט מחילה ראָקום. שפעטער אביסעל האָט זיך עס שוין געשטעלט אויף אלע פיער פיס, וואָס האָבען זיך געשאַקעלט ווי פיסלעך פון אַ צושאַמענעם טיש. פונ'ם פופיק איז איהם אַראָפּגעהאָנגען, באַמבלענדיג זיך, עפעס ווי אַ שטיקעל בענדיל און אויסגעוועהן אינגאנצן צען מראה לעקיש. אזוי איז עס שאַקלענדיג זיך, אומגעלומפערט, אויס-שמעלענדיג אַ פאָר קעלבערנע אויגען, אַ היבשע וויילע געשטאָנגען — און פלוצלינג פעררייסט עס דעם ווידעל אין גאָלד, גאָלד איבער

דער שטוב. עס ווערט אַ רעש אַ געפילדער, עס פאלט אום די מילכיגע באַנק מיט דעם צעבראָכען פיסעל, עס דערשרעקען זיך די היהנער, פליר הען משונענערווייז איבער טיש און ביינק, צעבראָכען אַ גלעזעל און קעה רען איבער עפעס אַ שיסעל. די מאַמע ביי דער קינפעטאָרען, ביי דער בהמה הייסט עס, דאָרט אין הייז, דערהערט דעם טאָראָראָס, דעם האַר-מידער, לויטט אין איין אָמהעם אַריין אין שטוב שטאַרק אויפגעבראָכט און לאָזט אויס איהר צאָרען צו מיין קאָפּ:

אוי, אַ מאָג, האָב איך עס געהאט דענסטמאָל, אַ מאָג פון עפעס און קלעפּ אין דער היים, אין חדר, געלייזט גענוג, נישט פאַר קיין יודען געדאָכט!

אזעקענאָנגען פון דער היים אין חדר בין איך מיט אַ קאָפּ פול מיט קעלבי. וועמען איך האָב בעגעגענט אויפ'ן וועג האָב איך אָנגעד זאָגט די בשורה: אונזער קיה האָט געהאט אַ קעלבי! פאַר אימליכען פון מיינע בעקאָמע יונגליך האָב איך אָפּגעלויבט אין מאָג אַריין דאָס קעלבי, אונטערשטייכלענדיג דערביי פאַר גרויס הנאָה ווי אַ בעל-שמחה, געסיינט דערמיט — הע-הע! לאָזען זיי מיר מקנא ווין. וועמען מיר האָט געמיינט האָב איך צוגעזאָגט ווייזען איהם דאָס קעלבי, אינאיינעם מיט מיר זיך דערמיט אביסעל אָנשפילען. ביי איינעם אפילו האָב איך גענר מען פאַראויס אַ פאָר יונישע מעשענע קנעפּ מיט אָדלערס און אַיערען בייסעלע, שווערענדיג איהם: ווי איך בין אַ יוד'! אז דער פיבור פאָהר רען רייטענדיג צום-ערשטען אויפ'ן קעלבי געהער איהם. עס פערשמעהט זיך, אז פאַר גרויס שמחה און אזוי פיעל געשעפטען האָב איך מיר פער-שפעטיגט קומען אין חדר, און געהאַט אַ מיאוס'ן פּסק.

נאָר עפעס זענען עפעס און קעלבי איז קעלבי. די גמרא לינט פאַר מיר אָפּען און עס קוקט אַרויס פון דאָרט, עס דרעהט זיך מיר פאַר די אויגען — קעלבי! עס קריכט, קריכט מיר אין קאָפּ אַ מאָרדעצקע, אַ שעהנס, אַ געמאָקסט, אויערליך קליינישקע, אויפגעשטעלטע, אַ קעפעלע, אַ העלעלעלע. דער רבי קנעלט, מריקעט מיט אַ גמרא ניגון, און מיר אין די אויערען מעקעט די קיה נאָכ'ן קעלבי! דער רבי טהוט זיך אַ הויב פונ'ם ביינקעל — דאָס קעלבי אַ הויב אויף די פיסלעך; דער רבי שמרעקט אויס די האַנד — דעם קעלבי פעררייסט זיך דאָס שווענציל: האָץ-האָץ-האָץ — און עס פליהט אַ פאָטש! דער רבי איז ביז, פרעגט וואו איך האַלט! איך האַלט מיך ביי דער באַק. עס האַלט שוין ביי סקיים פּסק ווין, איך האַלט עס נישט אויס. עפענס זיך פלוצלינג די מהר —

און עס עפענט זיך מיר ווידער א וועלט. סקאציל קומט, רבי'צען! אהא, אים איז ווידער דאס קעלבל. די רבי'צען לויפט ארויס בייז, א קלאפער בענדיג מיט דער מהיר, דער רבי, ארויס פון די בליס, לאזט אים זיך שווער-ביסער נעמיסה צו מיר.

זו איך בין יענעם מאן א לעבעדיגער, א גאנצער א היים געקומען. איז מאקי נאך גרויסע נסים מיר געשעהען.

קומענדיג א היים איז די ערשטע זאך מינע געווען — קעלבל. שטיל אויף די שפיטץ פינגער האב איך בשתיקה, ווי א לעבהאבער צו דער געליעבטער, מיך צוגעגנבה'ט צום קעלבל. די מאמע האט עס פערשטופט אין א ווינקעלע פאר א גוט אויג, מען זאל עס קיין עין-הרע נישט געבען. אָנגעהויבען האט זיך ביי מיר ווי דער שטיינער איז, פריהער א קוק, איין עסען פאר לעבשאפט מיט די אוגען. אין א וויילע ארום שוין א גלעט, א מאס, דערנאך א האלזען, איין ארומנעהמען, נאך נפש אחת, און לסוף שוין גראבל'ך מחילה א קוועטש — און מיין קעלבל פון א שפרונג א היין-אהער איבער דער שטוב, ווערט עס איין איבערקעהרעניש, מרום ועמדה, און עס רעגענט אויף מיר פֿעך און שוועבל, פֿיערדיגע פעטש היסט עס, נאך א שרעק!

די לעבע צום קעלבל האט ביי מיר געוואקסען מיט יעדען מאָן און צוגלייך מיט איהר די יסורים, הארצוועהטאָן מינע, וואָס זי האט מיר אָנגעמאכט, בייז קינדערש הערציל איז פערלאָפּען מיט בלוט, האט נישט געקענט רוהיג אָהן פערדראָס האָרען דעם שמועס איבער דעם קעלבל, ווי מען וויל עס געביך קוילען, ווי מען דינגט זיך מיט דעם קצב, מיט וואָס פאר א גרינגע לעבער מען צוגלידערט עס לעבעדיגעהייט, שניידט, מהיילט זיין גופ'ל געביך, ווי מען רעכענט אויף די פינגער אויז פיעל פאר זיין פעלכען, אויז פיעל פאר דעם פערדער-חלק, אויז פיעל און אויז פיעל פאר זיין אימליכס גליעד בעזונדער. עס שטעהט זיך, קוקט קוקט אויז גוט, היימיש, לעקט דער מאמעס האנד אויז לעבל'ך-פריינדליך, און דאָ שאַצט מען אָפּ דעם ווערטה פון זיין לעקער, פון זיין צינגעל! ס'איז עפעס מאקי א געוואלד, א רציחה! — דענסטמאָל האב איך נאך נישט געוואוסט קיין חכמות, זיך נישט אריינגעלאזט אין טיעפע חקירות איבער מענשען, בהמות, נאך נישט איינגעפאלען מיר אפילו איבערצוי-מראכטען, אז אין דער פֿיהרונג פון דער וועלט קען געמאָהלט זיין פעול'ר; אז דאָס אלסדינג, וואָס איז פון גאנץ לאנג שוין אויז גע-שטעלט, ביי לייט אָנגענומען, האָט אפשר נישט קיין האפט; אז גרויסע

מיט בערר קענען נאך זיין יונגליך; אז חכמות אויזע און אויזע קענען נאך זיין נארעשקייטען, פילוסופיות — פלורעריען, גומסקים און פרום-קים — אכוריות, ווילדקייט, חלילה! אלסדינג ווי אויז ביי די עלטערען אין שטוב, ווי אויז אין חדר, אין שוהל, אין בית-המדרש דאָרט, דאָס איז שכל'דיג, רעכט, פיין, ווי גאָט האָט געבאָטען. און אויז מיר איז פֿירקער געווען אמאָל, עס האָט מיך עפעס געארט, איז דאָס נאך געווען גלאט אויז זיך, בשונג, אומגערען. גלאט עס האָט זיך אויז געפֿיהלט, נאך פון זיך אליין אויז געוואָלט — און דאָס פלעגט מיר דערנאָך ערגערען, קאָס מען א שטיק געזונד, וויל מאקי אין דעם פֿיהלען, אין דעם וועלען, אָט דרינגען, לויט זי וואָגען שטעקט דער יצר-הרע. ער גיט עס איין דעם מענשענס הארץ חשק, עס זאל פֿיהלען, עס זאל וועלען. ולא תתורו אחרי לבבכם — א יונגעלע זאל זיך נישט וועלען, האָט געמיינט דער רבי. — עס האָט מיר וועה געטהון דאָס הארץ אויפֿן קעלבל; געוואלד א רחמנות! עס האָט מיך פערדראָסען, געברענגט, געבראָטען; געוואלד, וואָס וויל מען האָבען געביך פון זיין לעבען! און דערביי האָט עס מיך מאקי געפֿיקט, געפֿיקט: געוואלד איין עברה! אויף וועמען דו האָסט רחמנות און אויף וועמען דו ביסט אָנגעדורדעלט, שייגעץ איינער! ... איך האב מיר אָנגעטהון א כח ארויסשלאָגען פֿונ'ם ינען די גאנצע מעשה מיט דעם קעלבל, איך בין נישט מחויב פאר איהם מקריב זיין מיין נשמה, פֿרעגלען זיך אויפֿן פֿיער אין ניהנס, נאך עס האָט אָבער נישט געהאלפֿען, פארקעהרט, וואָס מעהר איך האב עס געטריבען, מעהר איז עס מיר אין קאָפּ אריין געקראָכען. עס האָט זיך מיר געדאכט אויזנס, וואָס א שרעק: פון איין זייט, ראכט זיך, איין אויסגעשטערקט, איבער געשנימען העלועלע, א גיסען-זיך בלוט, איין ארויסגעשטעקטע צונג, פאר גלייטע אויגען. א האַרעלען, א מאכען מיט די זייטען, א צאפֿלען, א וואר-פען-זיך, א דרינגען מיט די פֿיס. פון דער אנדערער זייט א שוהם מיט א פרום-פֿנימ'ל, א חלף אין דער האנד און א ברכה-מאכען מיט די ליפֿע ליד. — איך בין ארומגעגאנגען צוקאָכט, ווינד-און-וועה איז מיר געווען פון ביידע זייטען, האב מיך געשעמט קוקען דעם קעלבל און דער מאמע, להבדיל, אין די אויגען. ווער ווייט צו וואָס דאָס וואָלט געד פֿיהרט, ווען עס זאל זיך גיט געווען אונטערוקען פֿלוצלים אויזנס, אויף וואָס מען האָט זיך בלל נישט געריכט.

ס'איז א ווינטער-גאכט. א פראָסט מיט א ווינד. א פראָסט א ברעד גענדיגער, א ווינד א שמוערעדיגער, עס בלאָזט, פֿייפט, ריפֿ-סקריפֿ, ווי אויף א חתונה פון מויענדער רוחות; עס שפּרינגען, טאנצען ווילען שנעע.

דערהנדיג זיך משונגענערווייז איבער די גאסען. עס קנאקען. טראסקען
דעכער, עס היילט, ווייטעט אין די קיימערס און עס וועט, צימבלען
שויען אין די פענסטער. אויף דער גאס קיין לעבעדיג בעשעפעניש.
נישט אין יודישע בהמה, אלע ווי אויסגערויט. און וועלכע זענען פער-
בליבען דא, ליגען בענגראבען, אז און-וועה צו זי, טיעף איבער די
אויבערען אין שנעע. אונזער בהמה, עפעס נאך מיטערהנס-געזאגט א שטי-
קעל קינדבעטערען, האט אונטערגענעכטיגט אין דעם פינסטערען הייז,
אין נעץ און שמוץ, וואו עס בלאזט פון איבען, פון אונטען. פון אלע
זימען; וואו ס'איז אומצוקומען פאר קעלט. און וואס מהום א בהמה
א בהמה מעלה-גרה'ס, חורט, קיעט איבער אלץ פריהערדיגע, שוין
האלב פערדייעטע, פוילע, נמאס-ומיאום געווארענע זאכען, אז נישט
שמוץ פאר זיך האט זי דאך מכות — און ביים איבערקיען קיכט זי,
לאזט זי שטילע ויפצען. די ויפצען צוגעהען זיך ווייט צורום און לאזען
זיך פיהלען אויך אין שטוב.

אויף מארגען נאנט פריה האט מיך אויפגעוועקט פונ'ם שלאף א
בימער געשרי, א יאמער, א קלאג ווי מען בעוויינט א מידעטען. —
דאס וויינט, שרייט די מאמע. וואס איז גע'פג'ט די בהמה! דאס
הייז-געווינד איז פערדאמערט, אין שטוב הערשט א טרויער, אפילו דער
האָהן שמעט אראפגעלאזט דעם קאפ, נישט ארויסגעפיהרט די היהנער
זיינע פון אונטער דעם אויבען האפערדיג, קוממיות, ווי חסיד. איינע
פון די היהנער מיט אַיין איי פארעם, קוואקעט, זוכט אַיין אָרט, וויל
זיך לאנגען, און נישטאָ ווער זאל איבערדעקען זי מיט דער זיף ווי נע-
וועהנליך. נאך איינע פליהט אַרויס פון אונטער דער בעם, הענרום-
פערנדם אויף אַ בינקעל מיט אַ פערריסען קעפעלע, זעהר שמאָלץ אין
אייין קול: מול-טוב מיר מיט אַיין איי, זיך שוין געלייגט אין אַ נומער
שעה! און דער שעהנער מאן, דער האָהן, זאל זיך עס אויף איהר
האָטש אַרומקוקען, צוגעהן, ווי דער שטייגער איז, אַרונטערגעהען זי
אונטער די פליגעליך, קוצעניג-מוצעניג פאר אזא גוטע בשורה. קיינעם
איז נישט אין קאפ, אלע שמעהען פערדאמערט, ווייבער, שכנה'ס אויך
אין דערמיט. די מאמע איז מספיד פאר זי די בהמה, דערצהלה איהרע
שבחים, איהר קעז און פומער, וואָס איך ווייניגסטענס האָב עס אין די
אויגען נישט געזעהען, נאך מעלות אזעלכע, אל-דאָס-גוטס, פון וועלכע —
א חידוש חלעבין! — איך האָב פריהער גאָר נישט געוואוסט, און לאָזט
אויס מיט אַ וויינענדיגען ניגון, אז דאָס איז זי גע'פג'ט פאר אונזערע
זינד.

— הערט אַ מעשה — זאָגט זי, פערנלאָצענדיג די אויגען צו
דער סטעליע — הערט וואָס פאר אַ נאָט מיר האָבען! היינט נאָנט
פריה, בלחוד השור, אַט די מהיר אַט-אָ, פון דער שטוב אין דעם
הייז, עפען איך. געה איך ווי אַ בעל-הבית'שע מעלקען פריה אַרין.
דאָס מעלק-שעפעל אין דער האַנד. שטוי צום פערסען האָט דער בע-
קאנטער גוי נאָך נישט געבראכט. פאַרגעסען. אַ פראָסט אַ שרעק. צייט
מעלקען. רוף איך: מאַי-מאָי-מאָי! זי רופט זיך נישט אַפּ. געה איך
שוין צו נאָהענט, אַביסעל מיט פערדראָס, טראכטענדיג ביי מיר: סטער-
ווא. וויל איך מעלקען — הע-הע, איז זי פערשאַטען מיט שנעע,
אַריינטראָגענדיג זיך ביי-נאָכט דורך די שפּאַרונגעס, די האָר פערפּרויערען
ווי סטערספּלעס אויף דעם רוקען שטעל איך אוועק דאָס מעלק-שע-
פעל, נעהם אַ בעזעס, נעהם, שאַר-שאַר דעם שנעע, און זי, די שפּלה,
זאל זיך עס האָטש ריהרען. איך גיב אַ קוק — איי, אַ דונער האָט
מיך נישט דערשלאָגען, זי איז מוידט! סטייטש, וואָס הייסט פאר ווען,
פאר וואָס? פון דער העלער הויט? נישט צום פערשטעהן. פאלט מיר
פלוצליך אַיין: איי, אַ וועהמאָג אַ גרויסער, אַ וועהמאָג מיינע שונאים!
איהר הערט, מיר האָבען פערנעסען די סעודה, מאכען נעכטען ווי אלע יאָהר
ה'ספּות-יום-טוב! מיין יחוס איז עפעס אַ קאמאָויעס. פונ'ם ה'ספּות-יום-
טוב משפּחה שטאם איך. אין דער מגילה זיינער אויף דעם נס, וואָס
איהם איז געשעהען, האָט דער גרויסער צדיק, עליו-השלוש, בעשוואַרען
זיינע קינדס-קינדס קינדער, זיי זאלען אין חורש אדר, נעכטען הייסט
עס, מאכען אַ סעודה, ווי פורים. וועט עמיצער נישט מקיים זיין, זאל
זיך איהם טרעפען אַיין אומגליק. אַט, האָט איהר מאַקי, איהר הערט,
דאָס אומגליק. דעריבער מאַקי איז די בהמה סאַנצעלאָמעס די כפרה
געוואָרען. וואָס דען? גאָר פלוצליך ערשט נאָכ'ן קעלבען זיך, פג'ט
עס, אַ בהמה! — —

און אין דערמיט הספד, פליהט אַרין פונ'ם אַלקירעל דאָס קעל-
ביל, האָך-האָך מיט אַ פערריסען וויידעל, אַ פערוואַרפען קעפעל, מע-טע
אין איין קול. דאָס האַרץ רייסט ביי אימליכען אין שטוב, קוקענדיג אויף
דער יתומה נעביך. אלע פערשטעהען דעם מייטש פון מע, וואָס דאָס מע
בעדייט. דאָס מעקעט עס נעביך נאָך דער ברוסט, עס וויל עסען. דאָס
מעקעט עס, בעט זיך צו דער מאמע, זי זאל עס אויסצוואַגען. אַפּלעקען
מיט דער צונג. ווייבער, שכנה'ס, ווישען די נעז, די אויגען, מאכען פיס-
קליך, און די ליפעליך זייערע ריהרען זיך, גרייט צום ריידען. איינע פון
פון זיי, אַ וואַילקענעדיגע, וואָס שיט אין די רייד ווערטער פון די הייליגע

חכמים, פיג'ם רבינו בחי, פערזאפט זיך פריהער און צולאזט זיך אין א ברייטען שמועס.

— דער וואָס לעבט אייביג, ברוך הוא זכור שמו, וואָס איך בין נישט ווערטה זיין נאָמען צורערמאָהנען — הויבט זי אָן אויף תחינה- לשון, צונויפשונירענדיג די ליפּעליך און קניטשענדיג א פרום פניםל — דער אלמעכטיגער, וואָס איז געזאכפערט, געגריסען צווישען די הער- שאפטען מלאכים, די דאָ הייסען חיות הקודש. ער איז גערעכט און זיין משפט איז גערעכט, כי מפני הרעה, פאר די זינד, זאָגען די חכמים, פנ'מ אַמאָל אַ בהמה. לאַז זי, די בהמה, זיין אַ קרבן-עולה, מכפר זיין, רייניגען, ווי די פרה-אדומה, איך און פל-ישראל, פון אלע אומרייניג- קייט און פון אלע אומווידיגקייט, אזוי ווי עס שטעהט געשריבען: אויב די זינד זענען ווי פורפיל רויט, וועלען זיי ווייס ווערען ווי אַ שנעע. און אויב אזוי, אז דורך אַ פּיך, די בהמה מיינט מען, האָט בעשינפערליך זיך געטהון ענטפלעקען אזא גרויס וואונדער, וואָלט מיין ראטה, עצה טובה, געווען, דאָס דאָס קעלביל, די פרוכט פון איהר מוטער-לייב, זאָל בלייבען די ווידערשפענענדיגע קינדער צום אַנדינקען, אויף דעם משיגה-ווילדען מופת, דאָס זיי זאָלען מעהר נישט מוטוויליגען. נישט פארשוועכען די שבוּעה פון פאָרצומע צדיקים. לאַז עס ביי איך זיך האָדעווען, און דער, וואָס שפּיזט מביצי בינים, פונ'ם קליין ווערמיל ביי דעם וויזעלטהיר, וועט העלפען עס צושפּיזען אַמאָל מיט שאלעכטס פון קארטאָפּעל, אַמאָל מיט אַביסעל קלייען, דאָס אַביסעל, יענעס אַביסעל. וואָס קען עס זיך אָנהען אין דעם בעל-הבתי"שקיים אַ קעלביל. לאַז זיך איך דאָכטען אַ ישיבה- בחור — נאָך אַ לעפעל געקעכטס, נאָך אַשטיקעל ברויט, אַ קבצן אַ קבצן נעביך. איהר פערשטעהט, פון אַ ישיבה-בחור, מפי', פון אַ קעלביל מיין איך, וואָקסט אויס אַ בהמה, און אַ בהמה איז גוט, תמיד אָנגעלייגט, ווער שמועסט ביי היינטיגע משוגע'נע צייטען, און בפרט נאָך ביי יודען. אַח-חאָ-חאָ! שפּיעלט אַווראי אַ גרויסע ראָליע אַ בהמה. אלע ווייבער באַ- סעווען צו. די מאמע לאָזט זיך איינריידען. דאָס קעלבעל בלייבט לעד- בען — און מיר פאלט אַראָפּ אַ שטיין פון האַרצען.

די מעשה מיט דער בהמה, איהר אונגעוועהנליכער מידט, נאָך שלא בדרך הטבע, האָט אָנגעמאכט אַ רעש אין שטערמיל. לויט זענען געקומען אויף חידושים אָנקוקען דאָס קעלביל, עס האָט בעקומען אַשם און געהייסען: תוספות-זים-טוב קעלביל.

א קעגען אַ דריי טעג האָט זיך געטראָגען איבער דעם שטערמיל

אַ היילען, אַ רויען, נאָר טויב צו ווערען. דאָס האָבען גערויזט הינט, וואָס האָבען זיך שטאמעס-ווייז פאַרקליבען אויפ'ן פעלד, צו-מהון דער בהמה איהר רעכט, זיך געריסען, געביסען און מטפּל געווען, ווי געהע- ריג, מיט דער נבלה.

שטאַרק געביינקט די ערשטע צייט האָט דאָס קעלביל געביך נאָך דער ברוסט. מען האָט עס געשמילט אַמאָל מיט אַ לעמעשקע פון קאָ- רענע קלייען, אַמאָל מיט ברויט אַ שטיקעל, מיט אַ הויפּען היי. ציינדלעך האָט עס געהאט אַכט פּעדערשטע, שעהנע ווייסע, נאָך ביים געבוירען ווערען, איך האָב זיי אליין געזעהלט. עס האָט געגעסען און דאָך צו וויילען אונטערגעמריקעט. עס האָט אלץ געסמאָרעט מיט דער נאָז, גע- זוכט. געשמעקט, און וואָס נאָר איהם איז צום מויל געקומען, אַ האַנד- מוך, אַ מישטוך, אַ זאָק, האָט עס געקייט. אַ היטעל, אַ יאָרמולקע — אויך סחורה. איינמאָל האָט עס שיער זיך נישט דערוואָרנען מיט אַ שטאָ- לעגט-שטאָטע. אַ נס וואָס מען האָט זיך בעצייטענס אַרומגעקוקט, גראָד בעדאַרפט גיכער פּעדרוקען דעם שטאַלענט. און אויב מען איז פון איהם דאָס אַלסדינג אויסגעשטאַנען, נישט וויינער פּמור צו-ווערען, איז דאָס נאָר געווען אין דעם זכות פון דער מאמען וויינער, זאָל זיך דאָרט מיהען. איך איינער האָב עס אמת טאָקי ליעב געהאט מיעף פונ'ם האַרצען, עס שטאַרק בעדויערט: אַ רחמנות, ס'איז נעביך עלענד, אַ יתום!... האָט מען עס אַמאָל בעליידיגט מיט אַ קלאַפּ, מיט אַ זעמץ, פלעג איך מיר אַרויסשטעלען, זיך אָנגעהמען קעלביל'ס קריווע, און געזאפט דערפאַר דאָס מייניגע. אַמ דאָס האָט מיך נאָך מעהר צוגעצויגען צום קעלביל דערפאַר. וואָס מען איז אַקעגען אונז ביידע געווען גראָב אומגערעכט, וואָס מיר ביידע האָבען געליטען פון אַנדערע, שטאַרקערע פון אונז, גאָר אומזיסט. נישט אזוי די בעליידינג, די יסורים, דער וועהמאָג פון קלעפּ האָט מיך געאַרט, ווי דאָס אומרעכט, מיט וועלכעס יענע האָבען עס אָנגעטהון. — און אַ פנים ביים קעלביל בין איך אויך טאָקי געווען אַ שטיקעל חשוב. וואָרום עס פלעגט זיך לאָזען גלעטען פון מיר ביים קעפּיל, אָנגעהמען ביי די אויערליך, קוקענדיג דערביי צו מיר מיט אַפּאַר אומעמיגע אויגען, לעקענדיג מיך פריינדליך, גלייך ווי עס וואָלט זיך פאַר מיר עפעס געקלאָגט, געוואָלט עפעס אַווינס זאָגען. איך ווידער האָב עס, דאָכט זיך, פערשטאַנען, געפיהלט וואָס איהם אויף דער לונג, וואָס לעקט עס מיך מיט דער צונג.

אַמ דענסמאָלט-אָ, דעם קעלביל צו פּעדראַנקען און דעם הויז-געזינדט

בענהמונג אקעגען איהם, איז אין מיר אריין א געדאנק, נאך עפעס ווי א דבוק — א געדאנק, זאג איך, נישט גלאט א געפיהל, א מונקעלס א שמוס אהן לשון, נאך מאקי ריין גערעדט, מיט ווערטער; אז א בהמה, בלומ און פלייש ווי א מענש, האט אויך, איהר הערט א נשמה ווי ער; אז א בהמה מיט הארץ, מיט אלע רמ"ח אברים, ליב-און-לעבען ווי א מענש, פיהלט ליד און פרייד, יסורים און פערנעניגען אויך ווי ער! — שפעטער האב איך מיט דעם דאזיגען געדאנק מיך ארומגעטראָ גען גאנץ אָפּען, איהם געלאָזט וואקסען, וואקסען, זיך ארויסצוגען פריי, נישט געהערט א וועלט, ביז ס'איז געקומען אזוי ווייט, אז בהמות האָבען אויך א לשון, זייער קוק אויף דער וועלט, זייער מין יושר און דרך-ארץ, זייער פאמיליענלעבען, אייגענע און קהלישע אינטער רעסען, זייערע מיני געבאָט, מנהגים, געריכט, און אפשר מאקי אויך זייער מין רעליגיע — קורץ, אלע מעלות און חסרונות ווי מיר, נישט צוואַנגען אפילו להבדיל. ס'איז דאָ אויך צווישען זיי אלערליי אומות, נאצייעס, מינים הייסט עס אומות גרויסע, שמאקע, געוואָפענטע מיט גומע בלי-וויין, וואָס רויבען, רייסען, געוועלטיגען ביד רמה, און אומות קליינישקע, שוואַכע, קריכענדיע, פערוואָגעלמע, ביי יענע אין די לאַפּעס. צווישען איין אומה בהמות גופא זענען דאָ פערשיידענע קלאַסען: בהמות געהויבענע, זאמע, פעמע, שענהע, ליידינגעהער, גע- לערענטע, מיט אָנשמעלען, און זיי אקעגען יענע פונ'ם געמיינעס עולם: אויך-מיר-בהמות, הונגערדיגע, דארע, אויסגעדויערטע, שמענדיג אין דער ארבייט, פערגרעכטע, פערפינסטערטע, וויסען נישט פון זייער חיות. עס זענען דאָ צווישען זיי גומע אי שלעכטע, ביזע אי שטילע, רוהיגע, געלאַסענע; פילע אי בריות; פאלשע אי געמרייע; ננבים, גאשערס, פרעסערס אי עהרליכע, בשר'ע, נישט קיין מרפה'נע העלדער; ענאָאס-מען, נישט פארגיגערס, קאפאבעל אויף אלסדינג פאר'ן אייגען נפּשיל, אי באַרעמהערציגע, בעריים זיך מקריב זיין פאר יענעם אין א גיטה. ראיות דאָרויף זענען דאָ גומא-גומאות, גאנצע פעק, ס'איז דאָ אַזעלכע, וואָס אימליכען פאר דער נאָ, מען פערשפּאַרט נאָר ווייט צו זוכען. ווער א שטייגער האָט נישט געזעהען, וואָס פאר א מכנים-אורח'טע א קיה איז א מנין בהמות אפילו מענען אריינשמעקען די מאָרדעס צו איהר אין צעכער, בשעת זיי פרעסן — און נאָרנישט, זי זאָל עס האַטש א פּיפּס מהון. אָדער געהאט א הונט, א שטייגער. עס מאַכט זיך אַמאָל א הונט קומט אין שמעטל, עס מעג זיך ווין אין אויסלענדער, פון פרס-ומדי, פון עק וועלט, בילט ער מיט אלע גלייך, איין הינטעש לשון, איין

דעה — פאני-בראטצי מיט אלע ווין-גלייכען, א הונט ווי אלע הינט, פערשטעהען זיך איינער דעם אנדערען זעהר גוט. אדרבה, איז עס דער- זעהען אָדער דעהערט געוואָרען צווישען בהמות אזא קללה, אז א הונט, א שטייגער, זאָל מווען בילען אזוי פיעל לשונות וויפיעל עס זענען דאָ מדינות. און דער וואָס בילט הינמיט דאָ, זאָל זיין א שטומער דאָרט? יא, ראיות זענען דאָ גענוג, איבערגענוג, נאָר דער מענש אָבער וויל דערפון נישט וויסען. איהם איז גלייכער מאַכען זיי, די בהמות, פאר שטיקער פלייש, נישט צוצולאָזען. זיי קיין שום פיצעל שכל, קיין שום געפיהל. אייננאָמען וואָס זיי לעבען איז נאָר פאר איהם: מיינען זיי איהם, הייסען זיי נישטליכע; אלא נישט, זענען זיי שערדליכע, איבעריגע אויף דער וועלט. נאָר העט אין די פריהערדיגע דורות האָבען מענשען, ווי עס זעהט אויס, זיך א פנים געשייט אזוי מיאוס גראָב זיין אקעגען די בהמות, די רציחה צו עסען זיי, געזוכט אריינלעגען אין יראת-שמים. — עס האָט געהייסען, ברענגען גאָט א קרבן, קוילען זיי לכבוד זיין גאָמען, איהם א שטיקעל, זינע, פרויסטער א שטיקעל, און אַנב מאַקי דאָס איבער- רינע פאר זיך אליין. — אָט אזוי האָב איך מיט דעם געדאנק מיך ארומגעטראָגען, שוין אין די עלטערע יאָהרען, אָבער דענסטמאָל, בשעת נאָך א יונגעל, האָב איך דעם דאָזיגען געדאנק, באַלד מאַקי ביים גע- באָרען ווערען, געשטיקט אין מיר ווי א ממור, נישט צולאָזען איהם אויף קומען, הויך א פּיפּס מהון. לאָזען לייט נישט זעהן וואָס פאר א בחור'ל איך בין, פערקראַכען נאָר צו בהמות און טראַכט אזוינס, וואָס מען מאַך נישט. נאָט איך אַבעל רחמים! איך האָב געהאט דערפון פיעל צער. נאָר דער יצר-הרע פון רחמנות איז אזוי גרויס, אז עס האָט מיך געצויגען צום קעלביל, און מיר זענען געוואָרען געמרייע חברים!

געמרייע חברים! די דאָזיגע ווערטער וועלען עפעס קלינגען משונה ווילד, עפעס נאָר נים פאר דעם מוח. אמת! אזוינע, ווי נאָך פיעלע אנדערע זאכען אין דער וועלט, זענען נישט מאַקי צופערשטעהן מיט דעם מוח, נאָר צו פיהלען בעדארף מען זיי מיט דעם האַרצען. אונגע- ליד צודערקלעהרען זיך רעכט גוט יענעסם שטייגער דיינקען, יענעסם מעשים, נישט צופערזעצען זיך אין יענעסם לאַגע — אין זיין צייט, זיין עלטער, און זיין אָרט. די צייט יאָהרען פון אימליכע עלטער אין דעם מענשענס לעבען איז א בעזונדער וועלט פאר זיך מיט איהרע גייג, מיט איהרע געדאנקען, פאַרשטעלונגען וואָס איז גוט, וואָס שלעכט, מיט איהר געשמאק, מיט איהרע חפציות, אַלץ-מיט-אנאנדער, ווילט איהר א שטייגער דאָס יונגעל פערשטעהן, מוזט איהר אין דעם יונגעלס וועלט געהן.

איהר בעדארפט זיך פיהלען, הייסט עס, יונג, עס זאל זיך איך דאכמען א יונגעל מיט די ביינער. דער חסרון איז אבער, וואס גרויסע, דערוואקסענע, צי מחמת א קורצען זכרון צי מחמת עפעס אנדערש, בעטראכטען די גייג פון קינדער נישט לויט דער קינדערשער וועלט, אין וועלכער זיי אליין האבען זיך אמאל געפונען, נאך לויט זייער איצטיגער וועלט אין די עלטערע יאָהרען. אזעלכע אָבער, יונג-אלטע, נעמליך, וואָס וועלען זיך אראָפּלאָוען צו מיר, אין מיין דענסטמאָליג וועלמיל און מיך גוט פיהלען — פאר זיי וועט דער גאנצער שמועס מיינער דאָ גאָר ניט ויין אזוי פרעמד. דענסטמאָל האָב איך מיר אלסדינג נאָך מיין שטאָנד זיך פאָרגעשטעלט. עס האָט מיר זיך געדאכט, אז זיי דאָס שטערמיל מיינס אזוי איז די גאנצע וועלט. איין פנים, איין שטייגער פיהרונג, מענשען בהמות אלע גלייך, וואָס מאַכט עס אויס? מענשען, יודען הייסט עס, דאווענען, זאָגען תהלים, לערנען משניות, א בלעמיל גמרא, וימצען אין קליימליך. געדענען, מאלעבענדען זיך ארום, בעשטעקלענדיג זיך מיט שטעקענס, שטעקעליך אלערליי. יונגלעך געהען אין חדר, קעלבליו, בהמות אין דער טשערערע. דער רבי מיט דעם קאנטשיק, דער פאסטוך מיט דער בייטש. איין רפואה צו א פאטש, צו אלע וועהטאָגען איז דאָס שפיר לען זיך מיט חברים, א יונגעל, א קעלבליו וואָס מאַכט עס אויס? אבי א לעבעדיג בעשעפעניש. זאל מען א שטייגער האָבען די זכיה געפינען חן ביי א ליאר הינטעל אין די אויגען ער זאל פאָלגען, בילען אָג פאלען אז מען הייסט, איז מען גרייט איהם נישט נאָר דעם מיטאָג. אפילו די נשמה איהם איך אוועקגעבען. חבר זיין מיט א הונט איז א גרויסער, גרויסער יחוס...

נישט דאָס בין איך אויסען.

ס'איז נאָך פסח. אויס בין-הומנים. מלמדים געהמען זיך קנעלען, אימליכער מיט זיין חדר, און דער פאסטוך מיט זיינע בהמות. געהעל-פערס שלעפען, טראָגען, ווי דער סדר העולם איז, פיצליך קינדער, שלא-פענקע אויף די פליצעס אין חדר אריון, און דאָס קעלבליו אונזערס, א געוונדס, נישט קליין צולופען מיט די פיסעליך אליין, בלייבט נאָר איבער — א חידוש חלעבין — אין דער היים! עס געהט ארום בטל. פאר וואָס? — ס'איז נאָך צו-יונג צומרייבען עס אין דער טשערערע, זאָגט דער פאסטוך, עס וועט נישט פערזאמען די תורה זיינע: מעלה גרהן, מאַכען מיט דעם מויל, נישקשה שפעטער אביסעל אויך. לעת-עתה, זאָגט ער, זאל זיך עס מנדל זיין אונטער א היימישער השגחה

בין דער דעכטער צייט. אין-ברירה, דאָס קעלבליו בלייבט נעבן און געהט איבער אויף א סך הענד. קיין האָניג דערפון האָט עס נישט געדעקט. די מאמע ווייזט איהם אַ היי אין סידור; דער פערשטאָפּט איהם דאָס מויל מיט שטיי-פּהי; יענע לערענט דאָס דרך-אריז — און פון די פיעלע מובות איז עס נעבן שטענדיג הונגעריג, שטארק פונ'ס ליב אראָפּ. אויף זיין גליק האָט זיך ביי מיין מלמד אויסגעלאָזט די תורה פאר מיר. איך הייב אָן דערווייל צו לערנען, הייסט עס, אין בית-המדרש אליין פאר זיך. מען פערלאָזט זיך, הייסט עס, אויף מיין ישר, און די השגחה אויפ'ן קעלבליו געהט מיט-דער-צייט איבער אינגאנצען מיר אין די הענד. איך ווער עס דער מרדכי זינס אין א גוטער שעה!

עס עפענט זיך פאר אונז בידע א נייע וועלט — א וועלט א ליכטיגע, א שעהנע א שעהנע, א פרייע, וואָס נישט איך, נישט דאָס קעלבליו האָבען זי בין אהער, ליגענדיג פערשפארט אין חדר, אין שטאל-בען, קיינמאל נישט אָנגעקוקט. לכה דודי! — זאָג איך אָנגעהענדיג דאָס קעלבליו ביים שמריקעל, וואָס איהם ארום דעם האָלו — קום מיין פריינד, נצא השדה, אהין אויפ'ן גרינעם גראָו.

אי-אי, איז עס דאָרט גוט, מחיה! עס לעבט, עס ריהרט זיך ארום-און-ארום. גאָטס בעשעפעניש, וואָס בין אהער נאָר ווילד-פרעמדע פאר מיר, פייגעליך אלערליי, מיני זשוקליך אזוינע, היישרעקען, גרילען אזוינע און אזוינע, פליהען, שפרינגען הויך אין דער לופט אי אונטען צווישען דעם גראָו לעבעדיג פּרעהליך מיט א געזענגער, א זושער, א צימבלע-ריי. עס הערט זיך א קאנצערט, עס פיהלט זיך ריחות פון בשמים, עס שימערט אין די אויגען פון בלומען כל-המיני קאלירען. עס אַטמעמט זיך עפעס אזוי גרינג, אזוי פריי. עפעס טהוט עס מיך אינוועניג א בריה — האָפּ-האָפּ-האָפּ! טהו איך א שפרונג, קוליע מיך פאר גרויס פערגעניגען עמליכע מאָל איבער און ציה מיך אויס אויף פריש-וויכע מאָך מיט דעם בויך ארויף. די ליכטיגע זון קוקט מיר גלייך אין פנים אריון, שיינט, שטייכעלט, ווי גערעדט: א יא, יונגעלע, גוט?

עפעס נאָר ניט ווילענדיג, ווי פון זיך אליין, עפענט מיר זיך דאָס מויל און א יקום-פורקן ניגון לאָזט זיך הערען אויף א וויינענדיג-קוויטשיקען ביי-קליכען. דאָס קעלבליו קוקט זיך צו מיר אום און מאַכט: מע! עס האָט אזוי פיעל געהייסען: שא, וואָס איז?...

איך טהו מיך א חאָפּ — הא! וואָס איז, רב יודעלע, באמת דאָ אזוי דאָס געוויין? שפיי אויס, און בלייב שטום.

דאס קעלביל פערמיטעט זיך אין דעם עסען געשטאק מיט כונה. איך קוק, קוק פערטראכט און עס קומט מיר פאר יעקב אבינו, ווי ער פיסערט די שאף בי לכן-ארמי, עס דאכט זיך מיר אויך דאס נומע בער געגעניש זינס מיט רחל'ען ביים ברוינען דארט, ווי זיי קושען, האלען זיך פאר גרויס ליעבשאפט. עס טהוט מיך אינוועניג פלוצלים עפעס א פיק — און בלייב ליגען עפעס ווי אפגעקאכט.

דאס איז געווען א פיק פון יצר-הרע. דאס האט ער מיר געגעבען אַנצוהערעניש אקענען א שכן'ס א מידעל, ווער א שעהנס, מיט וועלכעס איך פלעג מיך תמיד שפילען, און פלוצלים אַנגעהויבען זיך שעמען, רויטווערענדיג ביים בעגעגענען זיך מיט איהר, נישט רעכט צו-וויסען פאר וואס. היינטיגער פיק אָבער האָט מיר געגעבען נומ צו פערשמעהן אלסדינג, ס'איז מיר טאקי גוט אין טעם אריין — און איך האָב דערפון גרויס צער געהאט. דער יצר-טוב האָט מיר דערנאָך געגעסען: זעהסט-דו, בחור, אָט דאָס האָסט-דו איהר, פון דער נאטור דיינער, ווי הייסט מען עס! זי, די שעהנע נאטור, מ'שמעהנס-געזאָגט, מיט איהר פוטץ. מיט איהר חן, אָט די מ כ ש פ ה' מ ע גיט עס אַין א מענשען מיאוסע געפיהלען אַזוינע ווי דיר אַצונד. נאטור-שמור, שעהנקיים — שמינקיים — פער!... אין בית-מדרש אריין, שיינעץ איינער!

עס פערשמעהט זיך, דאָס קעלביל נעכד האָט פון איהם זיך אויך נישט גענאָרט. סמיטש, סמיטש א יודיש יונגעל און א קעלביל! א שיר געץ ביסט-דו דען, שיינעץ איינער! —

דער יצר-הרע אָבער איז נישקשה קלינער פונ'ם יצר-טוב. אויך פיעל שמארקער פון איהם. קיים איז א יונגעלע אַרויס פונ'ם אונטער-אויבען גער שמעלט א פיסעלע אין גאָס שעהן פריי וועלמעל, א קוקעלע געטהון דאָרויף און ס'איז איהם אריין אין טעם, הע-הע! וועט איהם שוין שווער זיין זיך אומקעהרען צוריק; וועט עס פון א מינדסט שמופעלע זיך רוקען, רוקען ווייטער ווייטער, און דערנאָך — וועט עס געהן ווי א פוטער, גאָר פון זיך אליין.

איך בין געאָנאָנען. וואוהין? עס פערשמעהט זיך אַהין, אין דעם פרייען פעלד, איך מיט דעם קעלביל טאקי.

אַנגעהויבען לכתחילה האָבען מיר די פיסערונג מיט דעם גרינעם באָרג, נישט ווייט פונ'ם שמערמיל, דערנאָך האָבען מיר זיך פערקליבען העט ווייט, אויסזוכענדיג א וואונדער-שעהן אָרט, גאָר א געטעהל. לאָן

זיך אייך דאכטען א וואָלד. בויסער-סאָסנעס געוויקסיגע ציהען זיך ווי א סטרונקע גלייך, הויך אין הימעל אריין, אונטען גלאט-נאָקעט און אויף די קעפ גרינע הימלען-קאפּעלושען אים, צווישען וועלכע עס ברעכען זיך דורך שמראַהלען ליכטיגע פון דער זון און בעלייגען דאָס ריינע סאָמעל מענע גראָן ווי ביי די פיס מיט העלע פאָסען גינגאָלדענע. פאר דעם וואָלד שמעהען קליינע-געדיכטע וועלדליך, פון נידעריגע, יונג-פרישע זאפטיגע בוימליך בל-המינים, צו-וואָרפען דאָ, דאָרט, אויף א היבשען, פרייען מיט גרעזעליך און שמעקענדיגע קרייטעכצער בעוואָקסענעם פלאץ. פאָרענט-צו ציהען זיך פון איהם, פונ'ם פלאץ, אַוועק פערלער תבואָה העט לאָנג, נישט צופערנעהמען מיט'ן אויג, און איהם ביי דער זייט לאָזט זיך די גאָנצע גענענד אלץ נידעריגער-נידעריגער אַראָפּ אין א טהאַל, וואו עס שפּורדעלט, ריזעלט א ריין-קלאָר וואָסעריל לעבעדיג-שפּילענדיג ווי א קינד, דאָס בעהאלמענדיג זיך ערגיץ צווישען געדיכט פערצווייגטע ווער-בעס דאָרט, דאָס א וויי-געבענדיג זיך ווידער, לויפּענדיג-שפּריינגענדיג באָרג-אַראָפּ פון שטיינרליך אויף שטיינרליך, האַלטענדיג אין איין מאַכען בול-בול-בול! חוץ מיר און דעם קעלביל נישטאָ דאָרט קיינער. גאָר וואָס אַמאָל טראָגט דער נומער יאָהר אָן עפעס אַ פּויגעל, שמעלט זיך אויף א צווייגעל, וואָרפט אויף מיר בגנבה אַין אויגעל, וואונדערענדיג זיך, ווער זאָל עס זיין אָט דער מין נפש, טהוט פאלד טאקי אַ בוק מיט'ן קעפעל, א טרייסיל מיט'ן ווידעלע, אַ מאַך מיט די פליגעליך און — זי געזונד! אַוועק, אַוועק... אָדער אויף יענער זייט טהאַל אַקענען לאָזט זיך אַמאָל אַראָפּ אַ בושעל, טהוט זיך אַ שמעל אויף די לאַנגע, רויטע פיס, אויסשטרעקענדיג דיג אין דער הויך דעם לאַנגען זילבער-ווייסען האַלז מיט דעם רויטען פיסק, שמעהט אַזוי אַ וויילע קיין ריהר זיך נישט צומהן. פלוצלים קליפּ-קלאַפּ, קלאַפּ-קליפּ מיט דעם שנאָבעל און — מאַרש, מאַרש איבער דעם זומפ. ציטענווייז פערמראָגט זיך א ווידער-קול ערגיץ אין דעם וואָלד, א געקלאַ-פערט פון פוהרלעך אויף דעם וועג דאָרט.

איך ליג מיר מחילה צוליב, שמאָכענדיג פאר גרויס פערנעניגען, קוק אויפ'ן קעלביל און טראַכט: אַז וואָיל איז אונז בידע! בידע האָר בען מיר איינער דעם אַנדערען צופערדאָנקען דערמיט, וואָס מיר זענען דאָ. ווען נישט איך וואָלט-דו אַצונד געהינגען אין שמאָלכען, און ווען נישט דו וואָלט איך אַצונד געהינגען אין בית-מדרש.

אַט אַזוי פלעג איך פערבריינגען אַ שטיק טאָג, שעפענדיג נחת פון גאָסס וועלמיל און פונ'ם קעלביל, וואָס האָט זיך שטאַרק צוגעלאָזט צו

מיר, געוואָרען מיט מיר, ווי מען זאָגט, פאַני-בראַטצי. מען האָט גע-
מענט אַנקוקען אויף חירושים מיט וואָס פאַר אַ שמחה עס האָט זיך גע-
שפּילט מיט מיר, מיט וואָס פאַר אַ קלבערנע התלהבות עס האָט זיך גע-
לאָזט לויפּען, אונטערהויבענדיג דעם הינטען מחילה, אזוי זיך פּלוצלינג,
ווי עס מאַכט זיך אַמאָל ביי אונז יודישע קינדער, עפעס נאָר פון דער
העלער הויט. מאַקי נאָר עפעס ווי אַ קינד צו דער מאמע פלעגט עס
אַמאָל אויסשמרעקען דעם האַלז, אָנפּינגענדיג צו מיר דעם קאָפּ, ווי גע-
זאָגט: נאָ, קראַמץ מיך! אין פערלויף פונעם זומער זענען מיר בירע
ווי איבערגעבויטען געוואָרען. דאָס קעלביל האָט אויפּ זיך גענומען לייב,
ס'איז איהם אויסגעקראַכען די האָר און בעקומען אַ נייע גלאַנצענדיגע
הויט. איך בין אויך געקומען צו די קרעפטען, בעקומען נאָר עפעס
אַ נייע הויט און זעהר אַ שמאַרקען אַפּעטיט. דאָס לערנען האָט ביי מיר
דענסטמאָל אזאָ טעם געהאַט ווי ביים זאָט קעלביל קומענדיג פונעם פערל
האָט אַ טעם געהאַט שטריי, קאַרטאָפּעל-שאַלעכטס — עס, נאָרנישט,
קיי-שפּיי!...

— מילא וועגען דעם קעלביל איז שוין נישטאָ וואָס צו-ריידען. מען
האַלט שוין דערמיט אויף אַ שטייגער — עס וועט אים-ירצה-השם, אַבי
געזונד, זיין אַ בהמה. די שאלה אָבער איז אַזונד: בחור! וואָ
האַלט מען מיט דיר? אַט קוק דיר האַמט אָן, דאָס אויסזעהן דיינס.
נאָר נים דאָס איידעלקייט, דאָס יודיש פנים וואָס פריהער. אַ פנים,
מישטעהנס-געזאָגט, אַ רויטס, עפעס אינגאנצען מנושם גראָב, געזונד עשו!
איין עסען אַביסעל, עפעס נאָר געפרעסען, בעהיט זאָל מען ווערען! אַט
דאָס האַמט-דו דיר, בחור'ל, פון דיינע פערלער, דיינע וועלדער. וואָס
דען, גומט קען דערפון אַרויסקומען?...

אזוי האָבען זיך געווענדעט צו מיר מיט אַ מוסר מינע היימישע,
מיך געפרעגט אין געענטפערט פאַר מיר, ווי מאַקי אליין:

— איין מיטעל פאַר דיר, בהמה איינער, עס זאָל אים דיר ווערען
אַ לייט, איז נאָר די ישיבה. קיין אַנדער תכלית איז נאָר נים געמאָהלט.

עס האָט מיר האַרציג באַנק געטהון שידען זיך מיט דעם
קעלביל, מיט גאָטס וועלטעלע, דאָס שעהנע, וואָס האָט מיר אַריינגע-
געבען אַ נייע נשמה; נאָר ווער וויל עס נישט ווערען אַ לייט, קומען צו
אַ תכלית? אַך, רבונט-של-עולם, האָב איך ביי מיר געמאַכט, עס זאָל
מעגליך זיין אַריבערצופעקלען אַהינצו, אין דער ישיבה, אַט דאָס אַלס-
דינג, דאָס קעלביל אַהין אויך מאַקי!

דאָס לעבען מינים אין דער ישיבה, אָדער בעסער צוזאָגען דאָס
וואַלנערען זיך מינים דאָרט, אין אַ ווילד-פרעמד אָרט, פאַסט נישט
אָהער צו דער מעשה. דער עיקר איז דאָך דאָ די מעשה מיט דעם קעל-
ביל, איך שלעפּ מיך נאָר ווי אַ צונאָב איהם נאָך, נישטעהר גלאַט,
אַ ס'איז שוין געקומען צווייט מוז איך האַמט זאָגען עמליכע ווערטער.
יאָ, אמת, די ישיבה מאַקי ווירקט! במשך פון אַ קורצער צייט האָט זי
אויס מיר געמאַכט אַ נפש מיט אַין אויסגעוויקט פנים'ל, מיט העויות
און פאַסטעמקעליך, וואָס האָבען געדאַט דעם זיבעטען חן. וואָלט איך
ווי אַנדערע זיך געווען אוועקגעוואַלנערט יאָהרענלאַנג דאָרט, איז גאנץ ויכער.
אַז זי וואָלט אויס מיר געמאַכט אַ לייט, מאַקי וואָס לייט הייסט, לכל-
הפחות נישט ע גר פון יענע אַלע אונזערע שעהנע לייט וואָס זענען
איהר אַרבייט, איהר מלאכה. נאָר אָמנם חטאָתי! מיך
געשטערט דרינען האָט זעהר פיעל דער יצר-הרע. ער איז דער געשטאַלט
פונעם קעלביל און פון דער יפת-תואר — די נאטור די שעהנע, ער
האָט עס מיר פערדרעהט דעם קאָפּ, נישט לאָזענדיג מיך ווערען אַ בלי-
שלמה. אַנקוקענדיג פאַר מיר די קלויזניקעס, די ישיבה-בחורים האָט
זיך מיר געדאַכט — קעלביל. פלעגט איינער, ווי דער שטייגער איז,
זיך קראַמטען — אַט אזוי האָט זיך געקראַמט דאָס קעלביל. פלעגט
איינער אַ האַרב שטיקעל עפעס אין דעם לערנען אַ מאָל-צעהן איבער-
קיינען — אַט אזוי האָט געקייט, געמעלה-גרה'ט דאָס קעלביל. האָט
איינעם, ווי געוועהנמליך, געפעהלט אַ מאָג און נישטאָ וואָס צוקיינען.
ער האָט געהונגערט, געלעכצט געבויך נאָך אַ שטיקעל ברויט — אַט
אזוי האָט די ערשטע צייט געהונגערט, געלכצט נאָך דער ברוסט דאָס
קעלביל. הכלל, אימליכע תנועה זייערע האָט דערמאָהנט קעלביל. איר
מעמום איז פאַר די אונגען מינע געשטאַנען דאָס קעלביל. און וואַלנע-
רענדיג זיך אין דער ישיבה, גלייך אַנדערע דאָרט, אַמאָל אויף אַ האַרמער
באַנק. אַמאָל אויף דער ערד, אַ קולאָק צוקאָפּענס, עס שטינקט מחילה
וואַנצען, פליי בייסען — אַט דענסטמאָל גראָד, הערט אַ מעשה, פלעגט
זיך מיר עפענען אין די געדאַנקען וואונדער-שעהנע פאַנאַראַמעס: בוימער,
תבואות, בלומען, בערגליך, טהאַלען, אַ גילדענע זון און אַ ריינער בלויער
הימעל, אין קאָפּ שפּילט מיר אַ ציוויג, אין די אויערען ווושעט מיר אַ
זשוקיל, אין נאָז פאַרגעהען מיר ריחות — דאַכט זיך בשמים... צוקאָ-
פענס, דאַכט זיך מיר, פון מאַך אַ קישעלע און עס קריכען אויף מיר,
דאַכט זיך משה-רבינו'ס פערדעליך. עס ציעהט מיך, ציעהט ביי דער
נשמה אַלץ אַהין, אַהין... נ, אַ יצר-הרע! —

און אמאל פלעגט עס מיר טהון א טראג — אויף, עס פלעגט דערוועקען זיך אין מיר הייסע געפיהלען, עס האָט געקאָכט געוויינט אין מיר דאָס האַרץ אויף מיר, אויף מייענע חברים, יודישע קינדער:

אך, ברידער, אין דער פרעמד פערואַגעלטע ברידער, אויף-און-וועה צו אינזערע, טעג צו אינזערע יאָהרען! גענוג אָנגעלערענט זיך אויף דער ערד, לעבעדיגער הייט זיך דאָ צובעגראָבען, שוואַרצען דאָס פנים, זיך לאָזען ביסען פון פלי, פון וואַנצען. אין דער-ערד זענען מיר, אין דער-ערד איז אונזער לערנען...

נאָר מייענע חברים ארום מיר ליגען ווי דער'הרגיטע, שלאָפען! — איך איינער בין וואָך, ביז, טראַכט וועגען זיי עפעס אַ שרעק און באַלד האָב איך חרטה, ווין שמילערהייט:

ברידערליך, זייט מיר מוחל וואָס איך בין פונע איער כבוד מיט אַ ביזען געדאנק, מיט אַ שלעכט וואָרט אמאל. אַ נאָמס רחמנות געבן אויף איך — שלאָפט, שלאָפט געוונדערהייט!...

מאמע לעב! — שרייב איך אין איין שעהנעם זומער-טאָג אַ הייס צווישען אנדערע זאכען — געכטען איז ביי אונז געווען אַ סיום אויף „ביצה“ איך בעגער, נישקשה, לערנען, האַלט שוין, ברוך-השם, אויף אַ שטייגער... נאָר וואָס דען? שטאַרק אַ הייס ביינאָך איך, נאָך דיר, מאמע, נאָך אימליכען (נאָכ'ן קעלביל האָב איך מיך געשעמט זאָגען). אזוי, לאָז מיך אויף אַ פאָר טעג קומען אַ הייס! עס וועט קיין הוצאות נישט קאָסטען. איך וועל געהן צופוס. נישקשה, וואָס איז? אלע בחורים ביי אונז געהען צופוס. און נאָך וואָס פאר אַ מין געהן — באַרפּים. מיט דעם שטעקען אין דער האַנד און דעם פעקעל אויף די פלייצעס. אַקעגען אַ חיי גראַשען פערמאָג איך מאַקי במוזמנים, נאָך פון פורים, פאר לייענען די מגילה דער קעכנע דאָרט, וואו איך עס שבת, און פאר אַפּמאָגען פונ'ם בעל-הבית משלוח-מנות צו זיין מחותן. לאָז מיך, מאַ מעניו, אזוי, איך בעט דיר!

און נישט וואַרטענדיג אויף תשובה לאָז איך מיך שפעטער מיט עס ליכע טעג, אזוי ווי איך שמעה און געה, אין וועג אַרײַן, עס פערשטעהט זיך צופוס. אויב ס'איז נאָר געמאָהלט אויף דער וועלט גליק, און געווען דענסמאָלם איין גליקליכער מענטש אויף איהר, איז דער איינער געווען איך. עס פאָהרען דאָך סוהרים אין בידען, פריצים אין קארעטעס, אָבער

וואָס פאר אַ טעם האָט דאָס פאָהרען זייערס אַקעגען דעם צופוס געהן פון אַ ישיבה-בחדר ווי איך, וואָס רייסט זיך אַרויס פון שימל, אַ דער-שטיקעניש, אויף דער פרישער לופט, פון אַ פינסטערער מרה-שהורה דאָרט אויף דער פרייער ליכטיגער וועלט; וואָס ווערט עפעס ווי פון טוידט לעבעדיג? אַרויסגעגאנגען בין איך גאנץ פריה, געגאנגען מיט זייענדי וועגליך צווישען ווייץ און קאָרן דעם גאנצען טאָג, אונטערשפּרינגענדיג פאר פרייד, אויך אונטערזעצנדיג זיך אמאל, און געקומען אַ הייס בין איך מנחה-צייט, ווען בהמות קומען צוריק פונ'ם פעלד.

מין קעלביל זעה איך, איז הע-הע, אָהן עין-הרע, אַ קאלב. עפעס אַ גאנצע יפהפה! צוויי ביקליך קאוואַלירען פיהרען זי אַפּ אַ הייס אַזש ביז צום פלייט פונ'ם נאָרטען הינטער דער שמוב, שר'כנען זיך, אונטער-לעקען זיך צו איהר, אַרויסווייזענדיג דרינען גרויסע בריה'שקיים, און היינגען זיך פשוט אויף איהר. איך בעט מחילה די פיינע חתנים, פער-טרייב זיי מיט אַ שטעקען און גיב מיך אַ שמעל דער פלה מיינער גלייך איהר אַ קעגען פנים. — שלום-עליכם, קעלביל! מאַך איך און וויל עס אַ גלעט טהון. עס בוינט-אָן דעם קאָפּ, נישט אָנצוקוקען מיך, אויסשטע-לענדיג מיר אַ פאָר קליינע, שפיטציגע הערנער, ווי גערעדט: אָהן הענד! וואָס פאר אַ מחותן מיט מיר, מיך צוגלעטען, ביסט-דו, פעטער? — עס פערדריסט מיך טאָקי אַביסעל, נאָר, נישקשה, טראַכט איך מיר, מען בעדאָרף זיך פרייווען נאָך אמאל. — מאַן-מאָן-מאָן! זאָג איך, האַל-טענדיג דער יפהפה פאר דער נאָז, אַביסעל פונדערווייטענס, אַ הויפּען גראָ-נאָ, הייסט עס, אַ מתנה פון מיר! זי שמעקט, סמאָרעט מיט דער נאָז, אָנקוקענדיג מיך פערוואַנדערט, גלייך ווי געוואָנט: עפעס קענטליך! דאָכט זיך דער, און פאָרט נישט דער. — האַ, נישט דערקענט? אַי-איי! שטייכעל איך אַביסעל מיט תרעומות, מיט גאל, הייסט עס. און קוקענדיג אַ ווילעל אזוי אויפ'ן קעלביל ווי שעהן, געוונד, בעליבט, ווי לע-בעדיג פריש עס ועהט אויס; פערגלייכענדיג איהם אַקעגען דאָס דאָרע-קוואַרע לייב מיינס, דאָס בלייך אויסגעווייקט פניםל מיט דער גאנצער ישיבה-בחדר'שע געשטאַלט מיינער, מיטענהעם-געוואָנט, האַפט זיך מיר נישטוויילענדיג אַרויס אַ זיפּץ טיעף פונ'ם האַרצען. דאָס איז געווען אַ זיפּץ אויף מין פערוויסטע זיגענד, אַ הספד אויף מייענע פאר דער צייט אָפּגע-שניטענע יאָהרען; דאָס איז געווען אַ ביטערע פראַגע: רבונ-של-עולם, איז דען מאַקי דאָס דיין ווילען, אַז מען זאָל אַ מענטשען נאָך קינדוויין פער-שפּאַרען ווי אַ גאנז אין שטייג נישט אָנצוקוקען דיין וועלט, אָנשטאַפּען איהם אַ מוח ווי מיר, און מאַכען אויס איהם אַזעלכען אַ שטייגער ווי

איך? — דאָס קעלכיל, דערקענענדיג מיר אַ פנים אין דעם קיל, ווערט מיט מיר היימישער, שטרעקט פריינדליך אויס צו מיר דעם האַל צום קראַטצען, ווי דער שטיינער וויינער איז געווען פריהער. עס שמעהט אזוי עפעס ווי געריהרט, קוקט מיט האַלב פערמאכטע אויגען, אונטער-מריקענדיג צו מיר שטיל פון דער ברוסט: המ-מ! ס'איז דרינגען גע-לעגען אזוינס, וואָס נאָר ניט פאר דעם מענשענס לשון. איך האָב עס אָבער ניט געפיהלט. עס האָט אויסגעדריקט אַ געבעט: קראַטץ מיך, קראַטץ מיך דען דיינער אַ קראַטץ איז מיר בעסער ווי דאָס גרין-גראַז. איך האָט עס אויסגעדריקט אַ פראַגע: וואו ביסט-דו דאָס פלוצליס אהי-נעקומען? וואו האָסט-דו ביז אהער זיך געפירט ער ט און צווישען וועלכע בהמות דאָרט? און צוגלייך טאק אַ בעדויערען: המ-מ-מ, וואָס פאר אַ פנים נעכד דו האָסט!

די מאמע מיינע האָט פון מיין פנים דוקא נאָר אָנגעקויפֿלען, אדרבה, זעהר שעהן. עס האָט איהר בעשיינפערליך בעוויזען, אז איך בעגעהר לערנען, האָב אַ פנים פון אַ גוט קינד, גאנץ יודישלעך, אַ בלייכס, אין איידעלס און עס ווערט אַמירצה-השם שטארק מיינען צו אַ שידוך. און ווי עס האָט אויסגעזעהען האָבען זיך גע'שרכנט' צו מיר אַ פאָר מחותנים, זיי האָבען זיך עפעס אַלץ געשושקעט מיט דער מאמע, ווינקענדיג אויף מיר מיט אַ שיינענדיג מינעלע און אַ קנייטשעלע, ווי ביים קיפּען אַ שטר-קעל סחורה. דער קרעמער אַלץ: פישש! און די קונים — בע! פאר מיר איז דאָס געווען, עס פערשמעהט זיך, אַ סוד. עפעס אַ קעלכיל איז דען אַ בחור'ל, צו-וויסען פון אַזעלכע זאכען? — עס וואָלט געווען באמת נאָר אַ פלא, אז איך מיט דעם קעלכיל ביידע וועלען מיר אין איין צייט זיך פאר'קנסען! נאָר אַ פנים מיר איז נישט בעשעהרט געווען און פונ'ם גאנצען עסק האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טייך.

דער יצר-הרע אָבער שלאָפט נישט, איז ווי פריהער צוגעשטאנען צו מיר, נישט אנדערש איך זאָל מיך ממרחק זיין צו איהר — איהר פערשמעהט, אויף דעם פרייען פערל דאָרט צו איהר, צו דער נא-טור הייסט עס, אונטער איין אויסרויך, צולעב דיין געזונד טאק, פון דיין טובה און דיין הנאה וועגען, נארעלע. גע'פיעל'ט ביי מיר דאָס, ניט ער מיר אַ טאפ, כלומר'שט גלאַט אזוי זיך, הינטען-ארום. מכוח מיין חכמה, מיין געלערענטקייט, מיין בעשעפטיגונג און דעם תכלית מיינעם פון די אלע זאכען, און ביי אימליכען מאַפ פערקרימט ער זיך מיט אַ שמע-בענדיג געלעכטעריל, עפעס ווי איך בין אַ פרא-אָרם, אַ ווילדע ברייַה,

נישט בין דעם עולם, מ'שמעהנס-געזאָגט. קורץ עס קומט דערצו, אזוי ווייט, אז ער צומערענצעלט מיר די ישיבה, דאָס, יענעס, האַק און פאָק — אזוי און אזוי: דו ביסט א... בהמה! מיינסט-דו אפשר? חלילה. אַ בהמה איז זיך אַ בהמה, ווי נאָט האָט זי בעשאַפֿען, לעבט נאָך זיינע געבאָט, אָהן שפיטצליך, אָהן דרעהרליך. אַ מענש, אַ נאָר אָבער זוכט זיך אויס זאכען אַזעלכע, כדי צו זיין נישט אזוי ווי נאָט האָט איהם בעשאַפֿען. דאָס לעבען זיינס פיהרט זיך נאָך זיין אייגענע אויפטהועכטען, פון איהם געמאכטע, אַ נאָר געמאכטע זאכענישען. — אַ נאָרישער מענש, אָט וואָס דו ביסט, חכשט מיינער!...

נאָר, עט, דברים בטלים! די נויטה ברעכט אייזען, אין אייזערנעם יצר-הרע אויך אפילו. בלייבען ביי דער אָרימער מאַמע, אַ וויסמע אַלמנה מיט יתומים, איז געווען ריין אונמעגליך. איך געזעגען מיך מיט מיינע אלע ליעבסטע, זאָג אַז-געזונד די שעהנע פערלדער, די גרינע וועלדער, וואו איך האָב געשפאצירט, און לאָז מיך אַוועק צופוס ווייטער אהין, אין דער ישיבה.

אַ ביטער יאָהר, נישט פאר יודישע קינדער געדאכט, האָב איך געהאָט דאָס מאָל אין דער ישיבה, פיעל ערגער נאָך ווי פריהער. אַ יאָהר אָהן 'מעג' — עס האָט מיר געפעהלט מעג צום עסען, און איך האָב געליטען הונגער. צרת רבים, זאָגען די חכמים, חצי נחמה. אויף יודיש הייסט עס: די צרה פון כל-ישראל, איז אַ האַלבע טרייסט פאר רב-ישראל. נו, הייסט עס אַ פנים אַ גליק פאר מיר, וואָס פיעל אנדערע פון די אָרעמע בחורים האָבען אויך געדארבט, געהונגערט — איז עס פאר מיר געווען האַטש אַ האַלבע טרייסט. גע'פטר'ט, הייסט עס, אַ האַלבע צרה, מיט דער אנדערער העלפט איז שוין עט, נישט אזוי קיין ספנות. אזוי, דאכט זיך, האָט עס בעדארפט זיין. אי ערל פי די חכמים אי ערל פי דרך הטבע. וואָס-זשע לאָזט זיך אויס? ביי דעם! אדרבה, לא-די וואָס מיר איז שטארק שווער געווען איבערצוצוטרעגן די האַלבע צרה מיינע, אַלץ גע-מורמעלט: געוואלד, רבנו-של-עולם, עסען! האָט מיר נאָך געקריינקט די ביטערע נויטה פון מיינע עלענדע חברים. איך בין זיך מודה, עס האָט מיך דענסטמאָל זעהר פערדראָסען אויף דער ישיבה און אויף דעם גאנ-צען משא-ומתן דאָרט. צו-וואָס? נאָר דאָס איז געווען אין-אָנהויב, שפעטער אָבער, אז איך בין מיט די צרות שוין געוועהנט געוואָרען, האָט מיר די אכילה שוין נישט אזוי אויסגעמאכט. עס האָט מיר אויך קנאפ וואָס געארט צעריסענע שיך, הוילע פיאממעס, אַ קאפאָטע אַ שמאמע מיט אויס-

גערעכענע עלענפונגעס. פערקעהרט, אינאיינעם מיט די חברים פלעגן מיר פון אזעלכע קליינגקייטען אמאל גאר חזק מאכען, אפואגען דארויף גלייכווערטליך. ערשט שפעטער איז מיר קלאהר געווארען, וואס שמעקט אזוינס אין דער ישיבה און די גרויסע מעלה איהרע. אט וואס: די קבצנים איהרע, וואס זי לאזט ארויס, זענען פרעהליכע קבצנים; איהרע מלמדים, מקבלים, בשלמים זענען מוחל די עולם-הזה, הערען זי אין דער פאטע. און פאר יודישע קינדער אין גלות איז דאך בעשיינפערליך טאקי א גרויס גליק!...

„מול-טוב דיר, וזהנעניו — שרייבט מיר די מאמע נאך א לאנגע צייט שטילשוויגען — מול-טוב אויך מיר מיט מיין בהמה!... פערשטעהסט דאך מסתמא, וואס מען מיינט בהמה? עס האט זיך געקעלט דיין קעלבל, איז געווארען, אויף קעז און אויף פוטער, א בהמה! ס'איז שוין ניער ערגער. אין שטוב איז דא מילכיגס, אביסעל צום פערקויפען און פאר זיך אויך אביסעל. ווי דערלעב איך שוין אויך פון דיר אין-גיכען נחת, הלואי אמן, רבונג-של-עולם! זעהר א גוטע בהמה. גאר וואס דען? איך האב פון איהר צרות. זי לאזט זיך נישט מעלקען. ווארפט זיך, שרייט, ביינקט, געהט פשוט אויס נאכ'ן קעלבל. האסט-דו געהערט, א בהמה זאל נישט קענען פערגעסען דאס קעלבל! עפעס טאקי נאך ווי א מאמע א קינד, להבדיל. משוגע איז זי טאקי נאך קעלבליוויז געווען, געטויגט האסט-דו איר נער טאקי צו איהר. גוט אויסגעלערענט האסט-דו זי. האסט געמעגט ווייניג נער לערנען זי און לערנען בעסער אליין. לערען, וזהנעניו, לערען, וועט אויס דיר אמ-ירצה-השם ווערען א לייט. אז מען רייבט זיך, איז דא א ווערטעל, רייבט מען זיך אויס. יא, מען קען אנדערש נישט זאגען. א קעלבעלע איז דאס געווען זעהר א געראטענס, טאקי גאר אנטיק. דער קצב האט מיר דערפאר געגעבען א גוטען מקח, אויך דאס לונג-אין-לעבער ריל. פונ'ם געלד שיק איך דיר דא דורך חיה-הינדען אויך א פאר גילדען און דעם קעלבל'ס א שטיקעל געבראטען לעבעריל. נא, ווייס, האב איך הנאה האטשע פאר דיין מיה אמאל מיט דיין קעלבל! איהר ביידע זענען דאך ווי אנדערע צוויי. ווייטער שרייבט איך דיר, אז...“

גאר גענוג! וואס ווייטער זי שרייבט האב איך שוין נישט געליענט. עס ווערט מיר פינסטער אין די אויגען, פערדרעהט זיך מיר דער קאפ, פע, נישט גוט, אזוי אז מען האט געמוזט אפניסען מיך מיט א גאנצען איימער וואסער. מיינע חברים שמעהען צו מיר צו, פרעגען: וואס איז פארמ די מעשה? איז עמיצער פון די היימישע חס-ישלום קראנק, אדער,

די טעה זאל נישט זיין, אפשר גאר געשמארבען? און איך שוויג, האלט מענדיג זיך ביים הארצען. געה דערזעהל, גאר אויף לייטישע געלעבטען, יענעס א מעשה מיט א קעלבל! אז דאס איז מיר נישט גוט פאר. רחמנות אויף א בהמה, מיט וועלכער מיר איז בעשעהרט געווען. נאכ'ם וועלכע מיט מאל אין אונזערע ביידענס יונגע יאָהרען, אָנצוקוקען. נאכ'ם וועלכע מיט איהרע פערלער די שעהנע און צופריינגען דארט בידע א שטיק צייט, די מיהייערסטע אין לעבען; אז דאס טריפט מיר דאס בלאז פאר דחמנות אויף א בהמה, א מאמע, איין ערשטלינג, וואס ביינקט נאך איהר קינד, נאך איהר געקילעט קינד נעביך!...

א יודיש קינד איבערהויפט, וואס אינגאנצען איז עס א רוחניות, עס ווארפען זיך אין איהם תמיד די אדערליך, איהם איז דאך גענוג אזי עפעס א בלאז, עפעס א ריהר, אז ער זאל זיך צושאקלען און עס זאל זיך איהם צושפילען די פאנטאזיע גאר א שרעק, א פשיטא-שוין ווי איך א גמרא-יונג-געל, איין אָרעם ישיבה-בחור'ל אָהן „טעג“, אָהן לייב, אָהן געוונד, גאר וואס דאס קעפעלע אין איהם; וואס שטענדיג האלט עס אין איין פליהע-ניש, אין איין טראכטעניש, צאפלעניש. גענוג איבערגענוג איז פאר מיר געווען דער מאמעס עטליכע ווערטער, אז איך זאל ווערען צוקאכט, צורייצט; אז די פאנטאזיע זאל ארבייטען מעשים, מיך נישט לאזען רוהען די נעכט. קוים וואס זיך געלייגט — אהא, ברוך-הבא! הויבט זיך אן די שפיעל. עס טרעט ארויס אויף דער סצענע דאס אלטע קעלבל, שוין א מאמע, מיט דעם קינד — א קעלבעלע א בריליאנט. עס טשעפעט זיך דאס קעלבעלע, ווייגט די ברוסט, אונטערשלאגענדיג צו-וויילען די אייטער, דרעהענדיג דערביי מיט דעם וויידעלע. די מאמע איז גאר איבערגליקליך. ס'איז איהר דאס צווערקענען אין דעם גאנצען בענעהמען איהרס, ווי זי בויגט אויס דעם קאפ צום קינד, לעקט עס, לעקט, שטיל אונטערמייקענדיג די פאר גרויס ליעבשאפט. איך קוק פערנאפט אויף דער מאמע, זי אויך אויף מיר, און ביידע פערשטעהען מיר זיך, וואס אזוינס אין דעם קוקען אונזערס ליגט. עס פינקעלט, שימערט ארום-און-ארום, א ליעבליכע ווער-מע צויגסט זיך אין די אלע גלידער און אויפ'ן הארצען פיהלט זיך עפעס אזוי גרינג, אזוי גוט... בארד טאקי טהוט זיך עפעס ווי א דרעה. עס מונקעלט אין די אויגען, אויס געשטאלמען, אויס קאלירען, אויס אלס דינג — גארנישט!... קיהל. אינוועניג אין מיר איז עפעס א מרידה — אי, עסען! עס דאכט זיך מילך, א מעפעל סמעטענע, קעז און א ריפמעלע ברויט מיט פוטער. עס דאכט זיך אויך געבראטענס. פלייש א שטיקעל, איינגעפרעגלט מיט שמאלץ און ציבעלעס, מוחה. איך חלש, האלט עס

נישט אויס, אוי, געבראָטענעס! איך וואָרף מיך, קעהר מיך אום אויף דער אנדערער זייט, קלינג-קלאַנג ווי מיט אַ גלעקלעך אין די אויערען — הע- הע, ווידער די שפּיעל! אַ סענע אַ טרויערדיגע. עס רייסט זיך דאָס ווינע קעלבעלע רייסט זיך, דעם קצב פון די הענד ארויס, עס לויפט מיט אַ ביר טער געשריין און דער קצב נאָך איהם. פיהלענדיג זיין מלאך-המחית און שמאָרק וועלענדיג לעבען. לויפט עס אויסער זיך נעבן פאר שרעק, בער האַלט זיך עמ'עלען דאָרט צווישען די פאַלעס, קייכט, מעקעט, ווי עס בעט רחמימ'ן ראטעוועט! יענער אָבער טהוט עס אַ שטופ, מאַנענדיג: געה! דאָרף ביסט-דו דאָך געבוירען געוואָרען. — אום-ברחמנות! לאָזט זיך פערנעהמען אַ פערדומפּען קול ווי פון אונטער דעם פאָרהאַנג — פאר אַזא ענטפער אַמאָל בין איך פונם אויבערשטען מיט אַ לאנגער שווער הער קרינק געשמאָקט געוואָרען. ורחמיו על כל-מעשיו, נאָט ברוך-הוא האָט רחמנות אויף אלע ווינע בעשעפעניש. דאָס קול איז טאָר אַ קול, עס רופט, רופט — און קינער אָבער מאַכט זיך דאָרויס נישט. דער קצב האַפט דאָס שוואַך קעלבעלע, בינדט עס אויף אלע פיער, עס צא- פעלט, שרייט מע-מע — מאמע הייסט עס, נאָר אומזיסט! די מאמע איז אויפ'ן פעלד, הערט נישט דאָס ביטער געשריין פון איהר לעב קינד. הערט נישט דעם קינדס געווענענען זיך מיט איהר פאר'ן טויר! דער קצב טהוט עס אַ וואָרף אויף דער ערד, קוועטשט עס גוט צו מיט דער קניע, שטרעקט איהם אויס דאָס העלזעלע, דאָס שוואַל — פליק-פליק, ברוך אתה... און חיק!

רויט-בלוי, אַ פערבלענדעניש, אויסמישענעש אַרום-און-ארום. איך טאָפּ מיך, וויש מיך — דאָכט זיך בלוט, שפּריצלעך בלוט — עס בעשלאָגט מיך אַ שווייס!...

און זינט דענסטמאָל ווערט מיין קערפער אַ צושטערטע, צובראָ- כענע פלי. אַלסדינג אין איהם טהוט זיך נישט ווי געהעריג, צווישען ווירקליכקייט אין חלומות נישטאָ קיין אונטערשייד. ס'איז אַ דרעהעניש, אַ פלאַנעניש, קידער-ווידער. מיין דעה איז גאָרנישט, אויס בעל-הבית, הפקר אַ וועלט! עפעס דאָכט זיך, אויף דער גאָז אַ לונג-און-לעבער, פונם געקוילעמען קעלביל דאָס געבראָטענע לעבעריל, עס פאָטשט מיך, שטעכט מיך ווי מיט שפּילקעס. עפעס ברענט, בריהעט מיך אין קער שעניע — און עס שפּרינגען פון דאָרט אַרויס צוויי ווייסע גילדען. עס קוקען אַרויס דאָכט זיך פון זיי אַפּאָר רויטע, מיט בלוט פערלאָפענע אויגען — אוי, אויגען דער מאמעס, מיין קעלבילס אויגען! איטליכער

בליק איהרער איז מיר אַ פּייל אין האַרצען. עס רוישט, קלינגט מיר אין די אויערען אויף אַ טרויערדיג קול אַ האַרבער מוסר: תכשים! אַט ביסט-דו, אַט איז דיין קעלביל. צוויי בעשעפעניש אַרויס אויף גאָטס וועלט צו לעבען. דאָס קעלביל וואַקסט ווי געהעריג, ווערט אַ בהמה, לעבט אַצונד פאר זיך אַ פאר דיין היימישען עולם. קאָרן פאר איהם איהר מילך, מען מעלקט זי, ציהט זי, האָט פון איהר אַ נומצען, נעהמט נאָך ביי איהר צו אַ שטיק פונם לעבען, מען פערקויפט צו דער שחיטה איהר קינד. דו הערסט? זאָג נאָר דו, ווי אזוי וואַקסט דו? — דו לעבסט? אַז אָן-און-וועה צו אַזא לעבען, אין נויטה, שמאָך, בעטלען! קוק אָן דיין געשטאַלט, מיטטעהנס-געזאָגט, און די געשטאַלט פון יענע, דיין גלייכען, פאַרפּי- סטערט זענט איהר געוואָרען! — דו נישטסט? הא, מיט וואָס? דאָס בעבען דיינס — צו-וואָס? אינגאנצען טויג עס אויף וואָס? צאפעס, קיין וואָל, קיין מילך פון אייך! לעבסט נישט פאר זיך, זעטסט-דו זיך נאָך אָן אויף יענעם לעבען. די צוויי גילדען, תכשים. פון-וואָס נע? דאָס איז פונם געלד פאר דיין בהמה'ס בידנע קעלביל! — דו זעהסט?... דאָס פאָר פערנאָמענע אויגען קוקען אויף מיר מיט פער- דראָס, עס שטעכט מיך ביי אין דער זיבעטער ריפ. עס וואַרפען זיך אין מיר אלע מינע גליעדער. עס זינד, קאָכט, רוישט אַרום מיר, עפעס אַ גאנצע איבערקעהרעניש. אויס איך! וואָס איך? ווען איך? וואו איך? — עס מעקעט, מוקעט. עס שפּרינגט אַ נאָקעט אָפּגעשוונדען קעלביל, ביים מויל נאָר אַ סימן פּעלכיל ווי וואַנצעס. עס שוועבען אַפּאָר רויטע, פערוויינטע אוגען, עס דרעהען זיך אַרום, מיני בעשעפענישען, בחורים-כטלנים, מיני געשטאַלטען, פאַרזעהענישען. עס פייפען געווער, האַרחהלען העלזער, עס חראָפעט, קייכט, הויסט, אַ שרעק!

אי דער קאָפּ, עס שפּאַלט זיך מיר דער קאָפּ!

אין דעם מאָג, וואָס מען האָט מיך בעדארפט אָפּפיהרען אין ביקור- חולים, איז מיר אָנגעקומען פון דער היים אַ מוסר און אַ קלאָג: זעה, זוהר- נעניו, זיי אַ מענטש! נאָר אויף דער ישיבה אליין, אויף דעם לערנען דיינעם דאָרט האָסט-דו אַצונד צורופּען, ווייטער נישט אויף קיינעם. וויסט איז דער מאמען, זיך אויסנעלאָזט סאנצעלאָמעס די אלע פרנסות. דאָס איינציגע אָנהאַלטעניש איך פערזינדיגט — גע'פּנר'ט די בהמה!

